

Редакційна колегія:

СЕНИЦЬ П.М. (голова)

БОНДАР В.О.

ВОРОНОВА Л.В.

ГАЙДАР Є.Т.

ГЕСЬ В.М.

ГРЕБЕНИК Н.І.

ГРУШКО В.І.

ДОМБРОВСЬКИ Марек

ІЛАРІОНОВ А.М.

КАНДИБКА О.М.

КІРЄЄВ О.І.

КРАВЕЦЬ В.М.

КРОТЮК В.Л.

ЛИСИЦЬКИЙ В.І.

МАТВІЄНКО В.П.

МОРОЗ А.М.

ОСАДЕЦЬ С.С.

ПАТРИКАЦ Л.М.

(зав. редакцією — головний редактор)

РАЄВСЬКИЙ К.Є.

САВЛУК М.І.

СТЕПАНЕНКО А.І.

ФЕДОСОВ В.М.

ЧЕРНИК І.П.

ШАРОВ О.М.

Номер підготовлено редакцією

періодичних видань НБУ

Головний редактор

ПАТРИКАЦ Л.М.

Заступник головного редактора

КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ монетарної політики

Редактор відділу **ПАПУША А.В.**

Відділ бухгалтерського обліку, розрахунків

та інформаційно-програмного забезпечення

Редактор відділу **КОМПАНИЄЦЬ С.О.**

Відділ валютного регулювання

та міжнародних банківських зв'язків

Редактор відділу **БАКУН О.В.**

Відділ економіки, законодавчого

забезпечення, банківського нагляду

та комерційних банків

Головний художник **КОЗИЦЬКА С.Г.**

Відділ реклами і розповсюдження

Редактор відділу **В'ЮНСКОВСЬКИЙ М.І.**Літературний редактор **КУХАРЧУК М.В.**Дизайнер **СЕРЬОДКІН В.К.**

Коректори

СІЛВЕРСТОВА А.І., ГОРБАНЬ Н.В.Оператор **ЛИТВИНОВА Н.В.**Фотокореспондент **НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.**Черговий редактор **КОМПАНИЄЦЬ С.О.****Адреса редакції:**

просп. Науки, 7, Київ-028, 03028, Україна

тел./факс: (044) 264-96-25

тел.: (044) 267-39-44

E-mail: litvinova@bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України

09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Журнал рекомендовано до друку

Вченою радою Київського національного

економічного університету

Публікації в журналі Вищою атестаційною

комісією України визнано фаховими

Передплатний індекс "Вісника НБУ"

та додатка "Законодавчі і нормативні акти

з банківської діяльності" 74132

Дизайн**Редакція періодичних видань НБУ****Надруковано з готового оригінал-макета****Інженерно-технічним центром НБУ**

Формат 60 × 90 / 8. Друк офсетний.

Умовн. друк арк. 8.0. Умовн. фарбовідб. 114.4.

Обл.-вид. арк. 2.86

При передруку матеріалів, опублікованих у

журналі, посилення на "Вісник Національного

банку України" обов'язкове. Редакція може

публікувати матеріали в порядку обговорення,

не поділяючи думку автора. Відповідальність

за точність викладених фактів несе автор,

а за зміст рекламних матеріалів —

рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2000

Вісник

7 / 2000

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал Національного банку України

Видається з березня 1995 року

№ 7 (53) ♦ Липень 2000

Номер підписано до друку редакцією
періодичних видань НБУ 29.06.2000 р.

Зміст

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ

Я.Солтис Банки України сьогодні	2
М.Кокоско Банки і ринок	7
Ю.Овдій Планування — актуальне завдання банків України	10
І.Волошин Консервативний підхід до формування резервів для малих кредитних портфельів	13
С.Криворучко Інформаційна взаємодія НБУ, комерційних банків та їхніх установ з органами Державної податкової адміністрації України	15
Д.Гладких Банківські доходи, витрати і ціна послуг у 1998—1999 роках	18
Т.Телицька Організація управлінського обліку результатів діяльності комерційного банку	20
Ю.Килимник Комунікаційний аудит в Ощадбанку	23
О.Шульга Виважений крок назустріч товаровиробнику	24

МАКРОЕКОНОМІКА

М.В'юнсковський Учимось за програмою МВФ	25
Л.Бастун, О.Троїцька Стан платіжного балансу України за 1999 рік.....	26
Ю.Василенко Фактори розвитку українського експорту в країні "далекого зарубіжжя"	36
М.Озель Інфляція як один з основних показників макроекономіки	43

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

В.Кігель До питання про оптимальне управління валютним резервом в умовах невизначеності.....	45
Загальний зовнішній довгостроковий борг України	47
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за травень 2000 року).....	47
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за травень 2000 року)	48

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

Н.Сивашенко Консолідація коштів держбюджету на рахунок Державного казначейства в НБУ.....	50
--	----

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Д.Ганьшин, Ю.Гундич За професіоналізмом викладачів — майбутнє студентів	51
Т.Смовженко Час спливає — наче мить... Минувло шість десятиліть	52

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ

Ю.Блашук Деякі міркування щодо ринку дорогоцінних металів в Україні	54
--	----

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

Про введення в обіг ювілейної монети "Білгород-Дністровський"	57
Про введення в обіг пам'ятної монети "Вітрильний спорт"	57

ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

М.Дорундяк, В.Михайлова Резервування та відновлення роботи банківських систем	58
С.Симов'ян Банківська інформаційна система "Грант"	61

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у травні 2000 р.	63
--	----

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ: НОВІ ІНСТРУМЕНТИ

В.Щиголєв Перший український міжнародний банк на ринку пластикових карток.....	64
---	----

Спеціально для "Вісника НБУ" /

Банки України сьогодні

Аналіз діяльності за станом на 01.05.2000 року

У статті підбиваються підсумки діяльності банківської системи України за чотири місяці поточного року. Подано аналіз структури активів, зобов'язань, капіталу, доходів і витрат комерційних банків.

ТРОХИ СТАТИСТИКИ

За станом на 1 травня 2000 року в Реєстрі банків, їх філій та представництв, валютних бірж і фінансово-кредитних установ зареєстровано **199 банків**. Із них 2 — державні (Ощадбанк України та Укресімбанк), 169 — акціонерні товариства (119 — відкриті, 50 — закриті), 28 — товариства з обмеженою відповідальністю.

В Україні зареєстровано 30 банків, створених за участю іноземного капіталу, в тому числі 8 банків — зі 100-процентним іноземним капіталом. Процент участі іноземного капіталу в банківській системі становить 14.0%.

Ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мають 159 комерційних банків, зокрема, на здійснення операцій із валютними цінностями — 153.

Протягом січня — квітня 2000 року НБУ не зареєстровано жодного комерційного банку.

Із початку року з Реєстру банків, їх філій та представництв, валютних бірж і фінансово-кредитних установ вилучено 4 банки.

За станом на 01.05.2000 р. **69 банків**

віднесено до категорії проблемних (це 34.7% від загальної кількості). З них 28 банків перебувають у режимі фінансового оздоровлення, у трьох відкликано ліцензію на здійснення всіх операцій, 38 банків перебувають у стадії ліквідації.

ХАРАКТЕРИСТИКА КАПІТАЛУ СИСТЕМИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Загальна (балансова) сума капіталу по банківській системі на 01.05.2000 р. становила **6 281.1 млн. грн.** (20.6% від усіх пасивів банків), що на 403.5 млн. грн., або на 6.9% більше, ніж було на 01.01.2000 р. **Нормативний капітал** (балансовий капітал, відкоригований: на обсяг нематеріальних активів та капітальних вкладень у них; на вкладення в дочірні та асоційовані компанії; на обсяг випущених банками акцій та цінних паперів у портфелі на продаж та інвестиції; на недосформовану суму резерву під кредитні ризики, з урахуванням обсягу субординованого боргу) дорівнював **4 461.0 млн. грн.**, що на 153.5 млн. грн., або на 3.6% більше, ніж на 01.01.2000 р. Проте за квітень 2000 року обсяг нормативного капіталу змен-

шився на 44.3 млн. грн. Це сталося в основному через зменшення (на 43.6 млн. грн.) фінансового результату діяльності комерційних банків. На обсяг нормативного капіталу негативно вплинув і розмір недосформованого резерву під кредитні ризики, який із початку року зріс на 167.2 млн. грн. і дорівнював 1 319.6 млн. грн. Порівняно з початком року обсяги основного капіталу та субординованого боргу зросли відповідно на 795.7 млн. грн. (17.5%) та на 125.2 млн. грн. (в 1.3 раза). Обсяг додаткового капіталу за цей же період зменшився на 59.3 млн. грн., або на 7.3%.

Загальна сума зареєстрованих та сплачених статутних фондів по системі комерційних банків на 01.05.2000 р. становила **3 214.0 млн. грн.** (72.0% від загального обсягу нормативного капіталу), що на 300.2 млн. грн., або на 10.3% більше, ніж було на 01.01.2000 р.; питома вага зазначеного показника в капіталі банків зросла на 4.4 процентного пункту.

За станом на 01.05.2000 р. зі 158 діючих банків від'ємне значення норма-

Ярослав
Солтис

Заступник Голови
Національного банку України

Таблиця 1. Нормативний і статутний капітал системи комерційних банків України

Дата	Нормативний капітал, млн. грн.	Статутний капітал, млн. грн.
01.01.1999 р.	4 197.2	2 100.0
01.01.2000 р.	4 307.5	2 913.8
01.04.2000 р.	4 505.3	3 072.8
01.05.2000 р.	4 461.0	3 214.0
Темпи зростання порівняно з 01.01.2000 р., %	103.6	110.3

Таблиця 2. Структура банківської системи за сумою нормативного капіталу

Сума нормативного капіталу	Кількість банків на 01.01.2000 р.	Кількість банків на 01.04.2000 р.	Кількість банків на 01.05.2000 р.
До 1 млн. євро	15	8	6
Від 1 до 2 млн. євро	34	22	15
Від 2 до 3 млн. євро	31	30	25
Від 3 до 5 млн. євро	41	46	50
5 млн. євро і більше	45	57	67
Усього*	164	161	161

* Загальна кількість банків, що надають звітність та мають позитивний капітал.

Графік 1. Структура капіталу

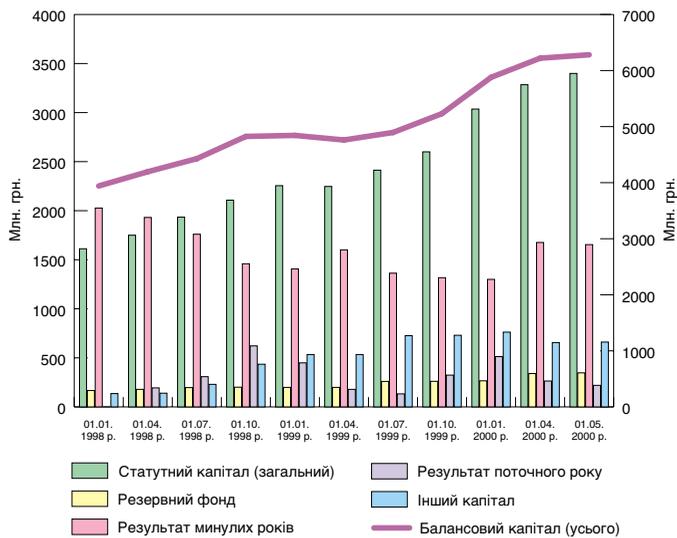
А. За станом на 01.01.2000 р.

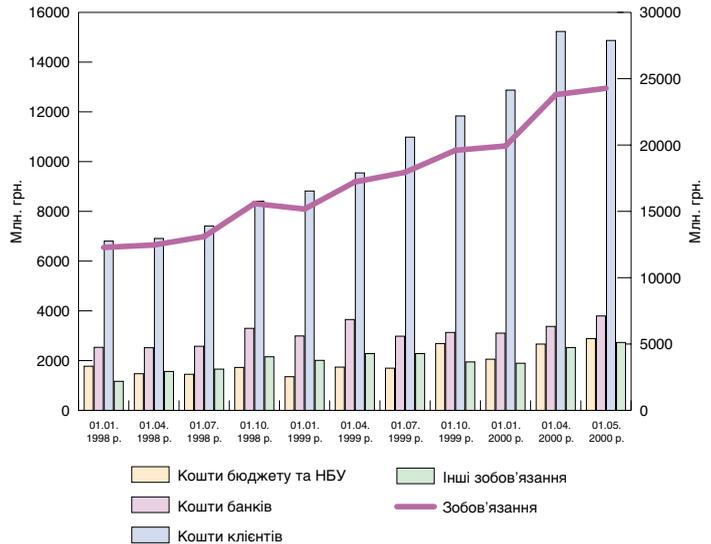
Б. За станом на 01.05.2000 р.

Графік 2. Динаміка капіталу

Графік 4. Динаміка зобов'язань

тивного капіталу зафіксовано у 4 банків; від 1 до 2 млн. євро мали 15 банків, від 2 до 3 млн. — 25, від 3 до 5 млн. — 50, від 5 до 10 млн. — 47, понад 10 млн. євро — 20 банків.

Показник достатності капіталу по системі комерційних банків порівняно з 01.01.2000 р. мав тенденцію до зменшення і на 01.05.2000 р. становив 14.7% (при нормі 4%).

Однією зі складових капіталу комерційних банків є фінансовий результат їх діяльності. За підсумками чотирьох місяців він дорівнював 220.2 млн. грн., тоді як за аналогічний період 1999 року — 176.7 млн. грн. Від'ємний фінансовий результат мали 22 комерційні банки (13.0% від загальної кількості банків,

які надають звітність). Зауважимо, що 12 із цих банків працюють у загальному режимі. Сума збитків зазначених банків становила 97.3 млн. грн. Загальна сума збитків по системі — 108.9 млн. грн.

Серед основних причин поліпшення (порівняно з відповідним періодом минулого року) фінансового результату комерційних банків — збільшення комісійних доходів, результатів торговельних операцій, процентного прибутку.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОБОВ'ЯЗАНЬ СИСТЕМИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Порівняльний аналіз структури зобов'язань комерційних банків за станом на 01.05.2000 р. свідчить про зростання протягом чотирьох місяців усіх її складових, за винятком коштів, отриманих від НБУ.

Загальна сума зобов'язань по банківській системі становила 24 276.2 млн. грн., що на 4 347.6 млн. грн., або на 21.8% більше, ніж було на 01.01.2000 р.

Найбільшою у зобов'язаннях банків є питома вага коштів суб'єктів господарювання.

За станом на 01.05.2000 р. заборгованість перед клієнтами — суб'єктами господарювання на поточних та депозитних рахунках становила 8 765.9 млн. грн., або 36.1% від загальної суми зобов'язань (питома вага цього показника зменшилася на 4.6 процентного пункту). 58.2% зазначених коштів — залишки на рахунках резидентів у національній валюті, 37.9% — залишки у вільно конвертованій валюті. За січень—квітень 2000 року обсяг залучених у суб'єктів господарювання коштів зріс на 656.9 млн. грн., або на 8.1%.

Залишки на поточних та депозитних

рахунках фізичних осіб становили 5 501.6 млн. грн. (22.7% від зобов'язань банків), тобто впродовж січня — квітня поточного року їх обсяг зріс на 1 042.8 млн. грн., або на 23.4%. Вклади громадян-резидентів у національній валюті дорівнювали 52.1%, а вклади резидентів у вільно конвертованій валюті — 46.6% від загальної суми вкладів населення.

Заборгованість перед банками за строковими коштами на 01.05.2000 р. становила 2 731.8 млн. грн. (11.3% від загальної суми зобов'язань), тобто зросла з початку року на 539.6 млн. грн., або на 24.6%. Найбільшою в цій заборгованості була питома вага коштів у вільно конвертованій валюті — 57.6%.

Кошти банків на рахунках "Лоро" дорівнювали 1 061.8 млн. грн. (4.4% від усіх зобов'язань), тобто порівняно з 01.01.2000 р. їх обсяг зріс на 150.5 млн. грн., або на 16.5%. Найбільшу питому вагу мали кошти у вільно конвертованій валюті — 71.4%.

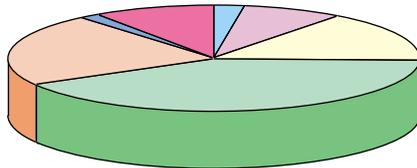
Залишки коштів (строкових та до запиту), отриманих від банків, за термінами надання розподілилися так:

- найвагоміші короткострокові кошти (до 7 днів) — 52.7%;
- короткострокові кошти (8 — 31 день) — 14.2%;
- середньострокові (від одного місяця до року) — 16.6%;
- довгострокові (понад рік) — 16.5%.

Кошти, отримані від НБУ, за станом на 01.05.2000 р. дорівнювали 1 546.9 млн. грн., або 6.4% від усіх зобов'язань, що на 22.6 млн. грн., або на 1.4% менше, ніж було на 01.01.2000 р. 84.1% цих коштів розміщено в основному в найбільших банках. Залишки коштів, отриманих від НБУ у національній валюті, становили 40.1%, у вільно конвертованій — 59.9%. Серед них переважають довгострокові (понад рік) — 91.3%.

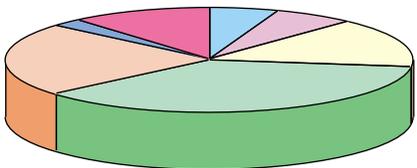
Графік 3. Структура зобов'язань

А. За станом на 01.01.2000 р.

Кошти бюджетних установ	2.4%
Кошти НБУ	7.9%
Кошти банків	15.6%
Кошти юридичних осіб	40.7%
Кошти фізичних осіб	22.4%
Цінні папери власного боргу	1.5%
Інші зобов'язання	9.5%

Б. За станом на 01.05.2000 р.

Кошти бюджетних установ	5.5%
Кошти НБУ	6.4%
Кошти банків	15.6%
Кошти юридичних осіб	36.1%
Кошти фізичних осіб	22.7%
Цінні папери власного боргу	2.5%
Інші зобов'язання	11.2%

Графік 5. Структура активів

А. За станом на 01.01.2000 р.

Б. За станом на 01.05.2000 р.

Заборгованість перед бюджетними установами становила **1 337.1 млн. грн.** (5.5% від усіх зобов'язань), що на 849.4 млн. грн., або в 2.7 раза більше, ніж було на 01.01.2000 р.; 95.2 % цієї заборгованості — кошти в національній валюті. Основну частку бюджетних коштів (88.7%) зосереджено в найбільших банках.

За станом на 01.05.2000 р. загальна сума цінних паперів власного боргу дорівнювала **602.4 млн. грн.** (2.5% від усіх зобов'язань), що на 296 млн. грн., або майже в 2 рази більше, ніж було на 01.01.2000 р. Щоправда, за квітень обсяг цих паперів зменшився на 257 млн. грн., або на 42.7%.

“Інші” зобов'язання комерційних банків (у тому числі кредиторська заборгованість) на 01.05.2000 р. становили **2 728.8 млн. грн.**, або 11.2% від загальної суми зобов'язань системи банків, що на 834.7 млн. грн., або на 44.1% більше, ніж на 01.01.2000 р. Питому вагу найбільших банків у “інших” зобов'язаннях дорівнювала 50.1%.

У структурі пасивів вітчизняних банків (за остаточним терміном погашення) переважають короткострокові зобов'язання (до одного місяця) — 70.1% (їх питома вага має тенденцію до зменшення); середньострокові (від одного місяця до року) становлять 17.4%; довгострокові (понад рік) — 12.5%. Однак слід зазначити, що в структурі активів системи банків короткострокові вкладення становлять лише 48.2%. Тобто маємо невідповідність між строками повернення активів і пасивів, що може негативно впливати на поточну ліквідність або на рівень прибутковості активів комерційних банків.

ХАРАКТЕРИСТИКА АКТИВІВ СИСТЕМИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

На 01.05.2000 року порівняно з відповідним періодом минулого року для структури активів банківської системи було характерне зростання майже всіх її складових. Виняток становили кредити, надані державним органом управління, цінні папери на інвестиції та залишки коштів в рахунках “Ностро”.

За станом на 01.05.2000 р. обсяг сумарних активів по системі комерційних банків дорівнював **30 557.3 млн. грн.**, тобто із січня по квітень він зріс на 4 751.0 млн. грн., або на 18.4%.

У структурі активних операцій, які здійснюються банківською системою, найбільшою (53.9%) є питома вага кредитування.

Кредитний портфель, тобто обсяг кредитів (у тому числі міжбанківських кредитів та депозитів), не скоригований на сформований резерв під кредитні ризики, а також без нарахованих відсотків, по банківській системі в цілому на 01.05.2000 р. становив **17 936.4 млн. грн.** За січень — квітень 2000 року він збільшився (в основному за рахунок кредитів, наданих суб'єктам господарювання та банкам) на 3 254.8 млн. грн., або на 22.2 %.

У структурі кредитного портфеля найбільшу питому вагу мають кредити, надані суб'єктам господарювання — **13 282.1 млн. грн.** (74.1% від усього кредитного портфеля). За січень — квітень 2000 року зазначена категорія кредитів

зросла на 1 647.2 млн. грн., або на 14.2%. Щодо кредитів, наданих суб'єктам господарювання, то серед них переважають середньострокові (від місяця до року) — 50.5%; частка довгострокових кредитів (понад рік) становить 28.6%, короткострокових (до місяця) — 20.9 %. Найбільше кредитів надано юридичним особам (50.7%) — це кредити у національній валюті.

Сума міжбанківських кредитів та депозитів сягнула **3 638.3 млн. грн.** (20.3 % від кредитного портфеля), тобто порівняно з 01.01.2000 р. зросла на 1 408.4 млн. грн., або на 63.2%. Кошти, надані нерезидентам у вільно конвертованій валюті, становили 51% від загального обсягу зазначених активів.

Населенню надано кредитів на суму **912.7 млн. грн.** (5.1% від кредитного портфеля), тобто порівняно з 01.01.2000 р. — на 213.3 млн. грн., або на 30.5% більше. За термінами надання переважають середньострокові (42.1%) та довгострокові (43.0%) кредити; короткострокові становлять 14.9 %. Майже всі кредити фізичним особам (90.8%) надано в національній валюті.

Кредити, надані органам державного управління, дорівнювали **103.3 млн. грн.** (0.6% від кредитного портфеля), тобто порівняно з 01.01.2000 р. їх обсяг зменшився на 14.2 млн. грн., або на 12.1%. Найбільшу питому вагу мають короткострокові кредити — 43.3%, довгострокові становлять 27.2%, середньострокові — 29.6%.

5.7% кредитів, наданих органам державного управління, — це кредити у вільно конвертованій валюті.

Якість кредитного портфеля

За станом на 01.05.2000 р. пролонгована заборгованість усіх банків становила 1 326 млн. грн. (7.4%), прострочена — 2 207.5 млн. грн. (12.3%), сумнівна до повернення — 434.9 млн. грн. (2.4%). Порівняно з 01.01.2000 р. обсяг зазначених проблемних кредитів та їхня загальна питома вага зменшилися за рахунок прострочених та сумнівних до повернення кредитів відповідно на 1.1 млн. грн. та на 4.9 процентного пункту.

Резерв на покриття кредитних ризиків

Згідно з наданими комерційними банками даними розрахункова сума резерву на покриття кредитних ризиків на 01.05.2000 р. становила 2 986.4 млн. грн., що на 9.1% більше, ніж було на 01.01.2000 р.

Фактично комерційними банками сформовано резерв у сумі 1 811.9 млн. грн., що становить 60.7% від розрахункової суми і на 79.8% покриває розрахункову суму резерву під безнадійну за-

Графік 6. Структура робочих активів

А. За станом на 01.01.2000 р.

Б. За станом на 01.05.2000 р.

боргованість. Сума фактично сформованого резерву зросла порівняно з 01.01.2000 р. на 5.2%.

Основна частина резервів на покриття кредитних ризиків належить найбільшим банкам. За станом на 01.05.2000 р. розрахункова сума резервів цих банків становила 2 246.9 млн. грн. (75.2% від загальної суми розрахункового резерву всієї банківської системи). Фактично сформований резерв найбільших банків становив 1 124.2 млн. грн. (50.0% від розрахункової суми резерву за даною групою банків, або 62.0% від загальної суми фактично сформованого резерву комерційних банків).

Чотири банки із групи найбільших не сформували у повному обсязі резерви під кредитні ризики. Загальна сума недорезервування по зазначеній групі банків становила 1 125.8 млн. грн., або 94.7% від загальної суми недорезервування по системі в цілому.

Банки, що працюють у загальному режимі (без урахування найбільших), повинні були сформувати резерв на покриття кредитних ризиків у сумі 635.2 млн. грн., що становить 21.3% від загальної суми розрахункового резерву всіх комерційних банків. Фактично сформований резерв по групі зазначених банків становив 629.4 млн. грн. (99.1% виконання вимог).

Банки, віднесені до категорії проблемних, мали сформувати резерв на покриття кредитних ризиків у сумі 104.2 млн. грн. (3.5% від загальної суми розрахункового резерву всіх банків). Фактично ними сформовано резерв у обсязі 58.3 млн. грн. (55.9% виконання вимог). Вимоги щодо формування резервів під кредитні ризики із 26 проблемних банків не виконали 10. Загальна сума недорезервування по зазначеній групі банків становила 46.0 млн. грн. (3.9% від загальної суми недорезервування по системі в цілому).

Портфель цінних паперів

За станом на 01.05.2000 р. загальна сума вкладень комерційних банків у цінні папери дорівнювала 2 005.3 млн. грн. (6.6% від сумарних активів), що на 108.3 млн. грн., або на 5.7% більше, ніж було на 01.01.2000 р.

Із початку року обсяг цінних паперів, які рефінансуються НБУ (КОВДП та ОВДП), зріс на 7.2% і на звітну дату становив 903.4 млн. грн. (45.6% від портфеля цінних паперів).

Обсяг цінних паперів на інвестиції

дорівнював 1 098.5 млн. грн., або 55.5% від загальної суми портфеля ЦП, тобто порівняно з 01.01.2000 р. зменшився на 23.4 млн. грн., або на 2.1%. У структурі цінних паперів на інвестиції питома вага державних цінних паперів становила 59.0% (на початок 2000 року — 59.8%).

Обсяг цінних паперів на продаж дорівнював 757.4 млн. грн., або 38.2% від загальної суми портфеля цінних паперів. Це на 130.4 млн. грн., або на 20.8% більше, ніж було на початок 2000 року. В цінних паперах на продаж обсяг державних цінних паперів становив 33.7%, тобто майже удвічі більше, ніж було на початок 2000 року, і дорівнював 255.1 млн. грн.

У 1999 році комерційні банки почали вкладати кошти в сертифікати, емітовані Національним банком України. За станом на 01.05.2000 р. їх обсяг стано-

більше, ніж на 01.01.2000 р.

Обсяг дебіторської заборгованості комерційних банків на 01.05.2000 р. становив 2 240.1 млн. грн., у тому числі сумнівна заборгованість (за даними балансу) — 91.0 млн. грн. (4.1% від загальної суми дебіторської заборгованості).

Розрахункова сума резерву для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості становила 111.8 млн. грн. (5.0% від її загальної суми), у тому числі на покриття безнадійної заборгованості — 105.2 млн. грн. (4.7% від загальної суми дебіторської заборгованості).

Фактично комерційні банки сформували резерв для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості в сумі 49.6 млн. грн., що становить 44.4% від розрахункової суми та на 47.1% покриває розрахункову суму резерву під безнадійну заборгованість.

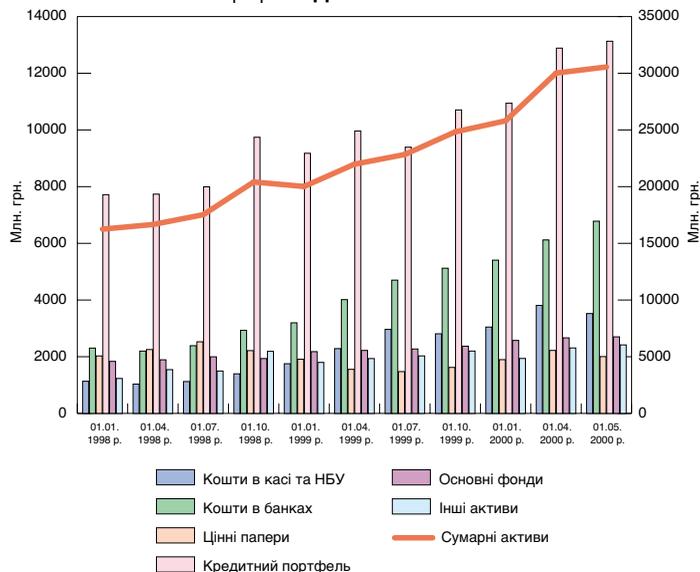
За станом на 01.05.2000 р.

розрахункова сума резерву для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості групи найбільших банків становила 47.9 млн. грн. (42.9% від загальної суми розрахункового резерву по системі в цілому). Сума фактично сформованого резерву цих банків дорівнювала 13.8 млн. грн., або 28.8% від розрахункової і 27.8% від загальної суми фактично сформованого резерву всіх комерційних банків. Не забезпечили формування резервів у повному обсязі чотири банки групи. Загальна сума недорезервування по групі найбільших банків дорівнювала 34.4 млн. грн., або 55.0% від загальної суми недосформованих резервів усіх комерційних банків України.

Банки, які працюють у загальному режимі (без урахування найбільших), мали сформувати резерв для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості у сумі 58.9 млн. грн., або 52.7% від загальної суми розрахункового резерву всіх комерційних банків. Фактично сформовано резерв на суму 34.5 млн. грн. (58.6% від розрахункової суми резерву і 69.6% від загальної суми фактично сформованого резерву всіх комерційних банків).

Не виконали повною мірою вимоги щодо формування резерву для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості 12 банків, які працюють у загальному режимі. Загальна сума недосформованого резерву по групі цих банків (не враховуючи показників групи найбільших) дорівнювала 24.5

Графік 7. Динаміка активів

вив 9.0 млн. грн., або 1.2% від вкладень у цінні папери на продаж. Обсяг цих коштів щомісячно коливався від 9.0 до 190.5 млн. грн.

Вкладення комерційними банками капіталу в асоційовані та дочірні компанії мали тенденцію до зростання. За станом на 01.05.2000 р. вони сягали 125.1 млн. грн. (6.3% від портфеля цінних паперів), що на 29.8% більше, ніж було на 01.01.2000 р. Вкладення капіталу в юридичні особи-нерезиденти були незначними — лише 4.6 млн. грн, або 3.7% від загальних вкладень комерційних банків у асоційовані та дочірні компанії.

Загальна сума вкладень комерційних банків у основні фонди та нематеріальні активи на 01.05.2000 р. дорівнювала 2 701.4 млн. грн. (8.8% від сумарних активів) — на 126.6 млн. грн., або на 4.9%

Таблиця 3. Динаміка значень основних коефіцієнтів стану банківської системи України за період із 01.05.1999 р. по 01.05.2000 р.

Коефіцієнт	Значення коефіцієнта за станом на 01.05.2000 р. і динаміка його розвитку відносно 01.05.1999 р.
Достатність капіталу	14.7% при мінімальній нормі 4%; за рік значення показника зменшилося на 4.66 процентного пункту
Чиста процентна маржа	4.0% річних при мінімальній нормі 4.5%; значення показника зменшилося на 1.33 процентного пункту
Чистий спред	9.56% річних при мінімальній нормі 4%; значення показника зменшилося на 1.75 процентного пункту
Дохідність робочих (процентних) активів	20.3% річних при мінімальній нормі 12%; значення показника зменшилося на 3.5 процентного пункту
Загальна дохідність активів	18.59% річних при мінімальній нормі 12%; значення показника зменшилося на 5.05 процентного пункту
Загальна рентабельність активів	1.45% річних при мінімальній нормі 2%; значення показника зменшилося на 0.27 процентного пункту
Використання активів	62.96% при мінімальній нормі 70%; значення показника зменшилося на 1.37 процентного пункту
Питома вага проблемних кредитів у кредитному портфелі	17.56%; значення показника зменшилося на 6.59 процентного пункту
Ризик ліквідності (миттєвий)	61.25%; значення показника зросло на 7.49 процентного пункту, позитивне перевищення норми становить 3.1 раза

млн. грн. (39.1% від суми недосформованих резервів по системі в цілому).

Банки, віднесені до категорії проблемних, тобто такі, що перебувають у режимі фінансового оздоровлення, у стадії ліквідації або діяльність яких припинено, повинні були сформувати резерв для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості у сумі 4.9 млн. грн., або 4.4% від загальної суми розрахункового резерву всіх комерційних банків. Фактично цими банками сформовано резерв на суму 1.3 млн. грн., або на 25.7% від розрахункової суми і на 2.6% від загальної суми фактично сформованого резерву в цілому по системі. Загальна сума недосформованого резерву по групі проблемних банків становила 3.7 млн. грн., або 5.9% від суми недосформованого резерву всіх комерційних банків.

Обсяг високоліквідних активів по системі в цілому — **6 967.0 млн. грн.**, або 22.8% від сумарних активів. Протягом січня — квітня 2000 року він зріс на 7.0%.

Залишки готівки в касах комерційних банків та банківських металів на 01.05.2000 р. становили **811.5 млн. грн.** (11.6% від високоліквідних активів), що на 3.5% більше, ніж було на початок 2000 року.

Кошти у Національному банку України розміщено на суму **2 711.7 млн. грн.** (38.9% від високоліквідних активів), що на 19.8% більше, ніж було на 01.01.2000 р.

Кошти на рахунках “Ностро” становили **3 443.8 млн. грн.** (49.5% від високоліквідних активів), тобто порівняно з початком року їх обсяг зменшився на 21.3 млн. грн., або на 0.6%. Найбільшу їх частку (71.9%) розміщено в банках-нерезидентах у вільно конвертованій валюті.

ФІНАНСОВИЙ РЕЗУЛЬТАТ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ЗА СІЧЕНЬ — КВІТЕНЬ 2000 РОКУ

За станом на 1 травня 2000 року комерційними банками одержано доходів у сумі **2 825.7 млн. грн.**, що на 390.4 млн. грн., або на 16.0% більше, ніж на відповідну дату минулого року. 61.7% від усіх доходів — процентні доходи, 35.1% — непроцентні банківські, з яких комісійні доходи за операціями з банками та клієнтами становлять 59.6%, результат від торговельних операцій — 36.2%.

Збільшення доходів зумовлене зростанням на 301.4 млн. грн., або на 38.6% (в основному за рахунок збільшення комісійних і результату від торговельних операцій) непроцентних доходів, які на 1 травня 2000 року дорівнювали 1 082.2 млн. грн. Комісійні доходи за операціями з банками та клієнтами на звітну дату становили 590.8 млн. грн., що на 192.5 млн. грн., або на 48.3% більше, ніж було на відповідну дату минулого року. Результат від торговельних операцій на 01.05.2000 р. становив 359.0 млн. грн., тобто порівняно з 01.05.1999 р. зріс на 37.9% (переважно за рахунок результату від торгівлі цінними паперами на продаж).

Витрати по системі комерційних банків на звітну дату становили **2 605.5 млн. грн.** (на 01.05.1999 р. — 2 258.6 млн. грн.). Сплачені клієнтам та банкам проценти на 01.05.2000 р. дорівнювали 43.6% від загальної суми витрат; непроцентні банківські витрати — 13.2%, у тому числі комісійні — 68.8%, адміністративні — 27.6%. Щодо останніх, то 39.6% із них були витратами на утримання персоналу.

Фінансовий результат на 1 травня 2000 року дорівнював **220.2 млн. грн.**

прибутку. Нагадаємо, що на 1 травня 1999 року цей показник становив 176.7 млн. грн.

На збільшення фінансового результату вплинули в основному такі фактори: зростання комісійних доходів, збільшення результату від торговельних операцій і процентного прибутку.

ЕКОНОМІЧНІ НОРМАТИВИ

У квітні 2000 року 43 комерційні банки (27% від загальної кількості банків, які надають звітність; 21 із них працює в загальному режимі) допустили порушення економічних нормативів регулювання діяльності комерційних банків, встановлених Національним банком України. Тобто порівняно з безрезнею кількість банків-порушників економічних нормативів зменшилася на 1 банк, загальна кількість порушень — на 8 і становила 129. Прогресу досягнуто за рахунок зменшення порушень нормативів ризику та нормативів відкритої валютної позиції.

Із 19 економічних нормативів порушувалися 17. Не зафіксовано порушень нормативів Н2 (мінімального розміру статутного капіталу) і Н19 (довгої (короткої) відкритої валютної позиції у всіх банківських металах).

Із початку 2000 року за порушення банківського законодавства на комерційні банки накладено штрафи на суму 641 тис. грн. (сплачено — 158 тис. грн.), у тому числі за безрезень — 4.1 тис. грн. (сплачено — 3.8 тис. грн.).

Нинішній стан банківської системи України порівняно з її станом на 01.05.1999 р. можна охарактеризувати також за основними коефіцієнтами (див. таблицю 3).

□

Слово — регіонам /

Банки і ринок

Деякі аспекти діяльності банківської системи Львівщини

Банківська справа на Галичині має міцне й глибоке коріння. Перші офіційні згадки про банківські установи Східної Галичини датовані другою половиною XVIII століття, коли 1783 року були створені перші 18 ощадних кас для обслуговування селян та міщан. Подальший розвиток товарно-грошових відносин, зростання чисельності населення спонукали до збільшення кількості кредитних установ. Так, на початку XX століття у Львові були цілі "банківські" вулиці. Зокрема, на невеличкій вулиці Січових Стрільців налічувалося близько 20 банків, на проспекті Свободи — 15, на вулиці Коперніка — 7. Це був час економічного розквіту міста.

Стаття знайомить читачів із нинішнім станом банківської діяльності на Львівщині.

БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У РЕГІОНІ

Банківська мережа Львівської області за станом на 01.01.2000 р. налічувала 97 установ комерційних банків, у тому числі 6 юридично самостійних.

Із метою створення сприятливіших умов для обслуговування клієнтів, розширення сфери банківських послуг установами банків відкрито в області 538 територіально відокремлених безбалансових відділень (ТВБВ).

Банки області обслуговують близько 49 тисяч юридичних та 4 094 тисячі фізичних осіб. Відкрито понад 4 250 тисяч різного виду рахунків.

За минулий рік валюта зведеного балансу банківських установ регіону зростає в 1.6 раза. Аналіз активної частини зведеного балансу свідчить, що, незважаючи на деяке зменшення відносно 01.01.1999 р. питомої ваги кредитів, спрямованих у реальну економіку, їх частка в активах залишилася значною — близько 31% на 01.01.2000 року.

Успішно вирішується питання підготовки банківських спеціалістів, яких готують у вищих навчальних закладах Львова. Провідну роль продовжує відігравати Львівський банківський інститут (донедавна — коледж). Шістдесятитильтній досвід роботи цього закладу, тісна співпраця з банківськими установами регіону, територіальним управлінням НБУ, висока кваліфікація викладацького складу забезпечують належний рівень підготовки бан-

ківських фахівців.

Оцінюючи розвиток банківської справи на Львівщині, можемо констатувати таке: як і в цілому в Україні, банки області успішно трансформувалися в ринковому напрямі і володіють значним арсеналом відповідних інструментів та механізмів, надають широкий спектр банківських послуг.

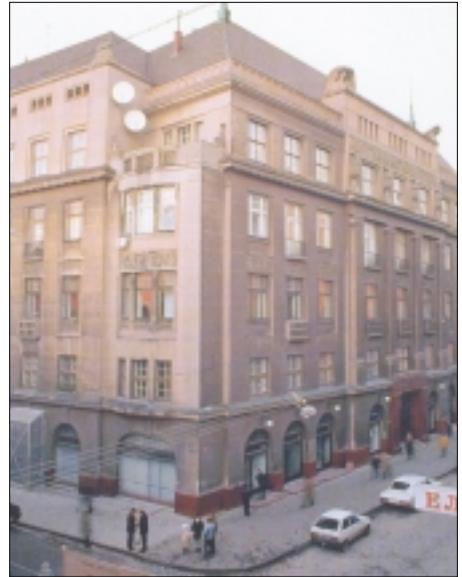
БАНКИ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

У 1999 році в області вдалося зупинити спад виробництва промислової продукції та досягти його приросту на 1.2%. Збільшили обсяги виробництва підприємства електроенергетики, паливної, деревообробної та целюлозно-паперової, фарфоро-фаянсової,

Михайло
Кокошко

Начальник Львівського регіонального управління Національного банку України

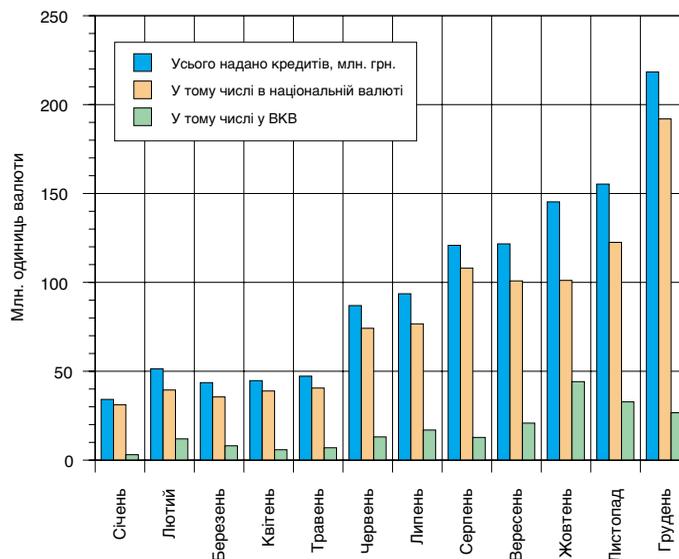

Львівське регіональне управління НБУ.

легкої та харчової промисловості, промисловості будівельних матеріалів. Зросло виробництво основних видів продукції у сільському господарстві. Випуск товарів народного споживання збільшився на 4.2%, в тому числі продовольчий — на 8.3%.

Прикладом позитивного впливу діяльності банківських установ регіону може слугувати розв'язання транспортної проблеми в області, зокрема у Львові. Відсутність метрополітену в майже мільйонному місті, фізична зношеність транспортного господарства та брак коштів на його оновлення донедавна створювали серйозні проблеми з перевезенням пасажирів. Завдяки активній підтримці банками як новостворених фірм, які почали перевозити пасажирів мікроавтобусами в режимі маршрутного таксі, так і діючих автотранспортних підприємств значно збільшено кількість маршрутів, розширено територію обслуговування. Нині автотранспортні фір-

Графік 1. Динаміка кредитних вкладень (оборот) установ банків області в економіку регіону в 1999 р.

ми перевозять пасажирів не лише у Львові та області, а й в інших обласних центрах західного регіону.

Прикладів участі банківських установ області у розв'язанні місцевих соціально-економічних проблем, впровадженні нових виробничих технологій та освоєнні на цій основі випуску конкурентоспроможної продукції можна навести немало.

Позитивним змінам у господарському комплексі області, безперечно, сприяла значна кредитна підтримка реальної економіки банками регіону.

КРЕДИТУВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Упродовж майже всього минулого року установи банків нарощували обсяги кредитних вкладень в економіку регіону (див. графік 1).

Якщо сума кредитів, наданих суб'єктам господарювання та населенню, в січні становила 34.1 млн. грн., то в грудні — 218.4 млн. грн. Кредитна активність банків дещо знизилася лише в березні (на 15.4% порівняно з попереднім місяцем), а за кредитами, наданими в національній валюті, — в березні та вересні. Це відбувалось у періоди зниження курсу гривні, коли у банків виникали труднощі з формуванням резервних вимог НБУ і вони свідомо обмежували активні операції (насамперед у національній валюті).

У цілому за минулий рік обсяг кредитних вкладень банків регіону становив 1.2 млрд. гривень. У загальній сумі наданих позик питома вага кредитів у національній валюті коливалася в межах 80—90%.

Залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку змінювалась і вартість банківських кредитів. Однак упродовж року спостерігалася тенденція до її зниження — як для кредитів у гривнях, так і у ВКВ. Скажімо, середньозважені процентні ставки за позиками банків у січні становили в національній валюті 70.7%, у ВКВ — 27.7%, а в грудні — відповідно 60.9% та 16.5%.

Упродовж минулого року заборгованість за кредитами, наданими банками регіону суб'єктам господарювання і населенню, зросла на 31.1%, у тому числі за кредитами в національній валюті на 31.2%, в іноземній — на 30.9%. Слід зазначити, що реально збільшився лиш обсяг кредитних вкладень у національній валюті, оскільки приріст гривневого еквівалента валютних позик обумовила девальвація національної валюти. Так, заборгованість за кредитами, наданими у доларах США (близько 90% від усіх валютних позик), за рік зменшилася на 16.3%, а в німецьких

марках — на 10%.

Зниження попиту на валютні кредити є закономірним і цілком зрозумілим: вартість цих кредитів у разі зниження курсу національної валюти значно зростає, що робить їх непривабливими для позичальників.

ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ

За минулий рік обсяг залучених банками регіону коштів суб'єктів господарювання та населення (без урахування ринку міжбанківського кредитування) збільшився на 62.3% і становив на 01.01.2000 року 516.1 млн. грн.; питома вага коштів у національній валюті — 52.7%, в іноземній — 47.3%, а темпи їх приросту за 12 місяців становили відповідно 53.5 та 73.3%. Більш високий приріст коштів у іноземній валюті в основному обумовлений зростанням їх гривневого еквівалента, а не фізичним приростом. Зокрема, обсяг коштів, залучених у доларах США, які становлять 94% від усіх залучених коштів в іноземній валюті, збільшився за цей період лише на 15.5%, а вкладів та депозитів у німецьких марках — зменшився на 15.2% (див. графік 2). Більше половини залучених банками області коштів (51.8%) розміщено на поточних рахунках юридичних та фізичних осіб, залишки яких зросли протягом року на 65.4%. Приріст строкових коштів за цей період становив 59.1%, у тому числі в національній валюті — 41.3%, доларах США — 13.5%, німецьких марках — 33.3%.

Нерідко можна почути, що населення втратило довіру до банків, що гривня — не засіб накопичення тощо. Динаміка залишків залучених коштів населення установами банків області в 1999 році засвідчує протилежне: їх приріст за рік сягнув 45.5% (див. графік 2). Причому на рахунках до запитання переважно збільшувалися залишки коштів у іноземній валюті (в доларах США — на 66.7%, у гривнях — на 22.2%), а залишки строкових коштів населення збільшилися виключно за рахунок їх приросту в національній валюті — на 25.6%, тоді як депозити населення у доларах США та німецьких марках зменшилися відповідно на 1.4% та 44.4%.

Слід зауважити, що приріст вкладів та депозитів населення в установах банків області спостерігався і в попередні роки. Тому за відповідних економічних умов, насамперед стабільності національної валюти, обсяги таких банківських запозичень безумовно зростатимуть.

Проте, як це не парадоксально, у банків нерідко виникають проблеми з

розміщенням залучених коштів. І це тоді, коли більшість підприємств відчуває дефіцит обігових коштів, коли точаться розмови про необхідність емісійних вливань в економіку.

ВНУТРІСИСТЕМНА ДІЯЛЬНІСТЬ

У минулому році питома вага операцій на внутрісистемному та міжбанківському ринках кредитних ресурсів у загальній сумі активів зросла з 20% (за станом на 01.01.1999 року) до 32.4% (за станом на 01.01.2000 року), в тому числі продаж ресурсів на міжбанківському ринку — відповідно з 2.2 до 6.0%.

Характерною ознакою роботи юридично самостійних банків регіону на міжбанківському ринку кредитних ресурсів було залучення головним чином кредитів та депозитів "овернайт" для підтримання на належному рівні ліквідності та виконання резервних вимог НБУ. Їх частка в загальній сумі придбаних на міжбанківському ринку ресурсів становила 82.6%.

На відміну від залучених на міжбанку коштів, переважну частину яких становили кредити та депозити в національній валюті (63.6%), у структурі розміщених на цьому ринку ресурсів найбільшу питому вагу мали кошти у ВКВ (79.0%).

РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Як уже зазначалося, банківська діяльність значною мірою визначається поточною економічною ситуацією. Аналіз динаміки неплатежів за банківськими позиками свідчить про їх безпосередню залежність від негативних тенденцій на фінансовому ринку країни: основний приріст прострочених позик спостерігався за валютними кредитами банків у періоди стрімкого зниження курсу національної валюти.

Зокрема, в лютому минулого року прострочені платежі за кредитами, наданими банками області у доларах США та німецьких марках, зросли відповідно в 1.8 та 2 рази. Внаслідок швидкого накопичення несвоєчасних розрахунків із банками за валютними кредитами та підвищення курсу іноземних валют щодо гривні частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі банківських установ регіону протягом року збільшилася на сім відсоткових пунктів і на 01.01.2000 р. становила 25.6%.

У періоди стрімкої зміни курсу гривні в банків виникали проблеми також із формуванням обов'язкових резервів. Насамперед це стосується банків, у струк-

турі залучених коштів яких переважала іноземна валюта. Зростання гривневого еквівалента залучених валютних коштів (навіть за відсутності фактичного приросту в номіналах валют) значно підвищувало до цих банків резервні вимоги, які формуються в національній валюті. А оскільки конвертування іноземної валюти в національну для поповнення коррахунку обмежувалося нормативами валютної позиції, такі банки в ці періоди змушені були витратити значні кошти на купівлю національної валюти на міжбанківському ринку кредитних ресурсів. Однак через її дефіцит це не завжди вдавалося, що й призводило до певних порушень щодо норм обов'язкових резервів. Отож в умовах, коли поведінка гривні є не вельми стабільною, банки дедалі менше зацікавлені залучати кошти в іноземній валюті.

Це виявилось і в процентній політиці банків області на ринку вкладів та депозитів населення, які формують сьогодні більше половини банківських кредитних ресурсів: 50—60% — у загальній сумі залучених коштів і 80—90% — у строкових. Так, відсоткові ставки за строковими депозитами в національній валюті для фізичних осіб майже впродовж усього минулого року залишалися позитивними відносно вартості залучених коштів юридичних осіб, а за валютними депозитами — навпаки.

Така політика банків забезпечила вищий приріст коштів у національній ва-

люті і значно нижчий (якщо не брати до уваги гривневий еквівалент) — у ВКВ, що, безперечно, поряд із іншими факторами, сприяло виконанню резервних вимог НБУ.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Розвиток банківської системи стримується повільним ходом ринкових реформ, обмеженою кількістю платоспроможних, ефективних, відповідальних позичальників, недостатнім розвитком ринку цінних паперів.

Окремі банківські установи протягом року майже не займалися кредитуванням суб'єктів господарювання і населення, сконцентрувавшись лише на внутрісистемних операціях (частка кредитів, спрямованих у реальну економіку та наданих населенню, зменшилася з 38.9% до 30.9%).

Безперечно, переорієнтація банків на внутрісистемний ринок не могла не вплинути на результати фінансової діяльності банківської системи регіону. Можливо, цей вид операцій і більш надійний, проте менш дохідний: згідно з інформацією установ банків Львівщини, річна середньозважена процентна ставка на внутрісистемному ринку за придбаними ресурсами становила 18.1%, а за проданими — 18.3%. За під-

сумками діяльності банківської системи області, в 1999 році сукупна сума отриманих прибутків порівняно з 1999 роком упала майже в 3.5 рази і становила 27.6% — і це при зменшенні кількості збиткових банківських установ із 32 до 18.

Нині конче необхідні радикальні зміни в реальній економіці, основою яких має стати оновлення законодавчо-правового поля. Хоча зараз багато говорять про необхідність зменшення податкового тиску на суб'єктів господарювання, спрощення процедури реєстрації підприємств, створення умов для розвитку малого та середнього бізнесу, проте досі бракує конкретних

дій. У результаті кількість банківських установ скорочується, частина з них реорганізовується в територіально відокремлені безбалансові відділення. Лише впродовж 1999 року в регіоні ліквідовано 15 банківських установ, причому 10 із них реорганізовано в ТВБВ. Цей процес триває і в нинішньому році.

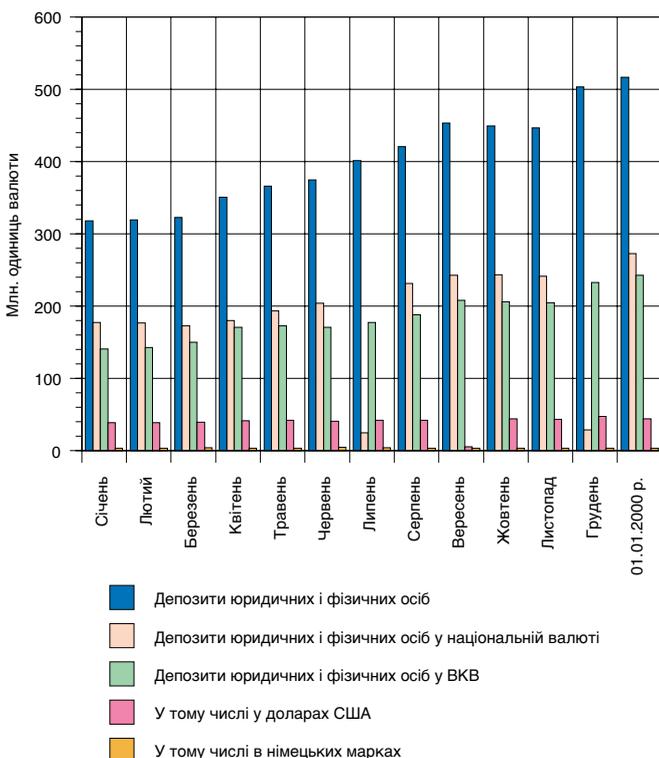
Трапляється, банкам намагаються нав'язати підтримку тих чи інших проектів. Однак в умовах ринку вони вправі, можуть і повинні самостійно обирати об'єкти вкладення коштів — із урахуванням економічного ефекту від їх розміщення і взятих на себе зобов'язань перед вкладниками та акціонерами. Прикладом розумного вибору банків може слугувати їх досвід підтримки малого та середнього бізнесу — підприємств із невеликою капіталоємністю, високою швидкістю обороту капіталу, короткою окупністю затрат тощо. Більшість підприємств цього типу діють нині у сфері торгівлі та громадського харчування. Саме тут зосереджена основна частка кредитних вкладень банків регіону — 37.7%, тоді як у промисловості, де їх значно менше, сконцентровано близько 35% банківських кредитів.

Створення на державному рівні відповідних умов для подальшого розвитку підприємств малого та середнього бізнесу, активна підтримка їх банками сприятимуть збільшенню кількості цих підприємств у різних галузях економіки, в тому числі у виробництві, а відтак і поліпшенню економічного клімату в державі, зокрема у банківській сфері.

Перехід від адміністративно-директивних до інформаційно-рекомендаційних відносин між органами виконавчої влади та банками підніме рівень стосунків на якісно вищий щабель, що відповідатиме вимогам сьогодення та сприятиме їх розвитку. Саме такі відносини складаються нині в регіоні. Львівська обласна державна адміністрація узагальнює і систематизує найпривабливіші інвестиційні проекти області та доводить їх через Асоціацію банків Львівщини до банківських установ для опрацювання, оцінки і прийняття конкретних рішень.

У роботі банків виникає чимало питань, що потребують законодавчого врегулювання. Чинне законодавство, яке регламентує банківську діяльність, не завжди відповідає вимогам сьогодення, що нерідко призводить до виникнення конфліктних ситуацій. Тому однією з основних передумов подальшого розвитку банківської системи країни є своєчасне внесення змін та доповнень у діючі закони та прийняття нових законодавчих актів.

Графік 2. Залучені кошти суб'єктів господарювання та населення (залишки заборгованості) у 1999 р.

Теорія і практика /

Планування — актуальне завдання банків України

Досвід КБ “Кредитпромбанк”

Юлія
Овдій

Начальник відділу фінансового управління
КБ “Кредитпромбанк”, магістр ділового
адміністрування, аспірантка Київського
національного економічного університету

Історія комерційних банків України налічує кілька років, історія банків західних країн — близько двох сторіч. Та, як не парадоксально, і ті й інші однаково гостро відчують потребу в трансформації із класичних кредитно-фінансових інститутів у власне комерційні установи. Під тиском сучасних економічних процесів банкіри усвідомили: управління прибутковістю є стрижнем, на якому тримається вся комерційна діяльність у банках — на зразок того, як це відбувається у промисловості, сфері послуг і торгівлі. Процеси на щойно утворених і ще слабких фінансових ринках країн колишнього соціалістичного табору породжують схожі проблеми в управлінні банківським бізнесом. Однією з них є фінансове планування в банківській сфері.

“У швидкоплинній дійсності 1990-х років банкір без ... плану — що шеф-кухар без кулінарних рецептів, будівельник без проекту або тренер без плану гри. Якщо не розраховувати на сліпий успіх, важко чекати, що такі люди виживуть у своїй галузі, стануть переможцями або впливовими особами”.

Джозеф Ф. Сінкі,
“Управління фінансами
в комерційних банках”.

БАНКІВСЬКЕ ПЛАНУВАННЯ ЗА РУБЕЖЕМ

Світова банківська індустрія ознайомилася із плануванням зовсім недавно. Воно прийшло в банк у 1960-ті роки — період численних змін, котрі значно ускладнили діяльність банків і посилили конкуренцію в банківській справі. У ті часи банки, по-перше, почали виходити на міжнародну арену зі своїми операціями, тобто підняли конкуренцію на міжнародний рівень. По-друге, нові фінансові ринки дуже змінили характер фінансування у банках і корпораціях. По-третє, там, де допускалося регулювання, банки почали диверсифікувати свою продукцію і види послуг. По-четверте, фінансові послуги почали пропонувати, крім банків, також небанківські установи, посилюючи конкуренцію. По-п'яте, в банках розпочалася глобальна комп'ютеризація.

Тенденції, які підштовхнули банки до планування, сьогодні притаманні багатьом фінансовим ринкам. Імовірно, вони стануть ще інтенсивнішими з розвитком фінансової лібералізації, до якої вдаються все більше країн. Банки на таких ринках будуть змушені розвивати

природні конкурентні стратегії і планувати їх реалізацію, якщо вони бажають зберегти за собою роль ефективного посередника, зберегти фінансову життєздатність або досягти її.

ПЛАНУВАННЯ У БАНКАХ УКРАЇНИ

У 1995—1999 роках українська банківська система розвивалася під впливом кількох чинників. З одного боку, стрімко знизилася прибутковість вкладень за основними видами активних операцій. З другого — стали жорсткішими умови проведення пасивних операцій: подорожчали залучені кошти, зменшилися можливості щодо їх використання. Якісно змінилися основні умови і загальне економічне середовище діяльності комерційних банків.

Відтак значно знизилася прибутковість операцій на основних ринках, рентабельність застосовуваних фінансових інструментів і схем, звузилися коло контрагентів і клієнтська база, посилювалося регулювання з боку держави.

Більшість комерційних банків виявилася абсолютно не готовою до нових умов функціонування, внаслідок чого витрати стали перевищувати прибутки.

До збиткової діяльності спричинилася відсутність управління активами і структурою залучених ресурсів. Це проявилось в тому, що величина витрат за ресурсами не була узгоджена з падаючим оборотом і прибутком, який скорочується разом із ним.

Стресова ситуація, в яку потрапили українські банки, вочевидь змусила

банківських менеджерів усвідомити необхідність розробки і впровадження системи фінансового планування, що насамперед означає управління прибутковістю і побудоване на економічній моделі банку, ядро якої — облік майбутнього потоку готівки.

Якщо банку при плануванні своєї діяльності не вдається примусити критику прибутку знову зростати або зупинити її падіння, необхідно скорочувати витрати.

Банк, який успішно керує прибутковістю, зможе виробляти якісні фінансові послуги та продукти за низьких витрат. Фінансове планування полягає в тому, щоб навчитися “витагувати” додатковий прибуток з існуючих видів бізнесу. Приріст прибутку — ось у цьому сенс планування. Воно сприяє підвищенню цінності банку. В цьому разі можна буде сказати, що в банку здійснюється “кеш менеджмент” (“фінансове управління”), а не “креш менеджмент” (“катастрофічне управління”).

Ідеальною для банку, природно, буде ситуація, коли прибутки, що плануються, зростатимуть одночасно зі скороченням витрат і при цьому дотримуватимуться вимоги щодо якості послуг, продуктивності праці тощо.

На даному етапі для українських банків виживання — основна мета планування. Та оскільки більшість менеджерів прагне більшого, ніж просто вижити, є й серйозніші причини для планування: максимізація курсу акцій або частки банку на відповідному ринку, завоювання лідерства, створення нових продуктів і технологій.

Зазначимо, що банкіри, які планують, матимуть кращий шанс перемогти, посісти панівне становище, принаймні вижити.

Ми вважаємо, що природа планування залежить від ситуації. Процес планування у банку, який працює в умовах ринку, що швидко змінюється, або який має намір диверсифікувати

Процес планування у банку в умовах українського ринку

Рівні планування	Стратегічне (тактичне) планування (1 рік)	Оперативне планування (1 квартал)
Банк у цілому	Стратегічні цілі й завдання. Затвердження планів	Затвердження оперативних планів
Підрозділи	Напрямок і сфери діяльності підрозділів	Розробка оперативного плану дій
Функціонально-операційний	Напрямок діяльності в розрізі операцій	Плани та бюджети
Документація	Бізнес-план, бюджет	Бюджет

свою діяльність, відрізнятиметься від аналогічного процесу в банку з розробленою стратегією і успішною роботою на стабільному ринку.

У міжнародній практиці система планування поділяється на стратегічне (3—5 років), тактичне (2—3 роки) та оперативне (1 рік) планування.

Наша практика підтверджує, що на ринках, які розвиваються (до них належить і Україна), де ситуація змінюється швидко й непередбачувано, досить складно планувати діяльність банку на значні проміжки часу (понад один рік). До основних чинників, які спонукають складати план на нетривалий проміжок часу, в Україні належать:

1. Нестабільність економіки.
2. План розвитку країни загалом відбивається в річному бюджеті, в який протягом бюджетного року вносяться значні зміни.
3. Часті зміни та вдосконалення протягом року законодавчої бази, зокрема фіскального законодавства.
4. Умови роботи банківської системи, які постійно змінюються внаслідок надто вираженої регулюючої функції Національного банку України, що змушує банки досить часто переорієнтувати свою діяльність на ринку.

З огляду на зазначене вище доходимо висновку, що процес планування банківської діяльності в Україні обмежується одним роком. Отже, план на рік і буде для банку стратегічним планом розвитку. Крім того, в умовах швидко змінюваного середовища нівелюється різниця між стратегічним і тактичним плануванням — в умовах функціонування вітчизняних банків їх можна об'єднати.

Отже система планування у банку в умовах українського ринку фактично налічує два види — стратегічне (тактичне) та оперативне планування.

РІВНІ БАНКІВСЬКОГО ПЛАНУВАННЯ

Планування у банку має бути деталізованим у розрізі кожного організаційного рівня банку. Можна виділити три рівні планування:

- 1) банк у цілому;
- 2) рівень підрозділів;
- 3) функціонально-операційний.

Усі рівні — тісно взаємопов'язані, тому найменші зміни на будь-якому з них одразу позначаються на інших (див. таблицю).

Планування на різних рівнях не можна розглядати відокремлено. Плани, що складаються на рівні банку, служать базою для планування на рівні підрозділів, яке в свою чергу впливає на вироблення інтегрованої банківської стратегії. Структура банківської організації (рівень підрозділу) може впливати на зміни в ринковій стратегії на функціонально-операційному рівні.

Виділення трьох рівнів планування є дещо умовним, оскільки плани, які розробляються на рівні підрозділів, уже орієнтовані на розробку стратегії щодо операцій, здійснюваних тією чи іншою структурною одиницею банку. Крім того, не всі банки володіють розгалуженою мережею підрозділів. У цьому разі логічно говорити лише про планування на рівні банку в цілому та про планування на рівні операцій.

Одним із основних завдань планування є якомога ефективніший розподіл ресурсів. Плани допомагають розподіляти дії щодо використання ресурсів у напрямках, які, на думку керівництва, сприяють досягненню стратегічних цілей і завдань. Однак у них часто залишаються невирішеними фундаментальні питання: які ресурси і як саме слід використати для досягнення цілей. Це питання вирішує бюджетування, яке допомагає найефективніше розподілити наявні ресурси. Продуктом бюджетування є бюджет.

Бюджет — це план майбутніх операцій, виражений у кількісних (переважно грошових) вимірах.

Отже, бюджетування — це процес планування майбутніх операцій банку та оформлення його результатів у вигляді бюджету.

Метою бюджетування є:

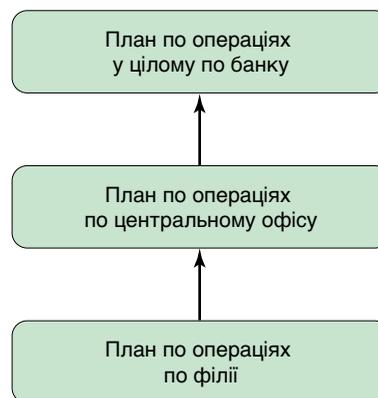
- ◆ періодичне планування;
- ◆ забезпечення координації, кооперації і комунікацій;
- ◆ кількісне обґрунтування менеджерами їхніх планів;
- ◆ осмислення витрат, пов'язаних із діяльністю банку;
- ◆ створення засад для оцінки та контролю виконання;

◆ орієнтація працівників на досягнення мети банку.

Розробка бюджетів забезпечує постійне планування операцій банку, дає змогу передбачити майбутні проблеми та знайти кращий шлях для досягнення стратегічної мети.

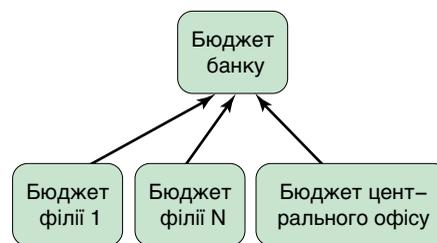
Процес бюджетування може здійснюватися як вертикально, так і горизонтально. Вертикальне бюджетування — це складання бюджету за кожним із напрямів діяльності або операціями в цілому по банку на основі аналогічних бюджетів філій (див. схему 1).

Схема 1. Вертикальне бюджетування

Горизонтальне бюджетування — складання зведеного бюджету банку на основі бюджетів філій (див. схему 2).

Схема 2. Горизонтальне бюджетування

ЕТАПИ БАНКІВСЬКОГО ПЛАНУВАННЯ

Весь процес складання бюджету банку можна розділити на чотири етапи:

- 1) оголошення вищим керівництвом загальних цілей банку;
- 2) підготовка планів відділами та структурними підрозділами;
- 3) аналіз та перевірка керівництвом пропозицій за планом, після чого структурні підрозділи коригують свої плани відповідно до його рекомендацій;
- 4) затвердження бюджетів.

Розглянемо весь процес планування і бюджетування на прикладі КБ "Кредитпромбанк". Він складається з чотирьох етапів:

1. Визначення стратегії банку на рік, для якого складають план.

Стратегічні цілі та завдання банку

формулюють у бізнес-плані. В 2000 році ним передбачено:

- ◆ диференціацію кредитного портфеля банку за клієнтами, які представляють великий і середній бізнес;
- ◆ розробку програми вексельного кредитування та операції за вексельним оборотом;
- ◆ передекспортне фінансування підприємств-експортерів у рахунок кредитних ліній, відкритих західними банками під гарантію КБ “Кредитпромбанк”;
- ◆ збільшення вільних залишків на поточних рахунках клієнтів за рахунок розширення клієнтської бази;
- ◆ розширення участі банку в міжнародних платіжних системах;
- ◆ участь у програмах іноземних банків і міжнародних фінансово-кредитних інститутів із розвитку малого та середнього бізнесу.

У бізнес-плані накреслено також основні напрями роботи в 2000 році з великими корпоративними і приватними клієнтами, пріоритетні для банку галузі, напрями розвитку таких операцій, як кредитування, операції із цінними паперами, проектне фінансування, лізинг.

Після того, як у бізнес-плані викладено стратегічні цілі, завдання банку, які доводять до структурних підрозділів, переходять до складання бюджету банку на плановий рік.

2. Підготовка філіями та структурними підрозділами центрального офісу бюджетів.

У банку розроблено “Порядок складання бюджету, його затвердження, доведення до структурних підрозділів банку і контроль його виконання”, а також розроблено форми, згідно з якими складається бюджет банку.

Бюджет банку та його структурних підрозділів складають на рік із розподілом на квартали.

Відправним пунктом бюджетування є планування операцій (їх обсягу та цін) філіями і структурними підрозділами центрального офісу. Обсяг операцій планують на основі фактичних даних з урахуванням стратегічних цілей і завдань, зазначених у бізнес-плані; цінні показники за операціями планують на основі макроекономічних прогнозів. На базі цих даних розраховують планові прибутки та річні витрати за всіма операціями.

Обсяги операцій, що плануються, є основою для складання планової структури балансу, який дає змогу визначити потребу філії в ресурсах і розподілити їх із метою здійснення запланованих активних операцій.

Планові прибутки та витрати за опе-

раціями слугують базою для формування звіту про прибутки та збитки, а також для визначення величини витрат на утримання банку (заробітна плата співробітників, експлуатаційні витрати тощо)

За місяць до початку року всі філії банку подають свої бізнес-плани та бюджети на розгляд у центральний офіс.

3. Розгляд проектів бюджетів філій у центральному офісі.

У банку запроваджено матричну систему складання бюджету. Це означає, що проекти бюджетів філій розглядаються як в аспекті структурної одиниці, так і за кожним напрямом бізнесу. Проекти бюджетів, подані філіями, розглядають і уточнюють відповідні служби центрального офісу.

Філії, врахувавши висновки та зауваги структурних підрозділів центрального офісу, надають відкоригований проект бюджету фінансовому управлінню. Подають свої плани також структурні підрозділи центрального офісу.

4. Затвердження бюджетів.

Після узагальнення проектів бюджетів філій та планів структурних підрозділів центрального офісу проект бюджету банку розглядає Великий фінансовий комітет банку. Якщо немає зауважень, його виносять на розгляд правління та загальних зборів учасників.

Річний бюджет КБ “Кредитпромбанк” має таку структуру:

- 1) обсяги запланованих операцій та їхня вартість;
- 2) планова структура балансу;
- 3) план прибутків і збитків;
- 4) планові витрати на утримання банку;
- 5) планові економічні нормативи діяльності.

Затверджені бюджети філій і підрозділів центрального офісу доводяться до них у вигляді директивного завдання.

У бюджеті зазначено показники, яких має досягти банк.

Однак на практиці можливі відхилення — різниця між бюджетними і фактичними показниками. Щоб своєчасно виявляти відхилення і відповідно відреагувати на них, здійснюється контроль виконання бюджету.

Існує три основних види контролю: попередній, поточний і заключний. За формою здійснення вони схожі, оскільки мають одну й ту ж мету: сприяти зближенню фактичних результатів із плановими. Розрізняються вони лише за терміном здійснення.

Найважливішим засобом **попереднього контролю** в банку є бюджет, за допомогою якого також здійснюється функція планування. Він є механізмом попереднього контролю в тому зна-

ченні, що дає впевненість: у разі потреби банк матиме необхідні кошти. Оскільки в бюджеті встановлено граничні значення витрат, це не дозволяє тому чи іншому структурному підрозділу або в цілому банку повністю вичерпати свої кошти.

Як впливає з назви, **поточний контроль** провадять безпосередньо в ході здійснення операцій. Регулярна перевірка виконання бюджету, обговорення проблем і пропозицій щодо удосконалення роботи дає змогу уникнути відхилень від намічених планів.

Поточний контроль виконання бюджету в КБ “Кредитпромбанк” здійснюється:

- ◆ щодня (контроль витрат, які впливають на фінансовий результат);
- ◆ щомісяця (контроль виконання планових показників прибутків і витрат за місяць).

При поточному контролі використовують зворотний зв'язок у ході проведення операцій. Це робиться для того, щоб вирішити проблеми на ранньому етапі, а не тоді, коли вони спричиняються до значних витрат. У рамках **заключного контролю** зворотний зв'язок використовується після виконання операції. Одразу після завершення операції або через певний проміжок часу (в КБ “Кредитпромбанк” — це квартал) фактично отримані результати порівнюють із плановими.

Хоча заключний контроль здійснюється дещо запізно, щоб відреагувати на проблеми в момент їх виникнення, однак він виконує дві важливі функції. Одна з них полягає в тому, що заключний контроль дає керівництву банку інформацію, необхідну для планування аналогічних операцій у майбутньому. Наприкінці кожного кварталу в КБ “Кредитпромбанк” порівнюють результати фактичного виконання бюджету з плановими показниками. З урахуванням фактичних даних коригують плани на наступний квартал.

Друга функція заключного контролю — сприяти мотивації діяльності працівників банку. Якщо керівництво організації зв'яже мотиваційні винагороди з досягненням певного рівня результативності, то вочевидь фактично досягнуту результативність слід вимірювати точно й об'єктивно.

Отже, зазначимо: період стихійного, без прогнозу, функціонування банків в Україні закінчився. Умовою їх виживання, а тим більше розвитку може бути лише планування — передусім оперативне. Хоча бажано застосовувати також стратегічне — на перспективу. □

Моделі /

Консервативний підхід до формування резервів для малих кредитних портфельів

Кредитування — один з основних напрямів діяльності комерційних банків. Для його контролю застосовуються різноманітні моделі. Серед найпоширеніших у світовій практиці систем управління кредитними ризиками — CreditRisk+ від Credit Suisse Financial Products; CreditMetrics від J. P. Morgan; Credit Monitor від KMV Corp. та багато інших. Проте повномасштабне застосування цих систем більшістю вітчизняних банків, на наш погляд, є певною мірою проблематичним унаслідок деяких особливостей кредитної діяльності в Україні. Зокрема, у багатьох наших банках, окрім великих кредитних портфельів, є ще й малі — з невеличкою кількістю кредитів; чимало позичальників мають низький кредитний рейтинг через відносно велику ймовірність їх банкрутства; терміни кредитних історій позичальників українських банків здебільшого незначні; строки надання кредитів, як правило, короткі. З огляду на це для наших банків особливо актуальним є питання розробки моделей управління кредитними ризиками, які враховували б і міжнародний досвід, і національні особливості кредитної діяльності. Автор статті аналізує деякі проблеми управління ризиками за малими кредитними портфельями та розглядає шляхи їх вирішення на основі повністю консервативного підходу до формування кредитних резервів.

ПОРТЕЛЬНО ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ РЕЗЕРВІВ

Портфельний підхід до управління кредитними ризиками полягає у кредитуванні великої кількості позичальників, тобто в масовому наданні кредитів. У банківській практиці він широко застосовується із 1950-х років.

Для спрощення пояснень припустимо, що коефіцієнти відшкодування кредитів, списаних у результаті реалізації процедури банкрутства позичальників (recovery rates), дорівнюють нулю, а кожному позичальнику надається лише один кредит.

Вважатимемо, що банк-кредитор має у своєму розпорядженні кредитні рейтинги позичальників (під ними розуміємо ймовірність p_A банкрутства позичальника A протягом обраного періоду часу T). Зауважимо, що ймовірність банкрутства позичальника та неповернення кредиту і норма резервування вважаються поняттями тотожними.

Загально визнаним засобом управління кредитним ризиком є формування комерційними банками резервів для відшкодування очікуваних (середніх) збитків за кредитами.

Розглянемо одноперіодний кредитний портфель, який складається із сукупності N ($N \gg 1$) незалежних бланкових кредитів з однаковим терміном погашення T , наданих N позичальникам. Нехай строк погашення T збігається із терміном, на який формуються кредитні резерви. Називатимемо цей період терміном дії резервів.

Згідно з портфельною теорією такому кредитному портфелю притаманні очікувані (середні) кредитні збитки в обсязі:

$$EL = \sum_A I_A \times p_A, \quad (1a)$$

де EL — очікувані (середні) кредитні збитки (expected losses), які можуть виникнути протягом терміну T ;

I_A — обсяг кредитів, наданих позичальнику A на термін T ;

p_A — ймовірність банкрутства позичальника A протягом обраного періоду часу T .

Зазвичай кредитний резерв TCP (term credit provision) на термін T формується в обсязі очікуваних втрат за кредитним портфелем, які можуть статися впродовж періоду T [1]:

$$TCP = EL. \quad (16)$$

Ігор Волошин

Начальник аналітичного відділу АБ "УкрГазпромбанк".
Кандидат технічних наук

Оскільки обсяги I_A наданих кредитів та ймовірність p_A банкрутства позичальника A незалежні один від одного, надамо виразу, який характеризує кредитні резерви, такого вигляду:

$$TCP = L \times p, \quad \text{де} \quad (2)$$

$L = \sum_A I_A$ — обсяг кредитного портфеля;

$p = (\sum p_A) / N$ — середня ймовірність банкрутства позичальників (по суті — норма резервування кредитного портфеля).

Очікувана кількість неповернутих кредитів у масштабі всього кредитного портфеля дорівнюватиме:

$$\mu = \sum_A p_A.$$

Наведений вище підхід перевірено практикою. Проте він годиться лише для великих одноперіодних кредитних портфельів, щодо яких значення μ неповернутих кредитів не менше одиниці: $\mu \geq 1$.

МАЛІ ОДНОПЕРІОДНІ КРЕДИТНІ ПОРТФЕЛІ

А чи можна застосовувати портфельний підхід, описаний у попередньому розділі, до маленьких портфельів і чи дає він змогу в такому разі захиститися від кредитних ризиків?

Вважатимемо одноперіодний портфель малим, якщо кількість неповернутих кредитів менша одиниці: $\mu < 1$.

Розглянемо так званий вироджений кредитний портфель, який складається лише з одного одноперіодного бланкового кредиту.

Нехай позику в сумі L видано на строк T , що збігається з терміном дії резервів. Припустимо, кредит надано позичальнику, ймовірність банкрутства якого $p = 0.1$. Згідно з формулою (2) очікувані втрати такого "портфеля" дорівнюють добутку $0.1 \times L$. Тобто у разі банкрутства позичальника банк-кредитор водночас втратить увесь кре-

дит L , а не його десяту частину, як це впливає з формули (2).

Причина невідповідності розрахованих за формулою (2) і можливих втрат криється в тому, що надання одного кредиту — це не масове явище, хоча саме на припущенні про масове надання позик і засновано портфельний підхід. Отже, застосування цієї моделі до портфеля, який складається із невеликої кількості кредитів, недоцільне.

До якого ж підходу треба вдатися, коли маємо справу з малими кредитними портфелями?

Щоб відповісти на це запитання, проаналізуємо особливості багатоперіодного малого кредитного портфеля.

ОСОБЛИВОСТІ БАГАТОПЕРІОДНИХ МАЛИХ ПОРТФЕЛІВ

Розглянемо багатоперіодний портфель позик, який складається із не залежних один від іншого бланкових кредитів.

Нехай вони мають однаковий термін погашення:

$$t = \frac{T}{M},$$

де T — період, на який формуються резерви;

M — кількість послідовних розміщень кредитів упродовж терміну T .

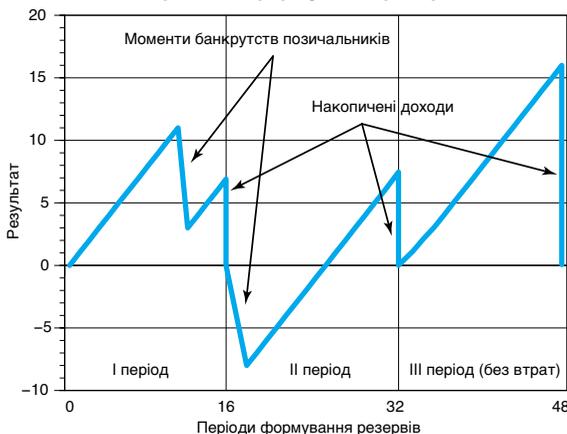
Вважатимемо, що строки погашення кредитів не перетинаються. За таких умов формула (1) зміниться і набуде вигляду:

$$TSP = \sum_A \sum_k I_A^{(k)} \times p_A^{(k)}.$$

Середня ймовірність банкруства позичальників визначається за формулою:

$$p = \frac{(\sum_A \sum_k p_A^{(k)})}{(N \times M)}, \quad (4)$$

Результати кредитної діяльності за періодами формування резервів

де $p_A^{(k)}$ — ймовірність банкруства позичальника A в періоді k .

Очікувана кількість неповернутих позик у кредитному портфелі в цілому за весь звітний період дорівнюватиме:

$$\mu = \sum_A \sum_k p_A^{(k)}. \quad (5)$$

Оскільки багаторазове послідовне надання кредитів набуває рис масового надання позик, щодо нього можна застосовувати портфельний підхід, правда за умови, що кількість неповернутих кредитів не менша одиниці: $\mu \geq 1$.

ПЕРЕГЛЯД (EX POST) ЯКОСТІ МАЛИХ ОДНОПЕРІОДНИХ ПОРТФЕЛІВ

Якість кредитного портфеля слід періодично переглядати, бо кредитні рейтинги позичальників із часом можуть змінюватися як на краще, так і на гірше. Тож залежно від зміни фінансового стану позичальника необхідно змінювати і його кредитний рейтинг. Припускають, що фінансовий стан позичальника може погіршуватися аж до банкруства, коли вірогідність неповернення позики дорівнює 100%.

Зауважимо, що ймовірність банкруства позичальника, навіть якщо він має найвищий кредитний рейтинг, існує завжди. Причому цю подію дуже важко передбачити, оскільки почасти вона виникає внаслідок випадкового збігу обставин [1]. Зважаючи, що банкруство позичальника може настати зненацька, банк-кредитор також повинен бути готовим раптово (причому істотно) змінити норму резервування.

Розглянемо вироджений портфель, який складається з одного одноперіодного бланкового кредиту. Припустимо, що під час формування резерву позичальник збанкрутував. Вважатимемо, що до банкруства він мав кредитний рейтинг 2%. Після (ex post) банкруства позичальника банк-кредитор змушений встановити норму резервування на рівні 100%, тобто збільшити кредитний резерв за значеною позикою у 50 разів (із $2\% \times L$ до $100\% \times L$), що на практиці, як правило, є проблематичним.

Що робити? Чи існує метод формування резервів для малих кредитних портфелів, за допомогою якого можна було б цілком відшкодувати можливі збитки від кредитної діяльності?

Так, існує. Це — повністю

консервативний підхід до формування резервів для малих багатоперіодних портфелів.

ПОВНІСТЮ КОНСЕРВАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ РЕЗЕРВІВ ДЛЯ МАЛИХ БАГАТОПЕРІОДНИХ ПОРТФЕЛІВ

З досвіду відомо: якщо існує певна ймовірність банкруства позичальника — рано чи пізно воно настане. Тож якщо збитки для банку-кредитора неминучі, до них необхідно готуватися заздалегідь — ex ante, а не ex post. Під можливі втрати слід завчасно, причому раціонально, формувати резерви.

Розглянемо вироджений багатоперіодний портфель позик, який складається з одного бланкового кредиту. Зважатимемо на відоме положення про те, що будь-який позичальник, навіть із дуже високим рейтингом, може збанкрутувати. Тож за кредитом, наданим цьому позичальнику, сформуємо протягом установленого періоду резерв у обсязі, який дорівнюватиме сумі наданої позики.

Припустимо, що банк розміщує кредит (чи кредити) в незмінному обсязі L на один і той же термін t безперервно, протягом усього звітного періоду T . Вважатимемо, що позичальники мають однаковий кредитний рейтинг p , визначений на термін t .

У разі банкруства одного позичальника банк-кредитор втрачає основну суму цієї позики та відсотків у обсязі:

$$-L \times (1 + r \times t / V),$$

де V — річна база,

r — річна ставка,

t — термін надання кредиту.

Незважаючи на втрати, банк знову надає кредит у тому ж обсязі L іншому позичальнику з тотожним кредитним рейтингом p .

Від кредитів, що повертаються, він одержує прибуток у сумі $L \times r \times t / V$, частину якого витрачає на формування резервів на покриття можливих збитків, пов'язаних із кредитною діяльністю.

З формули (5) випливає, що очікуване число банкруств за період T дорівнює:

$$\mu = \sum_k p_A^{(k)} \equiv M \times p, \quad (6)$$

де $M = T / t$ — загальна кількість наданих кредитів за період T .

У такому разі очікувані (середні) можливі збитки банку-кредитора за аналізований період становитимуть:

$$- \mu \times L.$$

Протягом цього ж періоду банк-кредитор може одержати процентний прибуток у сумі:

$$(M - \mu) \times L \times r \times t / V.$$

Тоді результат кредитної діяльності банку-кредитора за період T становитиме:

$$R = (M - \mu) \times L \times r \times t / V - \mu \times L. \quad (7)$$

Якщо збитки перевищуватимуть процентні доходи, результат кредитної діяльності буде негативним. І навпаки — якщо процентні доходи перевищуватимуть збитки, результат виявиться позитивним. Приклад позитивної кредитної діяльності відображено на графіку.

Дотримуючись принципу позитивної кредитної діяльності, резерви слід формувати як частку від процентних доходів. Зрозуміло, на їх формування потрібен певний час.

За час T , необхідний для формування резерву, візьмемо період, протягом якого може відбутися лише одне банкруство, тобто $\mu = 1$. У такому разі період формування резерву для одного багатоперіодного кредиту, враховуючи, що $\mu = M \times p$ (див. формулу (6)), дорівнюватиме:

$$T = M \times t \equiv t / p.$$

Відрахування в резерв слід робити після кожного повернення кредиту протягом усього терміну формування резерву аж поки його обсяг не сягне суми наданого кредиту. Кількість відрахувань у зазначений резерв дорівнює $M - \mu$.

Норма разового відрахування α впливає з положення про те, що сума всіх відрахувань у резерви повинна дорівнювати сумі неповернутих кредитів:

$$(M - \mu) \times \alpha \times L = \mu \times L.$$

Якщо кількість неповернутих кредитів дорівнює одиниці ($\mu = 1$), норма резервування обчислюється за формулою: $\alpha = p / (1 - p)$.

Визначимо умови беззбитковості кредитної діяльності, увівши процентне число $q = r \times t / V$ та скориставшись формулою (7):

$$R = L \times [(M - \mu) \times q - \mu] = 0. \quad (8)$$

Оскільки $p = \mu / M$, умову беззбиткової кредитної діяльності (8) можна подати у вигляді вимоги до процентного числа:

$$q \geq p / (1 - p) \text{ або } q \geq \alpha.$$

Отже, для беззбиткової діяльності важливе значення має не так сама ставка, як процентне число. А оскільки воно залежить і від ставки, і від терміну розміщення кредиту, то виходить, що **банк може управляти кредитними ризиками не лише за допомогою кредитних ставок, а й за допомогою термінів розміщення кредитів.**

Якщо очікується цільовий прибуток від кредитної діяльності в обсязі

$$R_{\text{tag}} = M \times (1 + r_{\text{tag}} \times t / V),$$

то з умови $R_{\text{fact}} = R_{\text{tag}}$ можна визначити необхідну кредитну ставку:

$$r \geq (r_{\text{tag}} + p \times V / t) / (1 - p), \quad (9)$$

де r_{tag} — цільова ставка (планова, ринкова або безризикова).

Для $t = V$ формула (9) перетворюється у формулу Фленнері [2, с. 565].

Отже, розрахувавши термін створення резерву залежно від кредитних рейтингів позичальників, банк формує багатоперіодний портфель кредитів. Він робить відрахування у резерви після кожного повернення кредиту, допоки не сформує за кожним кредитом резерв у повному обсязі незалежно від кредитних рейтингів позичальників.

Запропонований у цій статті повністю консервативний підхід до формування кредитних резервів за малими кредитними портфелями дає змогу заздалегідь (ex ante) — до можливого банкруства позичальників — сформувати впродовж розрахованого терміну резерви, які повністю покривають можливі непередбачені збитки за кредитним портфелем банку. Цей підхід може сприяти підвищенню ефективності управління кредитними ризиками за малими кредитними портфелями. □

Література.

1. Credit Suisse Financial Products. CreditRisk+. Credit risk management framework. London, 1998. — 70 p.

2. Дж. Синки, м. Управление финансами в коммерческих банках / Перевод с англ. — М.: Catallaxy, 1994. — 820 с.

Коментар фахівця /

14 грудня 1999 року Правління Національного банку України прийняло постанову № 587 "Про створення належних умов органам Державної податкової адміністрації України щодо контролю з питань оподаткування, належного забезпечення надходження коштів до Державного бюджету України та вдосконалення порядку обміну інформацією між Національним банком України, комерційними банками та їх установами і — органами Державної податкової адміністрації України" *, яку зареєстровано в Міністерстві юстиції України 20.12.1999 року за № 885/4178.

Навколо цієї постанови у засобах масової інформації, серед банкірів та їх клієнтів тривалий час точаться гострі дискусії, оскільки вона дещо піднімає перед податковою службою завісу і зобов'язує банки оперативно обмінюватися з податковими органами інформацією щодо фінансової діяльності деяких суб'єктів підприємницької діяльності. Пропонуємо вашій увазі коментар фахівця НБУ із цього питання.

**Сергій
Криворучко**

Головний економіст управління методології та організації безготівкових розрахунків департаменту платіжних систем Національного банку України

Інформаційна взаємодія НБУ, комерційних банків та їхніх установ з органами Державної податкової адміністрації України

Постановою НБУ № 587 зобов'язано територіальні управління НБУ, комерційні банки та їх установи нада-

вати за запитом органів Державної податкової адміністрації України інформацію (в електронному вигляді, з використанням засобів захисту НБУ) про перерахування конкретними юридичними особами коштів за кордон, на рахунки "Лоро", рахунки фізичних осіб

та про видачу готівки, крім заробітної плати, а саме:

1. Про платежі з рахунків юридичних осіб, які існують до 24 місяців (з дати відкриття рахунку в банку):

♦ якщо за 1 день сума зазначених вище перерахувань і виплат еквівалентна

* Повний текст постанови опубліковано у додатку до журналу "Вісник НБУ" "Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності", № 1 за 2000 рік.

10 тис. доларів США за офіційним курсом НБУ чи більша;

◆ якщо за 1 місяць сума таких перерахувань і виплат еквівалентна 50 тис. доларів США за офіційним курсом НБУ чи більша.

2. Про платежі з рахунків юридичних осіб, які існують більше 24 місяців (із дати відкриття рахунку в банку):

◆ якщо за 1 день сума таких перерахувань і виплат еквівалентна 20 тис. доларів США за офіційним курсом НБУ і більша;

◆ якщо за 1 місяць сума таких перерахувань і виплат еквівалентна 100 тис. доларів США за офіційним курсом НБУ і більша.

3. Про платежі на рахунки фізичних осіб — у випадку одноразового перерахування юридичними особами на рахунки фізичних осіб коштів у сумі, еквівалентній 3000 доларів США за офіційним курсом НБУ і більший.

4. Про перерахування з одного Лоро-рахунку на інший Лоро-рахунок, перерахування за послуги нематеріального характеру та перерахування отримувачам, які знаходяться в офшорних зонах, — незалежно від суми.

Нині в Україні гостро стоїть проблема своєчасного виявлення фактів ухилення суб'єктів підприємництва від оподаткування (особливо підприємств, які ведуть фіктивну діяльність) та запобігання їй надалі. Діяльність так званих "фіктивних" підприємств, як правило, нетривала. Тому важливо оперативнo отримати про них необхідну інформацію. За цими даними податкові органи на підставі результатів аналізу діяльності таких підприємств у минулому можуть більш-менш точно з'ясувати характер діяльності підприємства і вжити відповідних запобіжних та попереджувальних заходів щодо нього.

Запроваджена у багатьох країнах світу, така практика сприяє зменшенню випадків правопорушень у сфері оподаткування. До речі, там клієнти не вважають, що банки, надаючи подібну інформацію, зазіхають на їхні права щодо таємності операцій на рахунках. Вони усвідомлюють, що саме так можна викоренити злочинні дії окремих суб'єктів господарювання, які завдають значних економічних збитків суспільству. Адже недостатнє надходження коштів до державної казни позначається на фінансуванні різних програм, у тому числі й соціальних.

У Німеччині діє закон про запобігання відмиванню грошей, покликаний полегшити виявлення доходів, отриманих шляхом здійснення тяжких злочинів, створити перешкоди для відмивання грошей, а також сприяти викриттю стру-

ктур організованої злочинності. Його суть полягає в тому, щоб зобов'язати банки ідентифікувати операції своїх клієнтів на суму понад 20 тисяч марок.

Як свідчить економічний аналіз діяльності "фіктивних" фірм, основними ознаками незаконної діяльності є операції з перерахування коштів через рахунки "Лоро" за кордон, зокрема в офшорній зоні, значні суми щоденних перерахувань (у тому числі на рахунки фізичних осіб) відразу після створення підприємства.

Протягом перших місяців 2000 року в засобах масової інформації, особливо у пресі, доволі часто з'являлися матеріали щодо постанови Правління Національного банку від 14 грудня 1999 року № 587, якою встановлено порядок надання установами банків певної інформації про рух коштів на рахунках їхніх клієнтів органам Державної податкової адміністрації України. Багато видань у своїх публікаціях або сухо циту-

Основними ознаками можливої незаконної діяльності фірм є операції з перерахування коштів через рахунки "Лоро" за кордон, значні суми щоденних перерахувань (у тому числі на рахунки фізичних осіб) одразу після створення підприємства

ють зазначену постанову, або дають поверхову негативну оцінку запровадженню такого інформування. Слід сказати, що висновки засобів масової інформації почасти не тільки не містять досконалого аналізу всіх позитивних і негативних аспектів, а й допускають помилкове із суто нормативної точки зору тлумачення — наприклад, що постанова передбачає надання інформації про платежі з рахунків фізичних осіб. Головна розбіжність між таким "баченням" суті постанови і фактичних норм, які вона містить, — це те, що інформація про операції на рахунках платників податків надається лише в тому разі, коли вони відповідають критеріям, визначеним пунктом 2 постанови, і тільки стосовно рахунків тих юридичних осіб, яких вказано в індивідуальному запиті для кожної установи банку, сформованому й надісланому в електронному вигляді.

Засоби масової інформації, зокрема газети, часто проводять аналогію між постановою Правління НБУ № 587 і наказом ДПА від 27.08.1998 року № 415. Висновки про те, що наказ суперечить законодавству України, використовуються при "аналізі" відповідності чинному законодавству зазначеної постанови Правління НБУ. Проте між цими двома документами є суттєві відмінності як що-

до переліку операцій, так і щодо підстав та порядку надання інформації про них.

Передусім **наказом ДПА України № 415 передбачалося надання банківськими установами інформації абсолютно про всіх клієнтів. Крім того, інформація згідно із цим наказом надавалася про всі дебетові та кредитові обороти й залишки коштів на рахунках клієнтів.**

На відміну від порядку інформування установами банків органів державної податкової служби, запровадженого за наказом ДПА України, **постановою Правління НБУ передбачається надання інформації тільки після отримання від ДПА запиту щодо конкретних юридичних осіб, рахунки яких відкрито в конкретному банку.** Такий порядок, зокрема, визначено в пункті 1 статті 12 Закону України "Про систему оподаткування", яким передбачено, що банки та інші фінансово-кредитні установи обов'язково повинні подавати відомості про наявність і рух коштів на розрахункових та інших рахунках платників податків — клієнтів цих установ саме за запитом державних податкових органів, а не автоматично, як статистичну звітність за всіма клієнтами.

Постановою Правління НБУ № 587 визначено перелік конкретних операцій, про які надаватиметься інформація. Це перерахування юридичними особами коштів за кордон, на рахунки "Лоро", рахунки фізичних осіб та видача готівки, крім заробітної плати. Для більшості цих операцій встановлено також обмеження щодо суми коштів, про перевищення якої банки інформують податкові органи.

Стосовно безпеки розголошення конфіденційної інформації про рух коштів на банківських рахунках юридичних осіб слід сказати, що законодавством передбачена відповідальність посадових та інших осіб органів, які згідно зі службовими обов'язками нею володіють, за її розголошення. Тому дізнавшись про такі факти, клієнти банків можуть звертатися до суду, щоб стягнути з винних компенсацію за матеріальні та моральні збитки.

Щоб забезпечити виконання постанови Правління НБУ від 14.12.1999 року № 587, Національний банк розробив та погодив із Державною податковою адміністрацією відповідну форму і технологію надання інформації.

Інформаційна взаємодія НБУ, комерційних банків та їхніх установ з органами ДПА згідно з постановою № 587 передбачає такі механізми:

◆ Державна податкова адміністрація при потребі формує запити до банків у вигляді файлів, тобто інформує банки про конкретних юридичних осіб (клієнтів

цих банків), за операціями яких слід надавати інформацію до ДПА (якщо ці операції підпадають під дію постанови).

◆ Банки з'ясовують, чи відкриті у них рахунки вказаних клієнтів, і якщо такі рахунки є, простежують операції за ними, починаючи з дня, наступного за днем надходження запиту.

◆ Якщо операції клієнтів, щодо яких орган ДПА надіслав до банку запит, підпадають під дію постанови, то банки надають інформацію обласним установам ДПА за місцем розташування банківської установи у вигляді щоденних та щомісячних файлів.

◆ ДПА та банки відстежують, чи надійшла інформація до адресата, застосовуючи механізм файлів-квитанцій.

Програмне забезпечення для формування та обробки відповідних типів файлів, призначених для органів ДПА, банки готують самі, оскільки НБУ не розробляв і не планує розробляти його для комерційних банків. Національний банк надає їм, а також органам ДПА програмний комплекс "АРМ-НБУ" із вбудованими засобами захисту НБУ, за допомогою якого інформація в захищеному вигляді передається між банком та іншими абонентами інформаційно-обчислювальної мережі НБУ (в тому числі й ДПА), а також бібліотеки накладання/перевірки електронного цифрового підпису для захисту інформації у внутрішніх мережах банків.

На які особливості слід зважати банкам, які відстежують визначені постановою операції та надають інформацію про них податковим органам?

Після вилучення юридичної особи зі списку, наданого органом ДПА у запиті до банку, останній, починаючи з наступного банківського дня, не повинен надавати ні щоденної, ні щомісячної інформації до ДПА про цю юридичну особу. Якщо банківська установа не здійснює операцій, які підпадають під дію постанови, то порожні файли до ДПА не надаються.

У тому разі, коли одна операція юридичної особи підпадає водночас під дію кількох пунктів постанови, банку слід продублювати цю операцію в кількох інформаційних рядках щоденного чи щомісячного файлу, вказавши у кожному інформаційному рядку окреме значення реквізиту "Тип операції клієнта".

Термін "24 місяці", про який йдеться в постанові, стосується дати відкриття рахунку, а не створення юридичної особи. Якщо юридична особа, щодо якої необхідно надавати інформацію, має в одному банку кілька рахунків (зокрема й тоді, коли ці рахунки відкрито в різних валютах), зазначений термін, а також умови щодо перевищення визначеної

постановою загальної суми операцій банк має застосовувати до кожного рахунку окремо. Сума операції вказується у валюті рахунку. Як наголошувалося вище, аналізуються банками лише ті операції, які передбачені постановою, тобто перерахування юридичними особами коштів за кордон, на рахунки "Лоро" і рахунки фізичних осіб та видача готівки, крім заробітної плати.

Загальна сума перерахувань і виплат обчислюється за календарний місяць. За той місяць, протягом якого надійшов запит щодо конкретних юридичних осіб, ця сума обчислюється з дня, наступного після надходження файлу, по останній день поточного календарного місяця.

Якщо юридична особа, стосовно якої слід надавати інформацію, має в одному банку кілька рахунків (зокрема і в

Засоби масової інформації часто проводять аналогію між постановою Правління НБУ № 587 і наказом ДПА України від 27.08.1998 року № 415. Проте між цими документами є суттєві відмінності як щодо переліку операцій, так і щодо підстав та порядку надання інформації про них

тому разі, коли ці рахунки відкриті у різних валютах), щоб визначити підстави для надання інформації органам ДПА, слід аналізувати суму перерахувань і виплат із кожного з цих рахунків окремо.

Деякі банки, а також засоби масової інформації вважають, що ця норма постанови суперечить статті 3 Указу Президента України від 21.07.1998 року № 805/98 "Про деякі питання захисту банківської таємниці", згідно з якою довідки щодо рахунків і вкладів фізичних осіб видаються самим клієнтам та їх представникам, а також на письмову вимогу органам дізнання і попереднього слідства у кримінальних справах, що знаходяться в їх провадженні, та судам у справах, що знаходяться в їх провадженні. У зв'язку із цим слід зазначити, що постановою передбачається надання інформації про списання коштів у сумі, еквівалентній 3000 доларів США за офіційним курсом НБУ і більший, з рахунку юридичної особи, визначеної органом ДПА, які зараховані на рахунок фізичної особи. При цьому ніякої інформації про фізичну особу — отримувача коштів банк податковому органу не надає. Крім того, слід враховувати, що про таку операцію інформація надається тільки в тому разі, якщо кошти перераховуються з рахунку юридичної особи, вказаної у запиті, і зараховуються безпосередньо на рахунок (ра-

хунки) цих фізичних осіб, а не на певний транзитний або розподільчий рахунок тієї чи іншої установи на користь цих фізичних осіб.

У всіх перелічених вище випадках, коли банки подають податковим органам інформацію про визначені постановою операції на рахунках юридичних осіб, є обмеження мінімальної суми таких операцій. Проте постановою передбачаються також три абсолютно не пов'язані одна з одною операції, інформація про які надається незалежно від суми платежу.

Першу операцію — перерахування коштів з одного Лоро-рахунку на інший Лоро-рахунок — здійснюють тільки банки (для підкріплення коррахунку). Тому ця операція буде об'єктом надання інформації, якщо у файлі-запиті серед юридичних осіб вказуватиметься юридична особа — комерційний банк.

Деяко складніша ситуація з другою операцією цього пункту. Вона стосується перерахування коштів за так звані "послуги нематеріального характеру". Під такими слід розуміти оплату юридичними особами послуг чи робіт, які не супроводжувалися постачанням товарно-матеріальних цінностей, конкретніше: платежі, після здійснення яких буде додано складно (а то й неможливо) встановити, наскільки вони реальні, тобто надавалися такі послуги чи ні.

Третій вид таких платежів — перерахування коштів отримувачам, які знаходяться в офшорних зонах. Для визначення операцій банків, про які необхідно інформувати органи ДПА, достатньо встановити, що отримувач коштів за цим платежем знаходиться в одній із країн, які згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 березня 2000 року № 106-р увійшли до переліку офшорних зон.

Таким чином, постановою Правління Національного банку України від 14.12.1999 року № 587 запроваджується конкретний механізм взаємодії банків і податкових органів щодо обміну інформацією, форма і технологія надання запитів до банків, відстеження точно визначених операцій та надання про них інформації органам державної податкової служби. Відтак контролюючі органи отримали інструмент, яким користуватимуться, аби запобігати ухиленню платників податків від оподаткування, унеможливити появу фірм, які здійснюють фіктивну діяльність, і за допомогою яких, зокрема, легальні суб'єкти господарювання незаконно переводять доходи, що підлягають оподаткуванню, в готівку та переказують ці кошти в іноземній валюті за кордон. □

Аналітичний огляд /

Банківські доходи, витрати і ціна послуг у 1998 – 1999 роках

На основі звітів за 1998 та 1999 рр. (за формою № 2) про доходи й витрати комерційних банків, консолідованих по банківській системі України, автор аналізує основні тенденції їх динаміки, досліджує головні складові ціни на банківські послуги.

Аналіз динаміки доходів банківського сектора, одержаних протягом 1998 – 1999 рр. (див. таблицю 1) виявляє такі основні тенденції:

- ♦ суттєве зменшення (з 66 до 56%) питомої ваги процентних доходів;

- ♦ збільшення як абсолютних сум, так і відносних значень комісійних та інших операційних доходів (у 1998 – 1999 рр. — з 19 до 23% та з 15 до 20%).

Ці дві тенденції, маючи протилежне спрямування (тобто питома вага процентних доходів знижується за рахунок зростання питомої ваги комісійних та інших операційних доходів), є непрямими ознаками певних зрушень в економіці в цілому і функціонуванні банківського сектора зокрема.

Незалежно від моделі економіки ціна будь-якого товару чи послуги формується під впливом багатьох чинників, головними з яких є платоспроможний попит на даний товар та відповідна товарна пропозиція.

Платоспроможний попит формують обсяг грошової маси, швидкість гро-

шового обігу, параметри державної політики доходів. Визначальну роль у формуванні пропозиції в межах будь-якого ринку відіграють витрати суб'єктів господарювання.

Домінування конкурентної чи монополної поведінки економічних суб'єктів у межах якогось ринку може відповідно зменшувати або посилювати вплив витрат на процес ціноутворення. Проте навіть на ринку вільної конкуренції (зауважимо, що його в чистому вигляді не існує в жодній із сучасних економічних моделей) формування товарної ціни виключно на основі попиту і пропозиції (тобто безвідносно до показників витрат) практично неможливе.

Незважаючи на поступовий розвиток конкурентних ринкових відносин в Україні та застосування численних методів ціноутворення, найпоширенішими залишаються все ж найпростіші з них — ті, що формують ціну залежно від фактичних витрат суб'єктів господарювання.

Отже, аналізувати процес ціноутво-

рення щодо певних товарів чи послуг некоректно без урахування особливостей структури товарної ціни, передусім структури витрат економічних суб'єктів.

Формування банківською установою оптимальної ціни на кредитні ресурси та послуги — завдання складне, адже ціна окремої операції (наприклад, виконання платіжного доручення клієнта), крім прямих операційних витрат (скажімо, комісії за користування системою електронних платежів), теоретично має містити й певну частку витрат банку на оренду, охорону, електропостачання, опалення, заробітну плату операційних працівників разом із нарахуваннями тощо. До цієї суми, яку умовно назвемо собівартістю банківської операції, банк має додавати певний прибуток.

Графік 1. Структура ціни банківських послуг у 1998 р.

Графік 2. Структура ціни банківських послуг у 1999 р.

Таблиця 1. Структура доходів банківського сектора у 1998 – 1999 рр.

Показники	1998 р.		1999 р.	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Процентні доходи	3 746	66	3 911	56
Комісійні доходи	1 100	19	1 620	23
Інші операційні доходи	860	15	1 393	20
Усього	5 706	100	6 923	100

Таблиця 2. Структура ціни банківських послуг в Україні у 1998–1999 рр.

Показники	1998 р.		1999 р.	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Ціна (валовий дохід)	5 706	100	6 923	100
У тому числі:				
процентні витрати	1 962	34	2 243	32
комісійні витрати	333	6	575	8
інші банківські операційні витрати	170	3	254	4
інші небанківські операційні витрати	1 696	30	1 995	29
відрахування в резерви	729	13	1 057	15
непередбачені витрати	75	1	25	0
податок на прибуток	293	5	261	4
чистий прибуток	449	8	513	7

Однак на практиці ціни на банківські послуги формуються, як правило, майже емпірично, з урахуванням багатьох як внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

Серед внутрішніх чинників основним є прагнення бажаної прибутковості установи. Тому комерційні банки, розширюючи клієнтську базу, іноді дозволяють собі надавати дешеві послуги (з нульовим рівнем рентабельності або навіть збиткові), відшкодовуючи витрати за рахунок інших напрямів діяльності.

Щодо зовнішніх факторів, то до них насамперед належить цінова політика конкурентів. Ілюстрацією впливу зовнішніх чинників на ціноутворення у банківському секторі є значні коливання тарифів на розрахунково-касове обслуговування в різних банках. Великі банківські установи, які мають репутацію стабільних, відчуваючи надмірне збільшення кількості так званих “дрібних” клієнтів, іноді свідомо підвищують тарифи на свої послуги, керуючись тим, що так звані “великі” клієнти не шукають помірніших цін в інших банківських установах, адже стабільність для них — найважливіше. Політика менших банків, як правило, діаметрально протилежна: для заохочення клієнтів вони здебільшого застосовують методи цінової конкуренції, пропонуючи вигідніші умови обслуговування (безплатне відкриття розрахункових і валютних рахунків, прийняття і видачу готівки без стягнення комісії з клієнтів тощо).

Тож незважаючи на складність визначення та аналізу собівартості й ціни тих чи інших банківських послуг на рівні окремого комерційного банку, структуру ціни банківських послуг доцільно розглядати на макrorівні, тобто на рівні валових доходів і витрат усього банківського сектора, умовно прийнявши за ціну банківських послуг валові доходи комерційних банків (див. таблицю 2).

Аналіз структури ціни банківських послуг у 1998 — 1999 рр. дає підстави для таких висновків:

♦ питома вага процентних витрат у структурі ціни на кредитні ресурси та банківські послуги впродовж зазначеного періоду зменшилась із 34 до 32%;

♦ вага інших небанківських операційних витрат (утримання персоналу, амортизація, охорона, ремонтні, господарські, транспортні витрати тощо) в ціновій структурі також зменшилась — із 30 до 29%;

♦ відрахування в резерви, обсяг яких у 1998 р. становив 13, а у 1999 р. — 15%, характеризуються абсолютним і відносним зростанням, що свідчить про усвідомлене виконання працівниками банків відповідних вимог НБУ та про

Таблиця 3. Податки та інші обов'язкові платежі банківського сектора України у 1998—1999 рр.

Стаття витрат	1998 р.		1999 р.	
	Млн. грн.	Питома вага у сумі валового доходу, %	Млн. грн.	Питома вага у сумі валового доходу, %
Внески на державне соціальне страхування	136	2.39	172	2.48
Інші обов'язкові нарахування на заробітну плату	81	1.43	2	0.03
Податок на додану вартість	3	0.05	5	0.07
Податок на землю	3	0.05	4	0.06
Сплата інших податків та обов'язкових платежів, крім податку на прибуток	183	3.20	254	3.67
Податок на прибуток	293	5.14	261	3.77
Усього	699	12.25	699	10.09

надання ними пріоритету політиці зміцнення надійності банківської системи в цілому;

♦ комісійні витрати у 1998 р. становили 6, а в 1999 р. — 8%;

♦ інші банківські операційні витрати (до складу яких входять передусім орендні та лізингові платежі) протягом 1998 — 1999 рр. дорівнювали відповідно 3 і 4%;

♦ вплив непередбачених витрат на цінову структуру був незначним, їх питома вага наближалася до 0, принаймні не перевищувала 1%;

♦ *питома вага прибутку, одержаного у 1998 р., в ціновій структурі банківських послуг становила 13%, проте цей показник у 1999 р. знизився до 11%*, що відображає закономірний процес досягнення паритетності норми прибутку різних секторів економіки¹.

Що ж до чистого прибутку банківського сектора економіки, то його значення на рівні 449 млн. грн. у 1998 р. та 513 млн. грн. у 1999 р. забезпечило *рентабельність* (як відношення чистого прибутку до валових витрат) *банківської системи країни на рівні 8.5% у 1998 р. та 8.0% у 1999 р.*

Серед важливих показників економічного здоров'я держави — частка заробітної плати в ціні товару. Вважається, що зі збільшенням у ціні товару питомої ваги заробітної плати та прибутку підвищується рівень сукупного платоспроможного попиту в економіці, що є позитивним фактором економічного зростання. І навпаки, незначна питома вага заробітної плати та прибутку на фоні відповідного домінування в ціновій структурі показників матеріальних витрат і різноманітних податків є непрямим свідченням витратного характеру економіки в цілому.

¹ Зрозуміло, що в ситуації, коли економіка в цілому працює збитково (що характеризується падінням ВВП), банківський сектор не може нескінченно довго демонструвати значні темпи зростання.

Основна і додаткова *заробітні плати* (разом із матеріальною допомогою) у банківському секторі економіки України в 1998 р. дорівнювали 508 млн. грн., у 1999 р. — 558 млн. грн., тобто відповідно 9% і 8% від валового доходу (або від ціни банківських послуг). Нагадаємо, що в економічно розвинутих країнах частка заробітної плати у структурі ціни є значно вищою і для окремих товарів становить близько 50—70%.

Одним із визначальних факторів ціни товару чи послуги є сукупний розмір податкового навантаження на підприємство. За 1998—1999 рр. банківський сектор економіки України, згідно зі звітними даними, сплатив до бюджетів різних рівнів і позабюджетних фондів такі суми (див. таблицю 3).

Податкова складова ціни банківських послуг в Україні у 1998 р. становила 12.3%, у 1999 р. — 10.1%. Порівняно з іншими секторами економіки показник доволі помірний. На мою думку, це пояснюється передусім тим, що банківські операції не входять до бази оподаткування ПДВ і не зазнають його руйнівного впливу.

Отже, зважаючи на традиційно домінуючий витратний механізм ціноутворення в економіці України, основним напрямом оптимізації ціни банківських послуг та кредитних ресурсів є зниження процентних витрат комерційних банків. Це зниження, у свою чергу (передусім у довготривалій перспективі), залежне від стримування темпів інфляції.

Довгострокове уповільнення темпів інфляції в Україні може і має стати дієвим чинником оптимізації цінової структури, зокрема зменшення ціни банківських послуг і кредитних ресурсів. □

Дмитро Гладких,

заступник начальника відділу економічного аналізу П'ятої київської філії АППБ “Аваль”, постійний позаштатний оглядач кредитного ринку “Вісника НБУ”. Кандидат економічних наук.

Організація управлінського обліку результатів діяльності комерційного банку

**Тетяна
Телицька**

Бухгалтер відділу
внутрішньої бухгалтерії
акціонерного банку "ІНГ Банк Україна"

Ефективність діяльності банку, як і будь-якого суб'єкта підприємництва, залежить від того, як ним управляють, тобто планують та організують роботу, контролюють і регулюють процеси його функціонування в інвестиційній, фінансовій та господарській сферах. Автор статті розглядає загальні теоретичні підходи до організації управлінського обліку та шляхи їх застосування у вітчизняних банках.

Якість управлінських рішень значною мірою залежить від обсягу інформаційної бази та своєчасного її поповнення оновленими даними. Облік, охоплюючи всі процеси фінансово-господарської діяльності банку, є невід'ємною складовою його організаційно-управлінської системи. Він необхідний для подання ретроспективної інформації та розрахунку бюджетів на прогностичний період на етапі планування, накопичення відомостей щодо всіх видів операцій банку, даних стосовно витрат та доходів структурних підрозділів на оперативному етапі управління, систематизування та узагальнення інформації при складанні фінансової і статистичної звітності.

Облік традиційно розуміють як документальне оформлення та відображення на відповідних рахунках фінансово-господарських операцій банку. На сучасному етапі його роль у системі управління банком стає дедалі значущішою. Так, за словами одного з директорів міжнародної аудиторської фірми "Артур Андерсон" Стіва Плеєра, з'явилися тенденції до розширення функціонального спектра системи обліку, яка тепер працює ще й на:

1. **Створення інформаційної бази**, характерною особливістю якої є не лише механічне накопичення даних, а й їх аналітичне структурування та обробка.

2. **Підтримку системи управління прибутковістю діяльності**, що передбачає не тільки традиційний розрахунок результатів, а й визначення факторів, трендів та шляхів підвищення ефективності.

3. **Управління витратами**, тобто фор-

мування та вдосконалення системи розподілу витрат з метою найточнішого відображення вартості певних банківських продуктів та підвищення обґрунтованості бюджетного планування.

4. **Створення системи визначення непродуктивних витрат**, що передбачає підвищення прибутковості діяльності шляхом скорочення витрат, які не створюють доданої вартості до відповідних банківських послуг.

5. **Моделювання динамічних систем**, тобто створення моделей функціонування зовнішнього середовища.

6. **Моделювання діяльності** (побудову та аналіз внутрібанківських процесів).

7. **Визначення найприбутковіших напрямів діяльності банку.**

З огляду на диверсифікованість банківської діяльності, складність та значний обсяг інформації, що підлягає об-

Творчо осмисливши світовий досвід, в Україні активно розробляють принципи та методик побудови управлінського обліку в комерційних банках, який дасть змогу створити високоякісний інформаційний потік, необхідний для ефективного аналізу, контролю та управління

робці, неоднчасне її отримання та диференційованість необхідних параметрів даних доречно структурувати систему обліку за функціональними потребами управління. У цьому аспекті особливо важливими є дані управлінського обліку, зорієнтовані на задоволення потреб стратегічного та оперативного управління, на ефективне використання ресурсів, об'єктивність оцінки діяльності окремих структурних підрозділів. На-

дана інформація у процесі управління використовується для:

- ◆ визначення стратегії банку та планування напрямів майбутньої діяльності;
- ◆ контролю поточної діяльності;
- ◆ поліпшення використання ресурсів;
- ◆ оцінки ефективності діяльності;
- ◆ забезпечення від надмірної суб'єктивності у процесі прийняття рішень.

В Україні управлінський облік лише розвивається, його систематизують та адаптують до світового досвіду. Нині активно розробляють принципи та методику побудови управлінського обліку у вітчизняних комерційних банках. Це дасть змогу створити високоякісний інформаційний потік, необхідний для ефективного аналізу, контролю та управління. Така інформація потрібна для:

- ◆ визначення найприбутковіших напрямів діяльності банку;
- ◆ пошуку невикористаних резервів;
- ◆ швидкого реагування, вибору гнучкішої політики банку;
- ◆ виявлення зниження продуктивності ресурсів, нерационального їх використання та втрат;
- ◆ визначення основних чинників витрат у найбільш затратних напрямках діяльності та шляхів їх усунення.

Управлінський облік безперервно вдосконалюється вже упродовж століття. Із розширенням спектра послуг, виходом банків на світовий ринок, зростанням конкуренції між ними, застосуванням сучасних технологій з'явилися нові вимоги до інформації, що надається керівництву банків. Протягом останнього десятиліття управлінський облік розвивається за новими напрямами, а саме:

- ◆ визначення прибутковості певних послуг та продуктів за диференціацією видів діяльності;
- ◆ управлінський облік життєвого циклу продуктів та послуг;
- ◆ стратегічний управлінський облік;

- ◆ аналіз прибутковості окремих клієнтів;
- ◆ інтеграція фінансових та нефінансових показників ефективності діяльності;
- ◆ посилення уваги до менеджменту якості продуктів та послуг.

Відтак розширюються можливості управлінського обліку та сфера його застосування, що підтверджує актуальність його впровадження в Україні.

Розглянемо загальні теоретичні підходи до організації управлінського обліку та шляхи їх застосування у вітчизняних банках.

У досить складній структурній організації комерційних банків насамперед слід визначити **центри відповідальності**, тобто структурні угруповання, де є відповідальний працівник і підсумки підбиваються за центрами діяльності. До центрів відповідальності належать департаменти, управління, відділи, функціонування котрих пов'язане з витратами та прибутками, які можна виміряти та виокремити. До складу центрів відповідальності входять:

- ◆ **центри витрат** — організаційні сегменти, утворені групуванням витрат за різними критеріями;

- ◆ **центри прибутку** — облікові конструкції управлінської бухгалтерії, призначені для прийняття стратегічних рішень, які базуються на вимірюванні їх рентабельності.

Метою виділення цих організаційних складових є аналіз прибутковості окремих напрямів діяльності та оптимізація портфелів банку, оцінка ефективності функціонування певних підрозділів, виявлення відхилень від розробленого бюджету банку в цілому та у розрізі окремих його відділів і з'ясування причин невідповідностей.

Основою для формування такої інформації є зіставлення вартості окремих послуг і банківських продуктів та отриманих за ними доходів.

Щоб вибрати оптимальні напрями діяльності банку, слід шляхом співвіднесення витрат та доходів визначити їх **рентабельність**. Відтак виникає проблема розподілу непрямих витрат між окремими послугами та банківськими продуктами.

Зважаючи, що управлінський облік застосовують у багатьох сферах, практикують різні концептуальні підходи до його побудови. Основні з них такі:

1. Облік вартості індивідуальних робіт (контрактів). Застосовується у разі надання послуг та виробництва продуктів з унікальними характеристиками, які потребують різних за обсягом та структурою ресурсів. Рентабельність того чи

іншого контракту визначається за методом прямого поділу витрат, необхідних для його виконання, на отримані доходи.

Цей підхід до системи управлінського обліку має такі переваги:

- ◆ він високоефективний у разі надання широкого спектра послуг;
- ◆ дає змогу визначити прибутковість певної послуги шляхом прямого співвідношення витрат і доходів;
- ◆ дає змогу визначити результативність шляхом порівняння запланованих та фактичних витрат і доходів.

2. Облік вартості процесу. Ефективний при здійсненні значного обсягу операцій із подібними характеристиками. Витрати розподіляються шляхом віднесення їх до певних підрозділів, які виконують операції, а далі — до продуктів чи послуг, передбачених цими операціями. Наприклад, дохідність кредитних та депозитних операцій, викону-

У міжнародній практиці управлінський облік найчастіше організовують, спираючись на концепцію обліку витрат, яка базується на обліку диференційованих видів діяльності

ваних певним центром відповідальності, найчастіше визначається шляхом поділу загального обсягу витрат підрозділу на результативні показники кількості продуктів чи послуг.

Цей метод має такі переваги:

- ◆ простий у застосуванні;
- ◆ дає змогу визначити прибутковість послуг і банківських продуктів шляхом порівняння запланованих та фактичних витрат і доходів;
- ◆ його застосування пов'язане з незначними витратами.

Основна відмінність між зазначеними підходами полягає у порядку розподілу витрат. У першому випадку вони зразу відносяться до наданих послуг та продуктів, у другому — спочатку розподіляються між структурними підрозділами, стосовно яких потім здійснюється розрахунок вартості окремих продуктів та послуг.

У міжнародній практиці управлінський облік найчастіше організовують на засадах концепції обліку витрат, яка базується на обліку **диференційованих видів діяльності (Activity Based Costing (ABC))**. Нею передбачається виокремлення певних операцій і визначення їх ефективності шляхом віднесення витрат до певних видів діяльності та подальшого їх розподілу між клієнтами, окремими видами продукції, послугами.

Переваги такого підходу:

- ◆ точніший розподіл та вимірювання витрат за певними видами операцій і послуг;

- ◆ визначення зв'язку між різними напрямами діяльності та результатами;
- ◆ встановлення повного обсягу витрат за операційними та допоміжними видами діяльності;
- ◆ можливість порівняння рентабельності окремих напрямів діяльності;
- ◆ застосування міжфункціонального підходу до використання ресурсів;
- ◆ можливість отримання повної якісної та кількісної інформації;
- ◆ об'єктивне визначення загальних результатів діяльності.

Банки мають також значну кількість **непрямих витрат**. Подальший аналіз та віднесення їх до вартості послуг чи операцій неможливі без застосування розроблених на основі світового досвіду концептуальних підходів:

- ◆ прямого віднесення загальних витрат;
- ◆ причинно-наслідкового підходу;
- ◆ розподілу витрат.

Вибір методу зумовлюється наявною інформацією та витратами на організацію тієї чи іншої облікової системи.

Метод прямого віднесення витрат ґрунтується на визначенні безпосереднього зв'язку між витратами й певними видами банківських продуктів та послуг. Застосовуючи його, можна одержати найточнішу оцінку. Але це метод затратний, адже потребує суцільного відстеження і прямого підрахунку всіх видів витрат на виробництво певного продукту.

Причинно-наслідковий підхід полягає у віднесенні витрат до видів діяльності, що їх обумовили, з подальшим їх розміщенням між окремими видами послуг чи продуктів. Цей метод також доцільний.

Метод розподілу витрат переважно застосовується у банках тоді, коли цінність отриманої інформації виявляється нижчою, ніж витрати на її отримання за допомогою попередніх методів. Запровадити його просто, але не слід сподіватися на дуже точну оцінку. До цього методу можна вдатися, коли доводиться розподіляти адміністративні та інші загальні витрати, які не можна безпосередньо віднести до готових продуктів чи послуг. Кошти розподіляються на основі розрахунку певного базового показника, що може варіюватися залежно від виду витрат. Зазначеним методом передбачається двоетапна процедура, першим кроком якої є розподіл усіх непрямих витрат між центрами витрат банку, а другим — віднесення цих витрат до вартості певних послуг і бан-

ківських продуктів кожного окремого центру.

На першому етапі вирішують такі завдання:

- ◆ інформація про витрати, розподілені між центрами, слугує для здійснення контролю за виконанням бюджету та оцінки рентабельності окремих відділів банку;

- ◆ розподіл витрат центру між окремими операціями дає змогу визначити прибутковість їх портфеля та накреслити шляхи до його поліпшення.

При віднесенні витрат до певних центрів постає питання вибору бази їх розподілу — вона визначається природою самих витрат (найчастіше беруть кількість відпрацьованих годин і кількість працюючих та емпірично чи експертно визначену питому вагу їх витрат на ведення певних видів операцій).

Зауважимо таку особливість: у банку є значна кількість центрів витрат. Вони не отримують доходів, проте забезпечують функціонування центрів прибутку. Йдеться про службу правового захисту і безпеки, відділи внутрішньої бухгалтерії, автоматизації та інформаційно-технічного забезпечення, господарський тощо. Аналізуючи діяльність цих підрозділів, підраховують кошти, витрачені на їх функціонування, порівнюють обсяги із запланованими та виявляють причини відхилень.

Ще одним напрямом аналізу може стати розподіл витрачених такими центрами коштів між центрами прибутків (за обсягами наданих послуг). Однак зробити такий аналіз складніше — потрібна система управлінського обліку, яка б надавала інформацію, необхідну для визначення прибутковості окремих операцій, допомагала виявити збиткові відділи та неефективні напрями діяльності, поліпшити портфель активних і пасивних операцій. За тими ж критеріями можна оцінювати й окремих клієнтів.

Базою такого аналізу повинна слугувати інформація управлінського обліку, адже дані фінансового обліку лише частково задовольняють ці потреби.

Розробляючи систему управлінського обліку, насамперед зважають на клієнтів:

- ◆ визначають групи користувачів інформації;

- ◆ з'ясовують специфічні вимоги кожної групи до характеру, методів обробки інформації, а також частоту її отримання;

- ◆ оцінюють практичний та теоретичний досвід роботи в цьому напрямі кожної групи користувачів.

Світова практика доводить, що на-

лежну систему управлінського обліку можна побудувати лише в установі з добре організованою системою фінансового обліку.

Розглянемо основні принципи організації управлінського обліку:

- ◆ відокремленість чи інтегрування у загальну систему обліку;

- ◆ можливість використання даних фінансового обліку в управлінському, і навпаки;

- ◆ мінімум змін у програмному забезпеченні.

Як зазначено вище, багато даних фінансового обліку можуть застосовуватися в системі управлінського обліку,

Належну систему управлінського обліку можна побудувати лише в установі з добре організованою системою фінансового обліку

тому доцільніше будувати *інтегровану систему обліку*, що дасть змогу уникнути дублювання інформації та пов'язаних із цим додаткових витрат; усунути розбіжності, породжені різними підходами до оцінки; безпосередньо застосовувати інформацію фінансового обліку.

Протягом останнього десятиліття в усіх сферах міжнародної діяльності широко впроваджуються системи управлінського обліку та обліку витрат. Цей досвід покладено в основу програми заходів, яка передбачає таке:

1. **Приймається рішення** щодо необхідності впровадження системи управлінського обліку після вивчення системи фінансового обліку в банку та з'ясування, чи підвищить ефективність управлінських рішень додаткова інформація.

2. **Визначається мета впровадження системи** управлінського обліку в банку та складається перелік організаційних питань, які доведеться вирішувати у ході її побудови, а саме:

- ◆ чи буде введено систему управлінського обліку в загальну систему бухгалтерського обліку банку, чи вона функціонуватиме відокремлено;

- ◆ хто керуватиме розробкою, впровадженням та функціонуванням системи;

- ◆ які функціональні обов'язки виконуватимуть відповідальні працівники системи;

- ◆ яких обсягів та ступеня точності даних потребує менеджмент для прийняття управлінських рішень.

Система управлінського обліку впроваджується з метою:

- ◆ побудови детальної достовірної інформаційної бази з результативними

даними щодо діяльності банку;

- ◆ виявлення причин відхилень від обсягів бюджету та визначення шляхів їх недопущення;

- ◆ вибору найприбутковіших напрямів діяльності;

- ◆ визначення найперспективніших клієнтів;

- ◆ виявлення клієнтів, які завдають збитків, та пошуку шляхів підвищення ефективності співробітництва з ними.

3. Аби зробити систему управлінського обліку якомога ефективнішою, знизити витрати на її коригування та вдосконалення, *проводиться експеримент щодо застосування системи в окремих структурах чи відділах банку.*

4. *Ретельним дослідженням виявляється коло користувачів* інформації, її якісні та кількісні характеристики. На цьому етапі, можливо, доведеться залучити зовнішніх експертів із питань побудови структури системи та розробки автоматизованого забезпечення для її впровадження.

5. *Розробляється графік впровадження системи* управлінського обліку з детальним переліком заходів і зазначенням часу їх виконання.

Основними напрямками діяльності є:

- ◆ дослідження переліку ресурсів;

- ◆ вивчення всіх активних та пасивних операцій банку;

- ◆ віднесення ресурсів до операцій, де вони використовуються;

- ◆ визначення витратних видів діяльності, так званих носіїв витрат ("кодрайверів");

- ◆ аналіз організаційної структури центрів прибутку та витрат;

- ◆ розгляд співвідношення між видами діяльності та відповідними центрами прибутку і витрат;

- ◆ аналіз прямих та непрямих витрат і методів їх віднесення до певних видів операцій.

6. На основі отриманих даних *розробляється модель управлінського обліку* і визначаються шляхи її адаптації та впровадження у системі в цілому.

Нарешті, окремим етапом запровадження управлінського обліку повинно стати застосування програми автоматизації формування інформаційної бази управлінського обліку, яка б давала змогу систематизувати доходи й витрати, визначати рентабельність функціонування окремих підрозділів та певних напрямів діяльності. Для неї слід створити відповідну базу даних, що містила б поточну та ретроспективну інформацію про витрати й доходи банку, їх розподіл між центрами відповідальності, динаміку показників рентабельності окремих центрів прибутків. □

Банки і громадська думка /

Комунікаційний аудит в Ощадбанку

Державний ощадний банк України першим серед вітчизняних банків здійснив у себе комунікаційний аудит. Чи потрібен сьогодні такий аудит нашим банкам? Думками щодо цього ділиться керівник прес-служби Державного ощадного банку України Юрій Килимник.

— Цікаво, що ж то таке — комунікаційний аудит?

— У такий спосіб досліджують, як поширюється інформація про діяльність кредитно-фінансової установи. У процесі комунікаційного аудиту аналізують, чи достатньо широко поінформовано громадськість через пресу, радіо й телебачення про стан справ банку, про послуги, які він надає, тощо. Образно кажучи, проведений нами аудит є своєрідним комунікаційним рентгеном фінансової структури.

— Таке нововведення, як на мене, свідчить про прагнення керівництва Ощадбанку налагодити нормальні ділові стосунки з представниками засобів масової інформації, адже з їх допомогою вдасться заволодіти увагою десятків, а то й сотень потенційних клієнтів.

— Розуміючи, що комунікація — головний інструмент налагодження зв'язків із громадськістю у фінансовій сфері, в нашому банку на початку лютого минулого року створили прес-службу. Відтоді чимало зроблено для того, щоб інформацію, яку Ощадбанк бажає донести до певних верств населення, було почуто і прийнято. Різноманітним подіям із життя установ Державного ощадного банку ми присвячуємо прес-релізи. За дорученням керівництва банку відповідаємо на інформаційні запити журналістів. Часом спростовуємо недостовірну інформацію про діяльність банку, готуємо інші матеріали. І це не лишається непоміченим. Так, надрукований минулого року у “Дні” відкритий лист “Ощадбанку відповідає вкладнику Карпенку” редакція цієї газети назвала явищем фактично безпрецедентним для нашого сьогодення. Центр рейтингових досліджень “Еліт-Профі” в одній із січневих публікацій назвав нас абсолютними лідерами серед банків-

ських прес-служб щодо плідної співпраці з провідними інформаційними агентствами України. Чим не стимул для удосконалення комунікаційного менеджменту!

— Справді, останнім часом Ощадбанк вигідно вирізняється серед своїх конкурентів продуманою комунікаційною стратегією. Ви, Юрію Васильовичу, можете це проілюструвати ще якимись конкретними цифрами, прикладами?

— За даними, одержаними в результаті проведеного нами комунікаційного аудиту, на сторінках 26 масових газет та журналів, що виходять у Києві, матеріали про Державний ощадний банк України торік розійшлися тиражем понад 12,5 мільйона примірників. Вони стали дієвим засобом зміцнення громадської довіри до відомого багатством банку. Я вже не кажу про регулярні розповіді про банк друкованих засобів масової інформації в регіонах! Наш банк — частий гість популярної радіопрограми “Банкір”, яка щонеділі виходить в ефір на першому каналі Українського радіо. Інформаційні сюжети про Ощадбанк демонструють УТ-1, “Інтер”, ICTV, ЮТАР, “Гравіс”, СТБ та інші телеканали.

— Доказом того, що зроблено чимало, є оприлюднений у № 1 журналу “Финансовые риски” за 2000 рік прес-рейтинг діяльності банків. У цьому рейтингу Ощадбанк протягом минулого року перемістився з шостої позиції на другу.

— Так, ми поступово наближаємося до лідера прес-рейтингу. А втім, нічого дивного тут немає, адже за нами мільйони клієнтів. Комунікаційний аудит засвідчив прагнення Ощадбанку до побудови конструктивних відносин із пресою, телебаченням і радіо, до детальнішого окреслення свого інфор-

Юрій Килимник

Керівник прес-служби Державного ощадного банку України

Головний офіс Ощадбанку.

маційного образу. Він висвітлює сильні й слабкі сторони в діяльності банківської прес-служби. Все це допоможе нам краще зрозуміти, що заважає здійсненню комунікаційної стратегії кредитно-фінансової установи, сприятиме оптимізації зв'язків Ощадбанку України із засобами масової інформації, широкими колами громадськості.

Внутрішня аудиторська перевірка інформаційної діяльності фінансових структур уже давно є звичною справою на Заході. Відтепер вона стане складовою частиною менеджменту також в Ощадбанку. Головне нині для нас — усіляко розробляти цю ділянку роботи, чим ми сьогодні й займаємося. Годі доводити, наскільки важливими є постійні зв'язки банку із засобами масової інформації для формування позитивного суспільного іміджу. Адже ще, здається, Геракліт стверджував: “Головне — не те, що є, а те, як ми це собі уявляємо”.

Розмову вела Світлана Компаніць, “Вісник НБУ”.

Олена
Шульга

Голова правління АБ "Приватінвест"

АБ "Приватінвест" (до червня минулого року – Чернігівбанк) – один із перших комерційних банків України: у вересні 2000 року він відзначатиме своє 10-ліття. За цей час "Приватінвест" став невід'ємною складовою економіки регіону. Всебічна фінансова підтримка місцевого промислового і сільськогосподарського виробника – пріоритетний напрям діяльності банку.

Виважений крок назустріч товаровиробнику

"Приватінвест" і соціально-економічні проблеми регіону

Важливим напрямом економічних реформ в Україні є створення сприятливого середовища для формування і функціонування суб'єктів малого й середнього бізнесу — одного з дієвих засобів розв'язання цілої низки соціально-економічних проблем. В умовах кризових явищ в економіці, обмеженості фінансових ресурсів саме малі підприємства, які не потребують великого стартового капіталу і мають високу швидкість обігу ресурсів, спроможні оперативної й ефективно вирішувати ці проблеми.

Хоча Конституцією й законодавством України передбачено рівність підприємств усіх форм власності, право кожного громадянина на легальну підприємницьку діяльність, малий бізнес розвивається повільно. Чернігівщина теж, на жаль, не може похвалитися особливими успіхами у цій справі. Як свідчить статистика, на 1000 жителів області припадає лише три приватних підприємства. Плани й наміри підприємців-початківців нерідко розбиваються об підводні рифи фінансових проблем. Отже, саме кредитні вкладення та інвестиції у малий і середній бізнес є запорукою розвитку як підприємництва, так і економічних реформ у державі загалом.

Чи не тому Чернігівською обласною державною адміністрацією матеріальна сфера визначена домінуючим напрямом розвитку малого підприємництва. Насамперед у галузі переробки місцевої сільськогосподарської сировини.

АБ "Приватінвест" приділяє велику увагу фінансовій підтримці місцевого товаровиробника. Одним із інструментів співробітництва банку з виробничниками стало кредитування. Майже 50 відсотків загального кредитного портфеля "Приватінвесту" становлять позики (як у гривнях, так і в іноземній валюті)

Головний офіс АБ "Приватінвест"

підприємствам, акціонерним товариствам, малому й середньому бізнесу, приватним підприємцям. Вчасно надані кредити (часом на пільгових умовах) допомагають позичальникам активізувати виробничий процес, працювати на повну потужність, зберегти робочі місця. Банк став опорою багатьох підприємців, для яких кредитні ресурси раніше були недоступні.

НАДІЙНИЙ ФІНАНСОВИЙ ПАРТНЕР

Результативну співпрацю налагоджено, зокрема, між "Приватінвестом" і відкритим акціонерним товариством "Менський сир" (колишнім Менським сиркомбінатом). Не так давно комбінат був на грані ліквідації. Маючи унікальні багатовекторні потужності для поглибленої переробки молока та значний експортний потенціал, він майже 3 роки простоював. Було втрачено понад 500 робочих місць, що для невеликого райцентру стало болючою соціальною проблемою. Бюджет району

також зазнав суттєвих втрат. Збитки за 1997 рік становили майже 1 млн. грн., за перше півріччя 1998 року — близько півмільйона гривень.

Інвестори, які у 1998 році купили акції (а отже, й борги) Менського сиркомбінату, за браком обігових коштів не могли відразу відновити виробництво. Восени того ж року підприємство реорганізували у ВАТ "Менський сир". Щоб завоювати ринок сировини та оновити технологічний процес, потрібні були кошти.

Надійним фінансовим партнером реорганізованого товариства став акціонерний банк "Приватінвест". Торік він надавав "Менському сиру" кредити за гнучкою схемою. Цьогорічна кредитна лінія теж має цільове призначення — поповнення обігових коштів і закупівля молока.

"Менський сир" має кредитну історію платоспроможного позичальника. Нині підприємство виробляє високоякісну продукцію — вершкове масло, тверді і м'які сири, казеїн, пептон, який експортує за кордон.

Кількість клієнтів "Приватінвесту" постійно зростає. Лише торік відкрито близько 400 розрахункових гривневих і валютних рахунків. Окрім інших, банк кредитує також приватні підприємства, що займаються переробкою сільськогосподарської продукції. Одне з них — ПП "Маро" із села Селянська Слобода Чернігівського району, яке переробляє молоко.

Спеціалісти банку, вивчивши стан виробництва та проаналізувавши фінансово-господарську діяльність молодого ще приватного підприємства, вирішили надати "Маро" короткостроковий кредит на придбання обладнання й закупівлю сировини. Це дало змогу підприємству стати на ноги і достроково повернути кредит. Нинішнього

року “Маро” вдруге звернулося за фінансовою підтримкою.

КРЕДИТНА ПІДТРИМКА СЕЛА

Чернігівська облдержадміністрація, розробляючи стратегію розвитку регіону, надала пріоритет стабілізації промислового виробництва і докорінному поліпшенню ситуації в сільськогосподарському секторі. Програма реформування АПК Придесення стала предметною відповіддю на Указ Президента України Леоніда Кучми “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки України”. Село на Чернігівщині, як і загалом в Україні, потребує коштів.

Тож проблема фінансування приватних сільгосп підприємств (насамперед кооперативних) — особливо актуальна. Тому до кредитування сільськогосподарських виробників та обслуговуючих підприємств АПК нині залучено практично всі обласні банки. 15.2 мільйона гривень, наданих у кредит селянам, допомогли не лише вчасно завершити цьогорічні польові роботи, а й значно збільшити посівну площу.

ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

“Приватінвест” має намір і надалі брати активну участь у розв’язанні економічних проблем області, втіленні муніципальних програм.

Перевірені практикою і часом стиль та принципи діяльності банку (серед них передусім — турбота про насущні потреби чернігівців, підтримка ефективного бізнесу) залишаються основою подальшої роботи.

АБ “Приватінвест” — універсальна фінансово-кредитна установа. Крім кредитування, банк надає 137 послуг, маючи ліцензію НБУ на повний спектр банківських операцій.

“Приватінвест” упевнено дивиться в майбутнє. Докладає максимум зусиль для зміцнення свого впливу на фінансовому ринку, збереження стабільності й подальшого розвитку в ім’я розбудови регіону і держави. □

МАКРОЕКОНОМІКА

Хроніка /

Учимося за програмою МВФ

5–16 червня в Навчальному центрі Національного банку України відбувся семінар на тему “Макроекономічна та фінансова політика на перехідному етапі” за участю фахівців Інституту Міжнародного валютного фонду. Крім спеціалістів центрального банку України, в семінарі взяли участь працівники Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів, міністерств і відомств, наукових установ і навчальних закладів, Асоціації українських банків.

Навчальний курс відкрив начальник відділу Інституту МВФ Ерік Кліфтон. Він розповів про роль Міжнародного валютного фонду у світовому фінансовому господарстві, прочитав оглядові лекції з питань макроекономічної стабілізації під час всебічного реформування економіки.

Головний економіст Інституту МВФ пані Джоді Скарлата зосередила увагу на питаннях фінансового прогнозування і джерелах зростання прибутків.

Стабілізація зовнішнього сектора економіки та платіжного балансу — те-

ма лекції консультанта Інституту МВФ Маджорі Роуз.

Утім, заняття навряд чи можна назвати лекціями у традиційному значенні цього слова. Відбувалися зацікавлений діалог і обмін думками, лекції у формі запитань-відповідей сприяли кращому засвоєнню матеріалу.

До програми семінару, крім питань макроекономіки, входили також важливі питання монетарної та фіскальної політики, руху міжнародного капіталу, фінансового програмування.

Навчальний процес організовано таким чином, що найбільше часу учасники присвятили практичним заняттям. За допомогою фахівців МВФ слухачі мали змогу глибоко і всебічно розглянути питання податково-бюджетної політики, грошово-кредитної сфери,

Учасники семінару під час лекції.

реформування фінансового сектора, інтеграції рахунків тощо. Зокрема, практичним заняттям із фінансового програмування було присвячено три дні, причому в останній день слухачі представляли і захищали власні програми, які базувалися на економічних показниках України.

У семінарі взяв участь постійний представник Міжнародного валютного фонду в Україні Давід Ормонд. Він висловив сподівання, що наше співробітництво з кожним роком зміцнюватиметься й поглиблюватиметься. □

М.В'юнковський, “Вісник НБУ”.
Фото В.Закусила.

Начальник відділу Інституту МВФ Ерік Кліфтон читає лекцію на тему макроекономічної стабілізації.

Під час відкриття семінару: (зліва направо) Ерік Кліфтон, Джоді Скарлата, Маджорі Роуз та заступник Голови НБУ П.М.Сениц.

Платіжний баланс /

Аналізуючи стан платіжного балансу України за три квартали минулого року (див. "Вісник НБУ", № 4 за 2000 р.), ми акцентували увагу на основних тенденціях, що з'явилися у 1999 році. Прогноз спеціалістів економічного департаменту НБУ щодо їх подальшого розвитку в основному справдився. Це підтверджує зроблений у статті аналіз загального сальдо платіжного балансу України за весь рік.

**Людмила
Бастун**

Заступник начальника управління — начальник відділу методології та аналізу платіжного балансу економічного департаменту Національного банку України

**Олена
Троїцька**

Головний економіст відділу методології та аналізу платіжного балансу економічного департаменту Національного банку України

Стан платіжного балансу України за 1999 рік

У 1999 році в зовнішньому секторі економіки України, здавалося б, намітилися позитивні зрушення. Загальні потреби в зовнішньому фінансуванні, які формувалися до минулого року внаслідок негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами та поточного обслуговування зовнішнього боргу, зменшилися удвічі (див. таблицю 1). За поточними операціями (в основному за рахунок значного поліпшення торговельного балансу) одержано позитивне сальдо в розмірі 834 млн. доларів США. У 1999 році вперше за історію складання платіжного балансу України зафіксовано позитивне сальдо торговельного балансу в

сумі 997 млн. доларів США.

У результаті лібералізації валютного ринку (скасування адміністративних обмежень, які тимчасово вводилися на період фінансової кризи 1998 року) поступово активізувався валютний ринок, призупинилася так звана корозія валютних резервів НБУ.

Вдосконалено структуру фінансування платіжного балансу: 41% зовнішніх потреб країни фінансувалися за рахунок безвідплатних надходжень та інвестицій, 36% — за рахунок нових кредитів міжнародних фінансових організацій, 23% — за рахунок збільшення боргових зобов'язань за довгостроковими (в основ-

ному негарантованими урядом) кредитами.

Водночас ситуація в зовнішньому секторі залишалася надзвичайно складною і нині потребує кардинальних заходів у сфері державної економічної політики.

Як відомо, найефективнішим джерелом зовнішнього фінансування є прямі іноземні інвестиції, в разі здійснення яких весь ризик лягає на інвестора. Проте Україна, як і раніше, посідає одне з останніх місць серед країн Східної Європи щодо прямого іноземного інвестування. Цих інвестицій у 1999 році залучено у 1.5 раза менше, ніж позаторік.

Стосовно портфельних інвестицій слід зазначити, що на сьогодні можливості ринку державних цінних паперів обмежені. Пожвавлення не спостерігається і на ринку цінних паперів, емітованих підприємствами. Чисте розміщення корпоративних цінних паперів за минулий рік порівняно з попереднім роком зменшилося в 1.7 раза і становило 130 млн. доларів США. Водночас чисті вкладення у зарубіжні портфельні інвестиції збільшилися на 11 млн. доларів. Протягом року зобов'язання резидентів України за портфельними інвестиціями зросли на 73 млн. доларів.

Поступове зменшення від'ємного сальдо поточного рахунку платіжного балансу і врешті-решт набуття ним позитивного значення відбувалося на фоні різкого скорочення обсягів зовнішньої торгівлі та збільшення тягаря зовнішнього боргу, сума обслуговування якого в 1999 році зросла в 1.2 раза. Зовнішньоторговельний оборот у минулому році зменшився порівняно з 1998-м на 15.3%. Вичерпавши в умовах лібералізації торгівлі первинні резерви експорту, країна зіткнулася зі зростаючими

Таблиця 1. Платіжний баланс України (аналітична форма подання)

	Млн. доларів США	
Статті платіжного балансу	1998 р.	1999 р.
Баланс товарів та послуг	-1 207	997
Товари (сальдо)	-2 584	-482
Баланс послуг	1 377	1 479
Доходи (сальдо)	-871	-869
Амортизація середньострокових та довгострокових кредитів	-1 661	-1 948
Портфельні інвестиції	-1 381	-
Короткостроковий капітал	-949	-949
Резервні активи ("..." — збільшення)	-	-283
ЗАГАЛЬНІ ПОТРЕБИ У ЗОВНІШНЬОМУ ФІНАНСУВАННІ	-6 069	-3 052
Трансферти (сальдо)	779	696
Прямі інвестиції	747	489
Портфельні інвестиції	-	62
Середньострокові та довгострокові кредити	988	719
ДЕФІЦИТ ФІНАНСУВАННЯ	-3 555	-1 086
ФІНАНСУВАННЯ	3 555	1 086
РЕЗЕРВНІ АКТИВИ ("+" — зменшення)	1 324	-
Використання кредитів	1 799	1 086
Міжнародний валютний фонд	381	635
Світовий банк	340	390
Європейський Союз	-	61
Фідуціарні позики	1 078	-
Реструктуризація	432	-

Таблиця 2. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 1999 році

Найменування груп товарів	Експорт		Імпорт		Сальдо млн. доларів США
	млн. доларів США	% до загального обсягу	млн. доларів США	% до загального обсягу	
УСЬОГО	12 463	100.0	12 945	100.0	-482
У тому числі					
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	1 418	11.4	902	7.0	516
Продукція паливно-енергетичного комплексу	1 057	8.5	5 441	42.0	-4 384
Продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості	1 384	11.1	1 459	11.3	-75
Деревина та вироби з неї	313	2.5	397	3.1	-84
Промислові вироби	593	4.8	635	4.9	-42
Чорні й кольорові метали та вироби з них	4 874	39.1	409	3.2	4 465
Машини та устаткування	1 388	11.1	2 255	17.4	-867
Різне*	1 436	11.5	1 447	11.2	-11

* З урахуванням неформальної торгівлі.

труднощами, пов'язаними з розвитком нових конкурентоспроможних експортних секторів та забезпеченням необхідної гнучкості для переорієнтації експорту з одного ринку на інший. Необхідність такої гнучкості стала особливо відчутною в 1998 році, коли різко впав глобальний попит на імпорт. Труднощі, які виникають у процесі переорієнтації експорту на альтернативні ринки, пов'язані не лише з послабленням глобального попиту та підвищенням конкурентоспроможності, а й зі структурою експорту. Як правило, на ринки постсоціалістичних країн поставляються менш конкурентоспроможні на світовому ринку сільськогосподарські товари та продукція переробної промисловості, тоді як на західні експортуються переважно проміжна продукція та деякі споживчі товари (вироблені в рамках відповідних угод). Річні експортні поставки України становили 12.5 млрд. доларів США (див. таблицю 2). У звітному році спостерігалось деяке сповільнення темпів падіння обсягів експорту товарів. Якщо в 1998 році вартість експорту товарів знизилась порівняно з попереднім роком на 11.1%, то в 1999-му зменшення становило 9%.

Різне падіння попиту та загальне погіршення кон'юнктури цін на основні українські експортні товари, девальвація гривні відчутно позначилися на імпортних поставках. Унаслідок обмеженого доступу до купівлі валюти під імпортні контракти обсяги імпорту товарів зменшувалися швидшими темпами, ніж експорту. Негативним чинником такого скорочення є падіння імпорту товарів інвестиційного характеру. Втім, імпортозалежність країни залишається доволі високою — майже 50%.

Одним із факторів ризику є зростання іноземних зобов'язань країни через несвоєчасні розрахунки підприємств України із суб'єктами господарської

діяльності так званих “близького” та “далекого зарубіжжя”. Кредиторська заборгованість на кінець 1999 року становила близько 8% від обсягу імпортованих товарів і послуг, що стримує розвиток нормальних зовнішньоторговельних відносин. Приріст зовнішньої кредиторської заборгованості за минулий рік становив 1.2 млрд. доларів США, з них понад 800 млн. — заборгованість суб'єктам господарської діяльності країн СНД, основну частку якої становлять борги за енергоносії. У загальному обсязі зовнішньої кредиторської заборгованості прострочена дорівнює 40% (в обсязі заборгованості підприємствам СНД та Балтії — 60%).

Формування проблем фінансування дефіциту платіжного балансу остаточно перемістилося до фінансового рахунку платіжного балансу. Зовнішній борг у відсотках до ВВП становить 44%, тобто не є катастрофічним, однак, враховуючи обтяжливі чинники, а саме: його короткостроковість, неінвестиційний характер та обмежені можливості щодо залучення нових кредитів для сплати за старими боргами, — подальше накопичення зовнішнього боргу може ускладнити його обслуговування. За 1999 рік кредитів залучено на загальну суму 1.8 млрд. доларів США, з них під гарантію уряду — на 1.2 млрд. доларів. Левову частку загального обсягу запозичень становили кредити МВФ за програмою розширеного фінансування та позики Світового банку.

У 1999 році Україна виплатила за зобов'язаннями з погашення основної суми зовнішнього боргу 1.9 млрд. доларів. Коефіцієнт обслуговування боргу (як відношення витрат на погашення основної суми та на сплату відсотків до експорту товарів і послуг) у звітному році становив 16.1%, тоді як у 1998 році — 12.5%.

Протягом тривалого часу спостерігається чистий відплив капіталу в короткостроковій формі — у 1999 році

він становив 31% від загальних потреб у фінансуванні. Залишається актуальною тенденція до поступового накопичення готівкової валюти поза банками. За найскромнішими підрахунками, обсяг готівкової валюти у небанківському секторі за рік збільшився на 1.3 млрд. доларів США (у 1998 році — на 1.1 млрд. доларів).

ПРИЧИНИ НЕЗАДОВІЛЬНОГО СТАНУ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ

Внутрішні

Серед внутрішніх чинників незадовільного стану платіжного балансу — втрата Україною зовнішніх ринків унаслідок програних раундів у ході торговельних конфліктів і неврегульованість ціноутворення на імпортовані енергоносії та їх транзит. За останні два роки українські експортери втратили понад 300 антидемпінгових розслідувань у більш як 30 країнах світу.

Платіжна криза в Україні не могла не зачепити зовнішньоторговельної діяльності — вона є однією з причин зростання зовнішньої кредиторської заборгованості.

Прямого іноземного інвестора не вельми цікавить Україна. Серед основних причин цього — складність оцінки міри ризику та пов'язана з недосконалістю законодавства імовірність перегляду первісних умов контрактів, сильний податковий тиск, відсутність системи страхування ризиків.

Нерозвинутим є фондовий ринок України. Протягом останніх років уряд відволікав значні обсяги фінансового капіталу країни на покриття дефіциту державного бюджету, а корпоративні цінні папери в умовах слабкого вторинного ринку та повільного розвитку приватизаційних процесів значного попиту з боку іноземних інвесторів не мали. Урядові ж запозичення на зовнішніх

ринках капіталу дедалі дорожчають.

Обсяги іноземних запозичень постійно зростають. Та оскільки вони в основному не мають інвестиційної спрямованості, на розвитку національної економіки це відчутно не позначається.

Незважаючи на комплекс заходів щодо валютного контролю, нестабільність економічної ситуації провокує подальший вплив короткострокового капіталу.

Зовнішні

Серед основних зовнішніх чинників, які вплинули на стан платіжного балансу України, — падіння світових цін та глобальна економічна криза, що переслідує міжнародних інвесторів і змушує їх обходити передбачувані ринки.

Нині ситуація на світових ринках неприваблива саме для такої структури експорту, яка склалася в Україні. Дефляційні процеси у світовій економіці спричинили падіння цін на металопродукцію. Тому, попри збільшення обсягів поставок до країн Африки, Америки та Європи, вартість металургійного експорту значно знизилася. Погіршення кон'юнктури позначилося також на продукції хімічної промисловості.

Фінансово-економічна криза в Росії поглибила проблеми в торговельно-економічних відносинах з Україною. До кількісних і якісних обмежень із боку Росії на товари українського виробництва додалося послаблення конкурентоспроможності українського експорту до цієї країни внаслідок девальвації російського рубля.

Війна на Балканах закрила традиційні для українського експорту торговельні шляхи, оскільки деякі європейські транспортні коридори практично перестали існувати.

РАХУНОК ПОТОЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

У 1999 році вперше за історію складання платіжного балансу **за поточними операціями** зафіксовано позитивне сальдо у розмірі 834 млн. доларів США (у 1998 році сальдо було від'ємним — мінус 1 296 млн. доларів). Визначальним для формування позитивного сальдо поточного рахунку було те, що вперше за період складання платіжного балансу України у зовнішній торгівлі товарами та послугами в цілому за рік досягнуто профіциту в розмірі 997 млн. доларів США, водночас від'ємне сальдо торгівлі товарами порівняно з попереднім роком зменшилось у 5.4 раза.

У взаємовідносинах із нерезидентами СНД та Балтії від'ємне сальдо рахунку поточних операцій становило 2 млрд. доларів. Із країнами так званого “далекого зарубіжжя” сформувалося позитивне сальдо обсягом 2.8 млрд. доларів, що у 2.3 раза перевищує аналогічний показник минулого року.

Світова й російська кризи 1998 року та, як наслідок, значне зменшення обсягів світової торгівлі, звуження торговельних стосунків, втрата Україною традиційних ринків збуту, продовження дії деяких торговельних обмежень і значне скорочення обсягів імпорту енергоносіїв спричинили зменшення загальних обсягів зовнішньої торгівлі товарами. В цілому за 1999 рік воно становило 4.6 млрд. доларів США.

Сукупний річний **зовнішньоторговельний оборот** (з урахуванням неформальної торгівлі) дорівнював 25.4 млрд. доларів США (див. таблицю 3). У першому півріччі 1999 року його обсяг значно (більш як на 25% порівняно з відповідним періодом попереднього року) зменшився. У другому півріччі ситуація

поліпшилася — падіння становило лише 3.5%, а в четвертому кварталі спостерігалось зростання майже на 6%.

У звітному періоді товарооборот із країнами СНД й Балтії зменшився на 19.6% і становив 11.5 млрд. доларів, що свідчить про певне сповільнення темпів падіння обсягів торгівлі із цими країнами (у 1998 році зменшення товарообороту щодо попереднього року становило 23.3%). Темпи зменшення обсягів зовнішньої торгівлі з країнами так званого “далекого зарубіжжя”, навпаки, значно прискорилися. Якщо в 1998 році товарооборот порівняно з 1997 роком зменшився лише на 4.3%, то в 1999 році обсяги торгівлі із цими країнами порівняно з 1998 роком знизилися вже на 11.3% і становили 13.9 млрд. доларів. Зазначена тенденція майже не вплинула на структуру торгівлі за групами країн: частка країн “далекого зарубіжжя” в загальному товарообороті навіть збільшилася: з 52.3% у 1998 році до 54.7% у звітному.

Характерною особливістю розвитку зовнішнього сектора економіки у 1999 році є стрімке зменшення **від'ємного сальдо торгівлі товарами** — до 482 млн. доларів США, що становить лише 19% від рівня минулого року. Однак поліпшення стану торговельного балансу, що відбулося у скороченні його дефіциту, зумовлене передусім падінням обсягів зовнішньої торгівлі, насамперед випередженням темпів зменшення обсягів імпорту щодо експорту. Зазначені фактори вплинули на зростання коефіцієнта покриття імпорту експортом: із 84.1% до 96.3%, в тому числі з країнами “далекого зарубіжжя” — зі 116.3% до 151.4%. Щодо групи країн — республік колишнього СРСР цей показник, навпаки, знизився: у 1998 р. він становив

Таблиця 3. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами

Показники	1998 р.					1999 р.					I кв.
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Усього	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Усього	
ТОВАРООБОРОТ	7 902	8 020	7 042	7 018	29 982	5 941	5 906	6 129	7 432	25 408	92.9
Країни СНД та Балтії	4 165	3 679	3 065	3 404	14 313	3 058	2 423	2 670	3 356	11 507	83.0
Інші країни світу	3 737	4 341	3 977	3 614	15 669	2 883	3 483	3 459	4 076	13 901	107.0
ЕКСПОРТ (ФОБ)	3 443	3 750	3 174	3 332	13 699	2 651	3 145	3 180	3 487	12 463	97.6
Країни СНД та Балтії	1 422	1 518	1 191	1 142	5 273	844	963	1 101	1 184	4 092	85.0
Інші країни світу	2 021	2 232	1 983	2 190	8 426	1 807	2 182	2 079	2 303	8 371	109.0
ІМПОРТ (ФОБ)	4 459	4 270	3 868	3 686	16 283	3 290	2 761	2 949	3 945	12 945	89.5
Країни СНД та Балтії	2 743	2 161	1 874	2 262	9 040	2 214	1 460	1 569	2 172	7 415	82.0
енергоносії	1 923	1 172	1 061	1 612	5 768	1 645	795	994	1 500	4 934	79.7
інші товари	820	989	813	650	3 272	569	665	575	672	2 481	88.0
Інші країни світу	1 716	2 109	1 994	1 424	7 243	1 076	1 301	1 380	1 773	5 530	104.7
САЛЬДО	-1 016	-520	-694	-354	-2 584	-639	384	231	-458	-482	69.8
Країни СНД та Балтії	-1 321	-643	-683	-1 120	-3 767	-1 370	-497	-468	-988	-3323	79.1
Інші країни світу	305	123	-11	766	1 183	731	881	699	530	2841	141.9

58.3, у 1999 р. — 55.2% (див. таблицю 4).

Протягом минулого року спостерігалося деяке зниження темпів падіння обсягів експорту товарів. Якщо в 1998-му вартість експорту товарів порівняно з попереднім роком знизилася на 11.1%, то у звітному році — на 9% (здебільшого за рахунок скорочення обсягів експорту в країни СНД та Балтії). Однак протягом року вартість експортних поставок шоквартально збільшувалася й досягла 12.5 млрд. доларів США. Аналогічно зростали й вартісні обсяги експорту до країн СНД та Балтії попри те, що темпи падіння обсягів експорту до цих країн у цілому за рік залишилися доволі високими — 22.4% (у 1998 році темпи падіння становили 22.9%). Таке різке (порівняно з 1998 роком) скорочення обсягів обумовлене наслідками кризи. Щоправда, у другому півріччі ситуація стала вирівнюватися, темпи падіння уповільнилися.

Визначальну роль у формуванні обсягів та динаміки експорту в звітному періоді відіграли зміни умов торгівлі на світових ринках. Так, результати факторного аналізу експорту товарів у цілому за рік (за двозначними групами, згідно з товарною номенклатурою зовнішньоекономічної діяльності) засвідчили наявність доволі чіткої тенденції до зниження експортних цін порівняно з 1998 роком (на три чверті від усієї сукупності зазначених товарів) на фоні збільшення фізичних обсягів експорту (майже на 50% сукупності). Загальне падіння світових цін на деякі товари традиційного українського експорту сприяло збільшенню їх фізичних обсягів (це стосується поставок чорних металів, цукру, м'яса та м'ясопродуктів, добрив, алюмінію тощо), що водночас призвело до зменшення валютної ви-

ручки за одиницю експортованого товару. З іншого боку, збільшенню фізичних обсягів сприяло підвищення цін на деякі товари, внаслідок чого їх експорт став дуже вигідним для України (зернові культури, тютюн і вироби з нього, нафтопродукти, деревина та вироби з неї).

Під впливом зазначених факторів та завдяки економічному зростанню, яке спостерігалось у країнах Південно-Східної Азії, частково змінилися напрями українських товаропотоків: обсяги експорту до країн Америки зменшилися порівняно з попереднім роком на 20.1%, до країн Європи — на 3.8%. Водночас збільшилися обсяги експортних поставок до Австралії (на 164.7%), країн Африки (на 9.8%) та Азії (на 6.1%). Слід зазначити, що обсяги експорту до країн “далекого зарубіжжя” зменшилися менш як на 1%, до того ж за звітний період їх частка в загальному обсязі збільшилася з 61.5 до 67.2%. Помітно зросли обсяги експорту української продукції до Ірландії (у 3 рази), Бельгії (у 2.2 раза), Алжиру (у 1.7 раза), Болгарії (на 43.4%), Індії (на 26.1%), Тайваню (на 15.5%), Угорщини (на 5.7%). До п'ятірки основних споживачів продукції вітчизняних підприємств, як і раніше, ввійшли Російська Федерація, частка якої в загальному обсязі експорту за звітний період зменшилася з 21.2 до 19.2%, Китай (5.9%), Туреччина (5.4%), Німеччина (4.5%), Італія (3.7%).

В умовах триваючих кризових явищ та введення урядами України й Росії додаткових торговельних обмежень у звітному періоді зберігалася тенденція до скорочення обсягів торгівлі з нашим основним партнером. За звітний період експорт до Російської Федерації зменшився на 17.5%. Порушивши двосторонню угоду між урядами України й

Росії про вільну торгівлю, російська сторона ввела сезонне ввізне мито на цукор і крохмальну патоку, підвищила експортне мито на нафту (із 7.5 євро за тону до 15) та нафтопродукти, заборонила імпорт етилового спирту. У відповідь Україна підвищила ввізне мито на російські автомобілі. Загалом за рік відчутно зменшилися обсяги експортних поставок до Росії чорних металів та виробів із них (на 28%), машин і устаткування (на 25%), продукції хімічної промисловості (на 20%). Скорочення обсягів відбулося в основному в першій половині року, в другому півріччі тенденція почала змінюватися — поставки товарів до Росії порівняно з відповідним періодом 1998 року збільшилися на 10%. Товарна структура експорту в звітному році не зазнала значних змін — частка основних груп товарів у загальному його обсязі майже не змінилася. Позитивні зрушення відбулись у динаміці окремих товарних груп. Майже на третину (порівняно з попереднім роком) зросли вартісні обсяги експортованої деревини та виробів із неї. Підвищення цін на деревину зробило її експорт вигіднішим, у результаті чого фізичні обсяги збільшилися майже наполовину.

Після того, як світові ціни на нафту в першому кварталі 1999 року впали до мінімального за останні роки рівня, почалося стрімке їх підвищення, що призвело до значного зростання попиту на нафтову сировину та продукти її переробки. Це створило сприятливі умови для українського експорту нафтопродуктів. Вартісні обсяги експорту продукції паливно-енергетичного комплексу зросли в 1999 році на 3.3%, їх частка в загальному обсязі збільшилася з 7.5% у 1998 році до 8.5% — у звітному. Майже третину цього обсягу становили поставки нафтопродуктів, вивезення яких збільшилося в 1.6 раза. Отже, за наявного дефіциту нафтопродуктів на внутрішньому ринку Україна протягом року нарощувала їх експорт.

Вартісні обсяги експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва збільшилися за рік на 2.8%, в тому числі до країн СНД і Балтії — на 14.6%. Передусім за рахунок м'яса та м'ясопродуктів, зернових культур, фруктів, тютюну й тютюнових виробів. Третину експортної вартості продовольчої групи товарів становлять зернові культури, обсяги поставок яких зросли порівняно з попереднім роком в 1.6 раза (майже на 200 млн. доларів США). Однак у зв'язку з низьким рівнем надходжень до бюджету від експорту продовольства, зокрема зерна, уряд України ухвалив відмінити компенсації податку

Млн. доларів США

Відсоток до відповідного періоду минулого року

1998 р.				1999 р.				
II кв.	III кв.	IV кв.	Усього	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Усього
91.8	80.3	77.8	85.6	75.2	73.6	87.0	105.9	84.7
84.0	67.5	72.1	76.7	73.4	65.9	87.1	98.6	80.4
99.6	93.9	84.1	95.7	77.1	80.2	87.0	112.8	88.7
97.2	80.5	81.5	88.9	77.0	83.9	100.2	104.7	91.0
96.9	66.5	63.1	77.1	59.4	63.4	92.4	103.7	77.6
97.4	92.1	96.1	98.2	89.4	97.8	104.8	105.2	99.3
87.5	80.1	74.8	83.0	73.8	64.7	76.2	107.0	79.5
76.8	68.2	77.7	76.5	80.7	67.6	83.7	96.0	82.0
68.1	66.8	83.5	75.4	85.5	67.8	93.7	93.1	85.5
90.3	70.0	66.3	78.5	69.4	67.2	70.7	103.4	75.8
102.0	95.8	70.6	92.8	62.7	61.7	69.2	124.5	76.3
50.8	78.4	42.1	61.5	62.9	—	—	129.4	18.7
51.5	71.3	101.7	75.7	103.7	77.3	68.5	88.2	88.2
54.9	—	293.5	153.0	239.7	716.3	—	69.2	240.2

Таблиця 4. Коефіцієнт покриття імпорту експортом

	1997 р.					1998 р.					I кв.
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Усього	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Усього	
Відношення експорту до імпорту	70.8	79.0	81.7	83.0	78.6	77.2	87.8	82.1	90.4	84.1	80.6
Країни СНД та Балтії	50.0	55.7	65.2	62.2	57.9	51.8	70.2	63.6	50.5	58.3	38.1
Інші країни світу	113.1	110.8	103.5	112.9	109.9	117.8	105.8	99.4	153.8	116.3	167.9

Таблиця 5. Обсяги бартерних операцій у зовнішньоекономічній діяльності України

	1997 р.					1998 р.					I кв.
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Усього	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Усього	
Бартер, млн. доларів США											
Товарооборот	886	743	942	591	3162	580	503	379	538	2000	243
Експорт	425	370	338	345	1478	245	290	208	200	943	132
Імпорт	461	373	604	246	1684	335	213	171	338	1057	111
Сальдо	-36	-3	-266	99	-206	-90	77	37	-138	-114	21
Частка бартеру, %											
Товарооборот	10.4	8.5	10.7	6.6	9.0	7.3	6.3	5.4	7.7	6.7	4.1
Експорт	12	9.6	8.6	8.4	9.6	7.1	7.7	6.6	6.0	6.9	5.0
Імпорт	9.3	7.6	12.5	5.0	8.6	7.5	7.8	4.4	9.2	6.5	3.4

на додану вартість щодо експорту продовольства і встановив 23-відсоткове мито на насіння соняшнику та інших олійних культур. До того ж унаслідок дефіциту продовольчої та фуражної пшениці на внутрішньому ринку встановлено жорсткий контроль за порядком відвантаження зерна на експорт. До 01.07.2002 р. заплановано також встановити експортне мито на рівні 30% на зернові всіх видів. Ці та інші обмеження можуть призвести до суттєвого зменшення обсягів експорту.

Вартісні обсяги решти товарних груп мали тенденцію до зниження. Найпомітніше зменшилася вартість експортних поставок продукції машинотехніки та приладобудування — на 22.3% (порівняно з 1998 роком), що в абсолютному вираженні становило майже 400 млн. доларів США. Водночас зменшилася

частка цієї продукції у загальному обсязі експорту — із 13% у 1998 році до 11.1% у звітному. Стрімке падіння цін, низька конкурентоспроможність української продукції, вплив курсової різниці та інші чинники зробили експорт цієї групи товарів (особливо до країн СНД і Балтії) вельми невідповідним.

Під впливом перелічених вище факторів, а також конкуренції з боку російських підприємств та застосування деякими країнами антидемпінгових заходів щодо експорту певних видів хімічної продукції (наприклад, аміачної селітри) у звітному році значно зменшилися вартісні обсяги продукції хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості. Порівняно з попереднім роком поставки цієї продукції скоротилися на 20.2%, або на 350 млн. доларів США, в тому числі до країн СНД і

Балтії — на 29.1%. Частка продукції хімічної промисловості у загальному обсязі експорту зменшилася з 12.7% (1998 р.) до 11.1%. Слід зазначити, що майже 30% від загального експорту продукції хімічної промисловості та понад 70% від експорту цієї продукції до країн СНД і Балтії становив експорт до Російської Федерації.

Істотний вплив на зниження загальної вартості експорту мало падіння (на 8.7%) експортних поставок продукції чорної та кольорової металургії. Через це загальний експорт за рік зменшився в абсолютному вираженні більш як на 460 млн. доларів США. При цьому експортні поставки до країн СНД і Балтії скоротилися на 34.4%. Значимим, що зниження цін спричинило значне зростання фізичних обсягів експорту чорних і кольорових металів та призвело до

Таблиця 6. Рух прямих іноземних інвестицій

Показники	Млн. доларів США									
	1998 р.					1999 р.				
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Усього	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Усього
Збільшення капіталу нерезидентів*	190.0	328.3	189.5	214.7	922.5	104.8	168.8	230.6	255.8	760.0
у тому числі:										
у формі грошових внесків	129.5	245.8	123.3	123.7	622.3	54.4	123.4	85.6	157.4	420.9
питома вага	68.2	74.9	65.1	57.6	67.5	51.9	73.1	37.1	61.5	55.4
у майновій формі	60.5	81.2	66.2	91.0	298.9	49.7	40.4	38.7	97.7	226.5
питома вага	31.8	24.7	34.9	42.4	32.4	47.4	23.9	16.8	38.2	29.8
у формі цінних паперів	0.0	1.3	0.0	0.0	1.3	0.7	5.0	106.3	0.7	112.7
питома вага	0.0	0.4	0.0	0.0	0.1	0.7	3.0	46.1	0.3	14.8
Зменшення капіталу	39.9	51.9	35.2	52.6	179.6	66.1	41.7	43.6	112.7	264.1
Чисте збільшення	150.1	276.4	154.3	162.1	742.9	38.7	127.1	187.0	143.1	495.9

* Без урахування переоцінки капіталу.

Відсотки				
1999 р.				
II кв.	III кв.	IV кв.	Усього	
113.9	107.8	88.4	96.3	
66.0	70.2	54.5	55.2	
167.7	150.7	129.9	151.4	

1999 р.				
II кв.	III кв.	IV кв.	Усього	
218	183	160	804	
116	105	91	444	
102	78	69	360	
14	27	22	84	
3.7	3.0	2.2	3.2	
3.7	3.3	2.6	3.6	
3.7	2.6	1.8	2.8	

багатьох антидемпінгових процесів, які тривають досі. Ситуація з експортом продукції металургійної промисловості залишається критичною, незважаючи на зусилля уряду, спрямовані на підтримку й захист вітчизняного товаровиробника.

Наприкінці звітного року розроблено Державну програму розвитку експортного потенціалу України, якою визначено три етапи реанімації зовнішньоекономічної діяльності:

- ◆ 2000—2001 рр. — підтримка металургійної промисловості, накопичення матеріальних і фінансових ресурсів, освоєння нових технологій та реконструкція виробництва;

- ◆ 2002—2005 рр. — бурхливе зростання експорту високотехнологічної продукції;

- ◆ 2006—2010 рр. — збільшення інвестицій і кредитів, зменшення питомої ваги палива й сировини, збільшення експорту технологічних і конкурентоспроможних товарів.

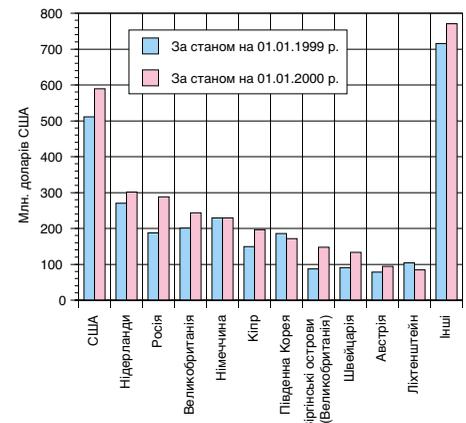
У 1999 році темпи падіння обсягів імпорту становили 20.5%. Обсяги товарів, імпортованих протягом року в Україну, становили майже 13 млрд. доларів США, в тому числі з країн СНД і Балтії — 7.4 млрд. доларів, з інших країн світу — 5.5 млрд. доларів. Темпи зниження обсягів імпорту з країн “далекого зарубіжжя” випереджали темпи падіння імпорту з країн СНД і Балтії відповідно на 23.7% та 18%. При цьому найпомітніше, порівняно з 1998 роком, скорочувалися надходження із країн Європи (на 27.5%) та Америки (на

22.4%). Водночас частка країн СНД і Балтії в загальному обсязі імпорту значно збільшилася й сягнула 57.3%.

Зменшення обсягів імпорту зумовлене багатьма причинами. Серед них — негативні наслідки кризи (девальвація гривні, зниження реальних доходів населення та внутрішнього споживчого попиту тощо); застосування урядом України низки заходів щодо обмеження імпорту (протягом 1998—1999 рр. прийнято понад 40 нормативно-правових документів, які змінюють ставки ввізного мита); введення НБУ заборони на попередню оплату імпортних контрактів, яке діяло у першому півріччі 1999 року; скорочення (на 11.8%, або майже на 730 млн. доларів США) енергетичного імпорту, який становив 42% від загального імпорту (в 1998 році цей показник дорівнював 37.9%). Зауважимо, що у звітному році природного газу до України імпортовано на 6.4 млрд. м³ більше, ніж у попередньому, але його вартість за рік зменшилася майже на 375 млн. доларів США. Одночасно зменшилися вартісні (на 163 млн. доларів) та кількісні (на 488 тис. тонн) обсяги імпортованої сирової нафти. Причиною дестабілізації ринку нафти та нафтопродуктів були передусім негативні тенденції світового ринку: максималні літні ціни на нафту перевищили мінімальні зимові у 2 рази, що обумовлено рішенням країн — учасниць ОПЕК регулювати обсяги видобутку нафти. Крім того, в Україні виникла сезонна необхідність у додаткових обсягах нафтопродуктів для потреб агропромислового комплексу. Складна ситуація на ринку нафтопродуктів у Росії теж не сприяла збільшенню обсягів їх поставок до України. Дефіцит нафтопродуктів, скорочення запасів палива на ТЕС, роз’єднання з російською енергосистемою, невирішені питання щодо ціни на електроенергію (внаслідок чого було порушено умови відповідності обсягів її переливів у межах енергосистеми країн СНД) призвели до небувалого зниження вартісних обсягів імпорту електроенергії у звітному періоді — більш як у 11 разів.

Зменшення обсягів неенергетичного імпорту характерне для всіх товарних груп. Різко скоротилися (на 33.9% порівняно з обсягами 1998 року, що у вартісному вираженні становить 1.2 млрд. доларів США) обсяги ввезення машин та устаткування. До цього призвело передусім зменшення (на 39%) імпорту цієї продукції з країн “далекого зарубіжжя”. Зменшився також імпорт механічного та електричного устаткування, засобів наземного транспорту. Частка цієї групи товарів у загальному

Графік 1. Прямі іноземні інвестиції в Україну основних країн-інвесторів

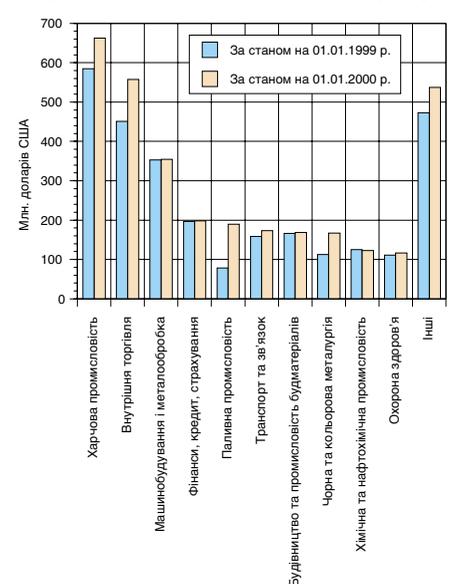
імпорті за звітний період скоротилася з 20.9% до 17.4%.

Наступною (щодо впливу на обсяги імпорту) групою товарів є продукція хімічної промисловості. Її надходження до України за рік скоротилося майже на 20%, що у вартісному вираженні становило понад 360 млн. доларів США. Падіння відбулося в основному внаслідок зменшення обсягів імпорту фармацевтичних продуктів, каучуку й гумових виробів та інших хімічних продуктів.

У 1999 році найвагомніше у відсотковому вимірі (35%) зменшилися (в основному через скорочення фізичних обсягів) імпортні поставки продукції чорної та кольорової металургії.

Майже однаковою мірою (на 14%) зменшилися порівняно з 1998 роком вартісні обсяги імпорту промислових виробів та продовольчих товарів і сировини для їх виробництва. Причиною є не лише загальносвітова тенденція, а й заходи уряду України, спрямовані на захист та

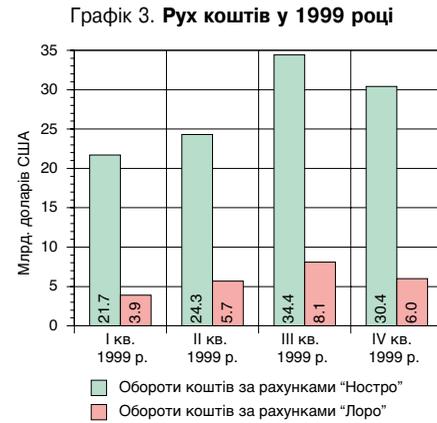
Графік 2. Основні напрями прямих іноземних інвестицій в Україну

підтримку вітчизняного товаровиробника, зокрема встановлення високих ставок ввізного мита на окремі товари. Однак із метою лібералізації імпорту Постановою уряду від 29 липня 1999 р. № 1387 "Про внесення змін у деякі постанови Кабінету Міністрів України з питань встановлення мінімальної митної вартості на товари легкої промисловості та сільськогосподарську продукцію" мінімальну вартість на деякі товари було відмінено, що, вірогідно, стимулюватиме імпорتنі надходження.

У звітному році основними країнами-імпортерами були Російська Федерація (43.2% від загального обсягу імпорту), Німеччина (7.3%), Туркменістан (3.7%), США (3.1%), Білорусь (2.6%), Італія (2.1%), Польща (2.0%).

Поява Туркменістану серед основних імпортерів обумовлена відновлен-

ням поставок природного газу до України, вартісні обсяги яких становили майже 99% від загальної вартості імпорту із цієї країни, або 476 млн. доларів США.

За звітний період обсяги неформаль-

ної торгівлі в загальному товарообороті скоротилися більш як на 26%, у тому числі в обсязі експорту — на 19%, в обсязі імпорту — більш як на 30%. Якщо в 1998 році обсяги неформальної торгівлі становили 10.3% від загального товарообороту, то в 1999 — лише 7.6%. Криза, її негативні наслідки та інші чинники спричинили стрімке підвищення цін на товари, які імпортуються без митного оформлення, знизили реальні доходи населення та послабили його платоспроможність.

Зберігається тенденція до зменшення обсягів товарів, які перетинають кордон за умови прямого товарообміну. Загальні обсяги таких товарів у 1999 році зменшилися порівняно з попереднім роком у 2.5 раза, при цьому обсяги експортних бартерних операцій зменшились у 2.1, імпортних — у 2.9 раза (див.

Таблиця 7. Платіжний баланс України за 1999 рік

Млн. доларів США

Статті платіжного балансу	Консолідований	Країни СНД та Балтії	Інші країни світу	ТА ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ	120	699	-579
РАХУНОК ПОТОЧНИХ ОПЕРАЦІЙ	834	-1 981	2 815	РАХУНОК ОПЕРАЦІЙ ІЗ КАПІТАЛОМ	-10	0	-10
БАЛАНС ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ	997	-1 889	2 886	Капітальні трансферти	-10	0	-10
ЕКСПОРТ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ	16 234	6 452	9 782	ФІНАНСОВИЙ РАХУНОК	130	699	-569
ІМПОРТ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ	-15 237	-8 341	-6 896	ПРЯМІ ІНВЕСТИЦІЇ	489	106	383
БАЛАНС ТОВАРІВ	-482	-3 323	2 841	в Україну	496	111	385
ЕКСПОРТ ТОВАРІВ	12 463	4 092	8 371	з України	-7	-5	-2
ІМПОРТ ТОВАРІВ	-12 945	-7 415	-5 530	ПОРТФЕЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ	62	11	51
БАЛАНС ПОСЛУГ	1 479	1 434	45	Зарубіжні цінні папери	-11	-2	-9
ЕКСПОРТ ПОСЛУГ	3 771	2 360	1 411	Вітчизняні цінні папери	73	13	60
Транспорт	3 073	2 089	984	ІНШІ ІНВЕСТИЦІЇ	-138	582	-720
залізничний	346	127	219	Активи	-1 440	-95	-1 345
морський	461	76	385	Кредити короткострокові	158	-1	159
повітряний	219	34	185	Дебіторська заборгованість	-152	-74	-78
інший	2 047	1 852	195	Інший короткостроковий капітал	-1 334	0	-1 334
Подорожі	327	130	197	Валюта й депозити	-112	-20	-92
Будівельні послуги	34	8	26	Пасиви	1 302	677	625
Фінансові послуги	19	4	15	Середньострокові та довгострокові кредити	-143	-280	137
Послуги зв'язку	99	65	34	гарантовані	48	-280	328
Інші послуги	219	64	155	одержані	1 182	0	1 182
ІМПОРТ ПОСЛУГ	-2 292	-926	-1 366	погашені (за графіком)	-1 134	-280	-854
Транспорт	-358	-144	-214	негарантовані	-191	0	-191
залізничний	-132	-103	-29	одержані	623	0	623
морський	-70	-4	-66	погашені (за графіком)	-814	0	-814
повітряний	-108	-25	-83	Кредити короткострокові	70	83	-13
інший	-48	-12	-36	Кредиторська заборгованість	1 155	838	317
Подорожі	-364	-142	-222	Інший короткостроковий капітал	225	34	191
Будівельні послуги	-243	-216	-27	Валюта й депозити	-5	2	-7
Фінансові послуги	-83	-14	-69	РЕЗЕРВНІ АКТИВИ	-283	0	-283
Послуги зв'язку	-117	-70	-47	Валюта і депозити	-395	0	-395
Інші послуги	-1 127	-340	-787	Спеціальні права запозичення	112	0	112
ДОХОДИ (сальдо)	-869	-121	-748	Цінні папери	0	0	0
Надходження	98	6	92	Помилки та упущення	-954		
Виплати	-967	-127	-840	БАЛАНС	0		
ПОТОЧНІ ТРАНСФЕРТИ (сальдо)	706	29	677	У платіжному балансі знаком "плюс" позначено експорт товарів та послуг, одержані доходи та трансферти, зменшення фінансових активів, збільшення зобов'язань; знаком "мінус" — імпорту товарів і послуг, сплачені доходи та трансферти, збільшення фінансових активів, зменшення зобов'язань.			
Надходження	754	34	720				
Виплати	-48	-5	-43				
РАХУНОК ОПЕРАЦІЙ ІЗ КАПІТАЛОМ							

Графік 4. Динаміка залишків на коррахунках "Ностро" та "Лоро" у 1999 р.

таблицю 5). Частка бартерних операцій у загальному товарообороті за звітний період скоротилася із 6.7 до 3.2%. Частка товарообмінних операцій у загальному експорті становила 3.6% (у 1998 році — 6.9%), частка бартерних операцій в імпорті зменшилася відповідно з 6.5 до 2.8%. Значне падіння обсягів експортних операцій за бартерних умов обумовлене діями уряду України, спрямованими на розширення переліку товарів (робіт, послуг), експорт яких за бартером заборонено.

Збільшення на 7.4% (порівняно з 1998 роком) надлишкового сальдо балансу послуг передусім обумовлене випередженням темпів зменшення обсягів імпорту послуг (10%) над експортом (3.9%). Експорт послуг у 1999 році перевищував їх імпорт майже на 1.5 млрд. доларів і становив 3.8 млрд. доларів. Зменшення експорту послуг сталося в основному за рахунок скорочення (на 4.6%) обсягів транспортних послуг, передусім залізничних і трубопровідних.

Обсяги імпорту послуг становили 2.3 млрд. доларів США, тобто за звітний період зменшилися. Причиною тому — скорочення майже на 27% отриманих транспортних послуг. Причому це стосується всіх видів транспортних послуг, а найбільше — послуг залізничного транспорту (34.7%). Одночасно зменшилися (на 13.4%) обсяги інших отриманих послуг, частка яких у загальному обсязі імпорту послуг становила понад 49% (у 1998 році — 51%). Це сталося в основному внаслідок скорочення послуг, пов'язаних із наданням технічної допомоги. Поряд із цим у 1999 році порівняно з попереднім значно збільшилися (на 24%) обсяги імпорту будівельних послуг, на 7% зросли витрати резидентів, що відображаються у статті "Подорожі".

Від'ємне сальдо балансу доходів у 1999 році було майже таким, як у 1998-му і

становило 869 млн. доларів США. За рік одержано 98 млн. доларів доходів, що на 19.7% менше, ніж у попередньому році. Сплатити належало 967 млн. доларів США. Основне навантаження за поточним обслуговуванням боргових зобов'язань економіки лягло на сектор державного управління. Показник нарахованих щодо зовнішнього боргу відсотків відносно експорту товарів та послуг становив 4.1%, тоді як у 1998 році він дорівнював 3.0%.

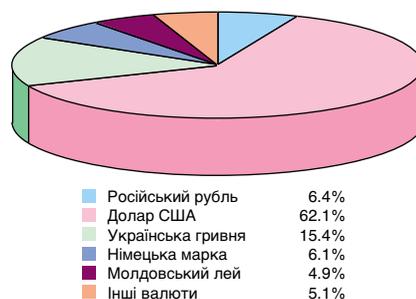
Традиційно за поточними трансфертами зафіксовано позитивне сальдо у розмірі 706 млн. доларів США. Безвідплатних трансфертів за рік одержано на суму 754 млн. доларів, у тому числі технічної допомоги — 412 млн. доларів. Сплачено за рік 48 млн. доларів США, що майже вдвічі менше, ніж у 1998 році.

РАХУНОК ОПЕРАЦІЙ ІЗ КАПІТАЛОМ ТА ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ

За рахунок операцій із капіталом та фінансових операцій у 1999 році сформувалося позитивне сальдо у розмірі 120 млн. доларів США. Без урахування змін в офіційному валютному резерві сальдо дорівнювало 403 млн. доларів. Чисті вкладення резидентів у зарубіжні активи оцінюються в 1.5 млрд. доларів, іноземні інвестиції в Україну — у 1.9 млрд. доларів. Золотовалютні резерви країни збільшилися за рік на 283 млн. доларів.

Викликає занепокоєння стрімке зростання заборгованості підприємств України суб'єктам господарської діяльності "близького" та "далекого зарубіжжя". За три останні роки вона сягнула 3.5 млрд. доларів, тоді як дебіторська заборгованість за цей же період збільшилася лише на 200 млн. доларів. Сальдо зовнішньоекономічної заборгованості, яке склалося не на користь України, може стати одним із факторів загрози економічній безпеці держави, оскільки іноземні партнери із цілковитою підставою можуть претендувати на нашу власність.

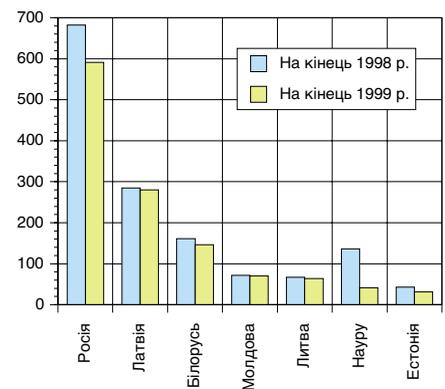
Графік 5. Валютна структура залишків на рахунках банків-нерезидентів в Україні на кінець 1999 року

Нетто-приріст фінансових активів у минулому році був пов'язаний переважно з накопиченням готівки поза банками та зростанням дебіторської заборгованості нерезидентів перед суб'єктами господарювання України.

Малосприятливий інвестиційний клімат є головною причиною відсутності стратегічних прямих іноземних інвестицій. Інвестори займають вичікувальну позицію, особливо щодо залучення середнього й великого капіталу. За 1999 рік чистий імпорт приватного капіталу в економіку України становив 496 млн. доларів США (див. таблицю 6), що дорівнює лише 67% відповідного показника за 1998 рік.

Графік 6. Географічний розподіл рахунків "Лоро" в українських банках

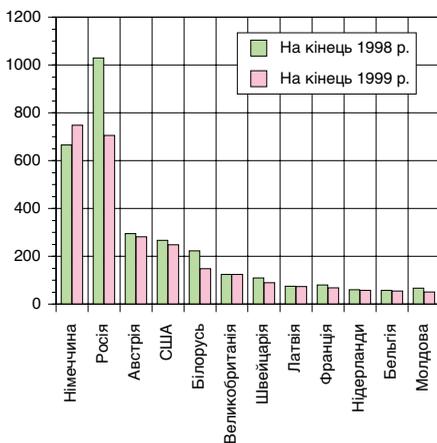
Капітал нерезидентів у формі прямих іноземних інвестицій за 1999 рік збільшився на 760 млн. доларів, що майже на 18% менше, ніж у попередньому році. У звітному періоді основними формами інвестування були грошові внески — 421 млн. доларів (55%), цінні папери — 113 млн. доларів (15%), внески у формі рухомого та нерухомого майна — 227 млн. доларів (30%). У 1999 р. обсяг вилученого нерезидентами капіталу порівняно з попереднім роком збільшився майже в 1.5 раза і становив 264 млн. доларів. Тобто кожен залучений у 1999 р. долар іноземних інвестицій супроводжувався вилученням з економіки України майже 35 центів (у 1998 р. — 20 центів). Загальні обсяги прямих іноземних інвестицій на кінець 1999 року сягнули 3.2 млрд. доларів, що в розрахунку на душу населення становить 65 доларів США — показник значно нижчий, ніж у країнах Східної Європи та СНД. Частка внесків нерезидентів з інших країн світу залишається значною. Наприкінці 1999 р. вона становила 89.4% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій. Інвесторам із країн СНД та Балтії належить 10.6% вкладень.

Найбільші за обсягом інвестиції вкла-

дено в економіку України нерезидентами зі Сполучених Штатів Америки — 590 млн. доларів (18.2% від загального обсягу інвестицій), Нідерландів — 301 млн. доларів (9.3%), Росії — 288 млн. доларів (8.9%), Великобританії — 243 млн. доларів (7.5%), Німеччини — 230 млн. доларів (7.1%). Інвестиції з офшорних зон (Кіпр, Віргінські острови, Ліхтенштейн) становили 13% (див. графік 1).

Форм і методів залучення іноземних інвестицій в Україну нині небагато. Домінує серед них створення нових підприємств із іноземними інвестиціями. Щоправда, динаміка створення таких підприємств у звітному періоді уповільнилася: в 1998 році їх кількість зросла на 532 одиниці, в 1999 р. — на 296. Середній розмір інвестиції на одне підприємство зріс до 441 тис. доларів (у 1998 році було 394 тис. доларів). На кінець минулого року зарубіжними партнерами інвестовано 7 362 підприємства України. Більше половини (53.3%) прямих іноземних інвестицій припадає на промисловість. Найпривабливішими для іноземних інвесторів є харчова промисловість — вкладено 662 млн. доларів (або 20.4% від загального обсягу); машинобудування і металообробка — 355 млн. доларів (10.9%);

Графік 7. Географічна структура рахунків “Ностро” українських банків (за кількістю коррахунків)

паливна промисловість — 190 млн. доларів (5.8%); будівництво та промисловість будівельних матеріалів — 169 млн. доларів (5.2%). Значними є вкладення іноземного капіталу у внутрішню торгівлю — 558 млн. доларів (17.2%), фінанси, кредит, страхування та пенсійне забезпечення — 199 млн. доларів (6.1%) (див. графік 2).

У 1999 році з України в економіку інших країн світу спрямовано 9.6 млн. доларів. За станом на 01.01.2000 року обсяги прямих інвестицій із нашої країни в економіку держав світу становили 98.3 млн. доларів, в тому числі у країни СНД

та Балтії — 18.8 млн. доларів (19.2% від загального обсягу), в інші країни світу — 79.5 млн. доларів (80.8%). Водночас резидентами вилучено капіталу на суму 2.5 млн. доларів США.

Баланс за залученими **середньо- та довгостроковими кредитами** за 1999 рік зведено з відносно незначним від’ємним сальдо (143 млн. доларів США).

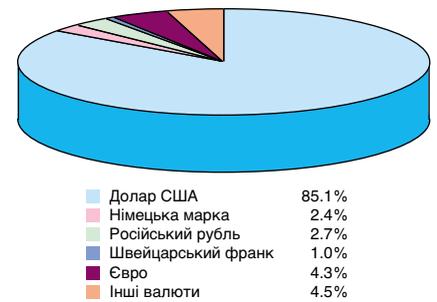
Обсяги зовнішніх запозичень упродовж минулого року збільшувалися. Довгострокових гарантованих та негарантованих урядом кредитів використано на загальну суму 1.8 млрд. доларів США (за поквартальним середнім курсом). Залучені гарантовані урядом кредити становили 1.2 млрд. доларів, або 65% від загального обсягу запозичень. Зобов’язання перед нерезидентами у державному секторі економіки зростали завдяки кредитам Світового банку та траншам Міжнародного валютного фонду за програмою розширеного фінансування. Від міжнародних банківських інститутів та організацій за рік одержано позик у сумі 1.1 млрд. доларів США. Ці кошти спрямовано переважно на фінансування дефіциту платіжного балансу та у валютний резерв НБУ для підтримки стабільності національної валюти.

На обслуговування та погашення зовнішнього боргу України в минулому році витрачено 2.2 млрд. доларів. Тобто кожний сьомий долар від загального обсягу експорту товарів та послуг (враховуючи й бартер) мав піти на обслуговування боргу (в 1998 році — кожний восьмий, у 1997-му — кожний чотирнадцятий). За основною сумою боргу згідно з графіком за рік сплачено понад 1.9 млрд. доларів, реструктуризовано зобов’язань на суму 245 млн. доларів.

Обсяг довгострокового зовнішнього боргу країни на кінець 1999 року становив 44% від ВВП, або 270 доларів США на душу населення. У 1998 році цей показник дорівнював 243, у 1997-му — 197 долларам. Майже 92% від зовнішньої заборгованості припадало на гарантований державою борг. Найбільшу частку зовнішнього боргу (33% від загального його обсягу) становила заборгованість за зобов’язаннями перед країнами СНД, що виникла в ході торговельно-економічних відносин за період із 1992 по 1994 роки. Заборгованість перед МВФ на кінець 1999 року становила 21%, перед Світовим банком — 15% від загальної суми.

Комерційні банки виявляли активність у кредитних відносинах із нерезидентами. Їх зобов’язання перед нерезидентами за короткостроковими міжбанківськими кредитами за рік зрос-

Графік 8. Валютна структура залишків на рахунках українських банків за кордоном на кінець 1999 року

ли на 70 млн. доларів. Зобов’язання нерезидентів за короткостроковими міжбанківськими кредитами зменшилися на 158 млн. доларів.

Ліквідні **активи** у вигляді залишків комерційних банків у іноземній валюті на кореспондентських рахунках та в короткострокових депозитах у 1999 році збільшилися на 112 млн. доларів США: у країнах СНД та Балтії — на 20 млн. доларів, в інших країнах світу — на 92 млн. доларів. Водночас спостерігалось незначне (на 5 млн. доларів) зменшення пасивів (залишків на Лоро-рахунках та короткострокових депозитах нерезидентів, розміщених в українських банках). У банках країн СНД та Балтії вони на 2 млн. доларів збільшилися, а у банках інших країн світу — на 7 млн. доларів зменшилися.

У цілому за 1999 рік **банківською системою України** отримано коштів на суму 67.5 млрд. доларів США, що перевищує рівень виплат на 373.6 млн. доларів. При цьому міждержавні потоки коштів становили лише 60% від минулорічного обсягу. Загальний рух коштів за рахунками “Ностро” та “Лоро” (без урахування руху коштів за короткостроковими операціями) мав динамічний характер; найвищі його показники зафіксовано у III кварталі (див. графік 3).

Головною валютою розрахунків у 1999 році був долар США (майже 73.9% від загального обсягу розрахунків). У російських рублях здійснювалося 11.5% розрахунків, у гривні — 5.1%, в євро — 3.5%. Протягом 1999 року зобов’язання України перед іншими країнами світу зросли в 1.7 раза і становили 65.5 млн. доларів (див. графік 4).

Нерезидентські кошти переважно зберігались у доларах США (62.1%). **Частка залишків у гривні** на кінець року становила лише 15.4% від загального обсягу коштів на рахунках “Лоро” (див. графік 5). 29.6% коштів належало латвійським банкам, 29.5% — банкам офшорної зони Кіпр. На рахунках російських банків зберігається 23.4% коштів.

За станом на 31.12.1999 р. в Україні

налічувалося 1 375 нерезидентських рахунків, що на 15.6% менше, ніж на початку року. 64% цих коррахунків діяло в національній валюті, 18.2% — в доларах США, 3.9% — в російських рублях.

Географічно рахунки “Лоро” розподіляються так: Росії належить найбільша кількість рахунків (майже 43% від загальної кількості нерезидентських рахунків), Латвії — 20.4%, Білорусі — 10.6% (див. графік 6).

Обороти за рахунками “Лоро” на звітну дату становили 23.7 млрд. доларів. Основною валютою розрахунків є долар США (47.3%). У національній валюті здійснюється 29% операцій.

З початку 1999 року кількість коррахунків, відкритих українськими банка-

ми за кордоном, зменшилася на 15% і становила 3 003 одиниці. Найбільшу кількість коррахунків відкрито в Німеччині — 749, у Росії — 705, в Австрії — 282 (див. графік 7).

На кінець 1999 року **географія розміщення коштів українських банків** за кордоном була такою: понад 50% коштів зберігалось у Швейцарії, 32.6% — у США, 7.1% — в Німеччині, 4.2% — в Росії. Найвагоміша частка залишків (85.1%) зберігалась в доларах США (див. графік 8). У цілому на рахунках “Ностро” на кінець року було зосереджено коштів на суму 1 147.7 млн. доларів США (див. графік 8).

У 1999 році на рахунки “Ностро” надійшло коштів у сумі 55.7 млрд. доларів

США, що на 410.9 млн. доларів перевищує рівень виплат. Переважна кількість операцій (80%) за цими рахунками здійснювалась у доларах США. Більше третини операцій пов'язані з кредитуванням та розміщенням депозитів. На операції з експорту-імпорту товарів та послуг припадає 17% платежів.

Упродовж минулого року зростали **міжнародні валютні резерви країни**. За рік вони збільшилися на 283 млн. доларів США. З огляду на стрімке скорочення імпорту товарів обсяг ліквідних резервних активів, що склався на кінець 1999 року, міг на 3.7 тижня забезпечити фінансування імпорту товарів і послуг.

СТАН ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ УКРАЇНИ ЗА I КВАРТАЛ 2000 РОКУ

Млн. доларів США

Статті платіжного балансу	Консолідований	Країни СНД та Балтії	Інші країни світу	ПРЯМІ ІНВЕСТИЦІЇ	126	-1	127
РАХУНОК ПОТОЧНИХ ОПЕРАЦІЙ	-209	-844	635	в Україну	126	-1	127
БАЛАНС ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ	-23	-808	785	з України	0	0	0
ЕКСПОРТ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ	4 445	1 875	2570	ПОРТФЕЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ	-483	28	-511
ІМПОРТ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ	-4 468	-2 683	-1 785	Зарубіжні цінні папери	-4	0	-4
БАЛАНС ТОВАРІВ	-428	-1 237	809	Вітчизняні цінні папери**	-479	28	-507
ЕКСПОРТ ТОВАРІВ*	3 507	1 276	2 231	ІНШІ ІНВЕСТИЦІЇ	467	328	139
У тому числі передача товарів Росії	274	274	0	Активи	652	1 045	-393
ІМПОРТ ТОВАРІВ	-3 935	-2 513	-1 422	Кредити	-4	0	-4
БАЛАНС ПОСЛУГ	405	429	-24	Дебіторська заборгованість	-131	-35	-96
ЕКСПОРТ ПОСЛУГ	938	599	339	Інший короткостроковий капітал	852	1 075	-223
Транспорт	742	512	230	Валюта й депозити	-65	5	-70
залізничний	68	20	48	Пасиви	-185	-717	532
морський	111	19	92	Середньострокові та довгострокові кредити	-1 500	-1 170	-330
повітряний	44	5	39	гарантовані	-1 415	-1 170	-245
інший	519	468	51	одержані	30	0	30
Подорожі	73	29	44	погашені (за графіком)	-1 445	-1 170	-275
Будівельні послуги	9	1	8	у тому числі — взаємозалік з Росією***	-1 100	-1 100	0
Фінансові послуги	2	0	2	негарантовані	-85	0	-85
Послуги зв'язку	23	15	8	одержані	134	0	134
Інші послуги	89	42	47	погашені (за графіком)	-219	0	-219
ІМПОРТ ПОСЛУГ	-533	-170	-363	Кредити короткострокові	-47	-31	-16
Транспорт	-94	-34	-60	Кредиторська заборгованість	423	465	-42
залізничний	-31	-21	-10	Інший короткостроковий капітал	921	9	912
морський	-27	-9	-18	Валюта й депозити	18	10	8
повітряний	-25	-3	-22	РЕЗЕРВНІ АКТИВИ	32	0	32
інший	-11	-1	-10	Валюта та депозити	49	0	49
Подорожі	-82	-35	-47	Спеціальні права запозичення	-17	0	-17
Будівельні послуги	-26	-21	-5	Цінні папери	0	0	0
Фінансові послуги	-11	-7	-4	Помилки та упущення	69		
Послуги зв'язку	-27	-16	-11	Б А Л А Н С	0		
Інші послуги	-293	-57	-236				
ДОХОДИ (сальдо)	-365	-41	-324				
Надходження	30	2	28				
Виплати**	-395	-43	-352				
ПОТОЧНІ ТРАНСФЕРТИ (сальдо)	179	5	174				
Надходження	188	6	182				
Виплати	-9	-1	-8				
РАХУНОК ОПЕРАЦІЙ ІЗ КАПІТАЛОМ ТА ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ	140	355	-215				
РАХУНОК ОПЕРАЦІЙ ІЗ КАПІТАЛОМ	-2	0	-2				
Капітальні трансферти	-2	0	-2				
ФІНАНСОВИЙ РАХУНОК	142	355	-213				

* До експорту включено вартість товарів, переданих у власність Російській Федерації в рахунок погашення заборгованості НАК “Нафтогаз України” перед ВАТ “Газпром” на суму 274 млн. доларів США згідно з угодою між урядом Російської Федерації та Кабінетом Міністрів України від 8 жовтня 1999 року.

** З урахуванням відсотків та амортизаційних виплат за єврооблігаціями, що підлягали сплаті у звітному періоді, але не були сплачені у зв'язку з реструктуризацією комерційного боргу України в березні — квітні 2000 року.

*** Взаємозалік платежів з Російською Федерацією в рахунок погашення державного зовнішнього боргу України згідно з угодою між урядом України та урядом Російської Федерації від 28.05.1997 р. про взаєморозрахунки, пов'язані з розподілом Чорноморського флоту і перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, в сумі 1 099.6 млн. доларів США.

Дослідження /

Фактори розвитку українського експорту в країни “далекого зарубіжжя”

Юрій
Василенко

Завідуючий відділом розвитку зовнішньоекономічної діяльності Інституту економічного прогнозування Національної академії наук України.
Доктор економічних наук

Багатофакторна модель експорту українських товарів у країни так званого “далекого зарубіжжя” виявила, що істотним негативним фактором є відсутність цілеспрямованої державної стратегії розвитку конкурентоспроможного на світових ринках експортноорієнтованого виробництва. У 1995–97 роках обсяг експорту збільшувався лише завдяки сприятливим зовнішнім факторам попри негативний вплив внутрішніх.

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Зовнішня торгівля має для економіки України надзвичайно велике значення. Якщо у США, Японії експорт у структурі ВВП становить усього 10%, у Франції та Польщі — близько 20%, то в Україні у 1997 р. частка експорту товарів становила 31%, а послуг — близько 10% від ВВП. Тобто **40% робочих місць у нашій країні існують саме завдяки виробництву експортних товарів та послуг.**

Наявний експортний потенціал дістався Україні у спадок від колишнього СРСР, коли вивезення продукції в інші республіки становило 16% від валової продукції УРСР, розмір якої тоді більш як удвічі перевищував нинішній рівень. На жаль, що позитивну спрямованість української економіки було втрачено. Перші кроки щодо реструктуризації економіки поряд із позитивними мали чимало негативних наслідків. Скажімо, хибний курс на конверсію оборонної промисловості на деякий час звів нанівець експорт зброї. Невдала форма державної підтримки чорної металургії створила підстави для порушення антидемпінгових процесів проти нашої країни. Внаслідок подібних помилок обсяги українського експорту різко скоротилися.

Економіка України могла б утриматися на пристойному рівні, якби зниження обсягів експорту вдалося компенсувати збільшенням ємності внутрішнього ринку. Однак цього не сталося. Навпаки, через розрив традиційних міжреспубліканських господарських зв'язків стрімко впали обсяги промислового та сільськогосподарського виробництва, будівництва тощо. Після руйнівної девальвації катастрофічно зменшився внутрішній попит на товари як виробничого, так і кінцевого (спожив-

чого) призначення. Обсяг ВВП скоротився більш як удвічі. За цих умов годі сподіватися на швидкий розвиток внутрішнього ринку. **Чи не єдиним важелем оперативного виведення української економіки із затяжної кризи залишається зовнішня торгівля.**

Ще більшу роль зовнішня торгівля відіграє у платіжному балансі України: до 1999 року велике негативне сальдо поточних операцій шкодило стабільності національної валюти, що погіршувало умови для залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій у розвиток економіки.

У пошуку найперспективніших, дієвих шляхів оперативного втручання держави у процес розвитку експорту необхідно визначити основні чинники, які найбільше впливають на його динаміку.

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ

Починаючи з 1994 року зовнішньоторговельне законодавство України і, властиво, зовнішня торгівля України поступово наближаються до цивілізованих ринкових норм. Це дає змогу застосувати загальноприйняті методи дослідження. На першому етапі ми побудували просту лінійну регресію експорту товарів (без послуг) щодо найважливіших факторів зовнішньої торгівлі: рівня виробництва промислової продукції торговельними партнерами України (PRODW, у порівняльних цінах 1993 року), рівня виробництва промислових і сільськогосподарських товарів та будівництва в Україні (PRODUKR, у порівняльних цінах 1996 року), середнього рівня імпортних мит щодо сукупності торговельних партнерів України, яка розглядається (TARIF, %), курсу гривні (KURS), індексу експортних цін що-

до тієї ж сукупності країн (INDW, %), індексу цін українського експорту (INDUKR), розміру поточних прямих іноземних інвестицій (ПІІ, тисячі доларів, INV), сумарного обсягу ПІІ за три попередні роки (INV3), сумарного обсягу ПІІ за п'ять попередніх років (INV5). Природу і характер впливу кожного із цих факторів неодноразово описано в літературі (див., наприклад, [1, 2, 3]), тому не будемо зупинятися на обґрунтуванні їх залучення до моделі. Всі вони використовувалися для побудови моделей зовнішньої торгівлі раніше, проте, наскільки нам відомо, для моделювання експорту України у такому переліку — вперше. Деякі фактори не введено у модель лише за браком відповідних статистичних даних. Так, оскільки індекс цін на український експорт не розраховується, замість нього за перше наближення ми брали індекс роздрібних цін відносно 1990 року.

Моделі виявляються найточнішими, якщо розглядати торгівлю лише з одним партнером. Однак тоді довелось б побудувати й проаналізувати понад 100 моделей. Тому необхідно згрупувати партнерів України в порівняно однорідні групи. Найбільш агрегованим і загальноприйнятним способом групування є розподіл на країни так званого “близького” (колишнього СРСР) і “далекого зарубіжжя” (решта країн світу). Динаміка перелічених вище факторів за останні роки має для цих двох груп різноспрямований характер. Так, виробництво товарів у першій групі країн тривалий час зменшувалось, а в другій — збільшувалося; курс гривні щодо долара США та інших твердих валют падав, а щодо рубля — зростав тощо. Крім того, торгівля із країнами першої групи була менш ринковою через залежність від не завжди економічно обґрунтованих політичних рішень урядів країн-партнерів.

Виходячи із цього, ми побудували моделі експорту українських товарів у гру-

пу країн “далекого зарубіжжя”, на першому етапі не поділяючи їх на високо- й середньорозвинуті країни та країни з перехідною економікою. Експорт обчислювали за даними Національного банку, в яких, на відміну від даних Держкомстату України, враховано неформальну торгівлю, ремонт товарів, а для імпорту — ще й скориговано вартість товарів із давальницької сировини та ціни товарів на умовах FOB. Оскільки НБУ подає дані поквартально, ми розраховували фактори з таким же інтервалом. Вихідні дані зібрано за період із I кварталу 1994 року, відколи базу даних Держмитслужби України можна вважати більш-менш задовільною, по IV квартал 1997 року, до якого наводилися дані про світове виробництво товарів. Для показників, які подаються у річному вимірі (виробництво товарів у країнах “далекого зарубіжжя” і в Україні, середній рівень тарифів), розподіл річних даних за кварталами вважали рівномірним. Для відображення сезонних коливань обсягів експорту введено фіктивну змінну першого кварталу.

Модель характеризується такими особливостями.

1. Перший розрахунок параметрів рівняння багатофакторної регресії засвідчив, що з трьох показників, які вимірюють ПІІ, найбільшу кореляцію з рівнем експорту має ковзна сума ПІІ за три попередні роки. Тому в остаточному варіанті залишилася саме ця величина.

2. Коефіцієнт при індексі роздрібних цін виявився від’ємним, що не суперечить теорії міжнародної торгівлі. Тому ми залишили цей показник у переліку факторів моделі, незважаючи на певні вади розрахунку, які не можуть не призводити до систематичного викривлення фактичних значень показника (по-перше, надто малий перелік товарів, що закладаються у споживчий кошук: брак у цьому переліку багатьох імпортованих товарів дуже занижує показник; по-друге, неврахування майже всієї другої половини кожного місяця також призводить до зменшення обчислюваного показника).

3. Із теорії міжнародної торгівлі випливає, що її рівень залежить не стільки від номінального, скільки від реального курсу валюти, який обчислюється як добуток номінального курсу на індекс цін зовнішнього світу, поділений на індекс внутрішніх цін. Однак, за нашими даними, зв’язок реального курсу гривні з експортом виявився гіршим, ніж номінального. Тому замість одного фактора — реального курсу гривні — ми залишили три його складові: номінальний курс гривні щодо долара, індекс експортних цін країн “далекого зарубіжжя” та індекс споживчих цін в Україні.

Зважаючи на дуже малу кількість ста-

тистичних спостережень (усього 16 точок), ми отримали досить пристойне лінійне рівняння багатофакторної регресії, яке пояснює 95% змін вихідного показника змінами обраних факторів. t -коєфіцієнти за чотирма факторами перевищують 1.5, за двома — 1 і лише за двома (номінальним курсом гривні щодо долара США та рівнем тарифів) вони менші одиниці. Оскільки всі коефіцієнти і якісно, і кількісно (що підтверджується подальшим аналізом) відповідають теорії зовнішньої торгівлі, ми залишили їх в остаточному варіанті рівняння регресії.

Регресія степеневого типу дещо знизила рівень пояснюваності змін обсягів експорту (до 93%), тому для більшої точності та спрощення аналізу й прогнозування обрано саме лінійне рівняння:

$$X = 5.791PROD W + 190.1PRODUKR + 135.5KURS - 0.00796INDUKR + 27.311INDW + 1.0257INV3 - 168.9TARIF - 339.3FPI - 15969,$$

де X — квартальний обсяг експорту українських товарів, млн. доларів;

$PROD W$ — квартальний обсяг виробництва промислової продукції в країнах “далекого зарубіжжя” за цінами і паритетами купівельної спроможності валют у 1993 р., млрд. доларів;

$PRODUKR$ — квартальний обсяг виробництва промислової, сільськогосподарської та будівельної продукції, млрд. гривень;

$KURS$ — середньоквартальний курс гривні щодо долара США, грн./долар;

$INDUKR$ — індекс роздрібних цін порівняно з 1990 р.;

$INDW$ — середній індекс експортних цін по країнах “далекого зарубіжжя”, %;

$INV3$ — ковзна сума прямих зарубіжних інвестицій в Україну за три попередні до поточного кварталу роки, млрд. доларів;

$TARIF$ — середній рівень імпортованих мит у країнах “далекого зарубіжжя”, %;

FPI — фіктивна змінна першого кварталу (її значення дорівнює одиниці в I кварталі кожного року і нулю в решті кварталів).

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ РОЗРАХУНКІВ

Як випливає з рівняння, зміни експорту українських товарів у країни “далекого зарубіжжя” передусім визначає **сумарне виробництво промислової продукції у цих країнах**. Це природно, бо 80—93% українського експорту в дані країни становлять товари саме виробничого призначення і лише 7—20% — кінцевого споживання. Еластичність експорту товарів у країни “далекого за-

рубіжжя” за цим фактором дорівнює 8.1. Якщо всі фактори зміняться на 1% у напрямлі збільшення експорту (скажімо, виробництво товарів збільшиться, а рівень тарифів — знизиться), то, як випливає з лінійної моделі, 54% сумарного приросту експорту українських товарів у країни “далекого зарубіжжя” забезпечить саме фактор виробництва товарів у цих країнах.

Другий за ступенем впливу на експорт фактор — **рівень виробництва в Україні** промислової, сільськогосподарської та будівельної продукції. Еластичність експорту за цим фактором дорівнює 2.9, а в структурі приросту експорту завдяки однопроцентним змінам факторів його частка становить 19%. На відміну від першого, дія цього фактора є складнішою. Зміни першого фактора спричиняють зміни попиту партнерів України на її товари, тобто є причиною змін їх імпорту. Другий фактор має з обсягами експорту не лише прямий, а й зворотний зв’язок. Він, з одного боку, спричиняє збільшення експорту, а з другого — обсяг виробництва в Україні збільшується завдяки зростанню попиту на український експорт. Саме таким взаємозв’язком обумовлена мультиплікативна схема дії цього фактора.

Зауважимо ту обставину, що попит ринків країн “далекого зарубіжжя” майже втричі сильніше впливає на зміни обсягів українського товарного експорту в ці країни, ніж національне виробництво. Аналогічні дослідження торгівлі між високорозвинутими країнами свідчать, що там вплив першого фактора перевищує вплив другого на декілька відсотків (від 3% у [2] до 17% у [1]). Отже, виявлена **українська аномалія свідчить, що пасивна позиція влади України стосовно розробки стратегії розвитку конкурентоспроможного експорторієнтованого національного товаровиробника, відсутність розумної далекоглядної державної підтримки в цьому напрямі призвела до негативних наслідків**. Слід наголосити, що багатофакторний регресійний аналіз виявив це негативне явище на матеріалі обробки даних за період, коли експорт вітчизняних товарів у країни “далекого зарубіжжя” зростає. Із цього випливає таке: **якщо держава й надалі не втручатиметься у розвиток експортних галузей, це скоро призведе до спаду обсягів українського експорту в країни “далекого зарубіжжя”**. Можливо, невелике його зменшення у 1998 (на 1.8%) і 1999 (1.4%) роках — перші тривожні вісники цього спаду.

Зважаючи на виявлену закономірність, можна прогнозувати, що **падіння національного виробництва безумовно спричинить зменшення експорту, а просте кількісне розширення виробництва ук-**

раїнської продукції (без докорінного поліпшення її якості) сприятиме збільшенню експорту лише за умови одночасного зростання попиту на ринках унаслідок зростання світового виробництва товарів. Якщо ж поряд зі збільшенням українського виробництва світове зменшуватиметься, подолати скорочення експорту України буде не в змозі.

Третє місце за ступенем впливу на експорт посідає **середній індекс експортних цін у країнах "далекого зарубіжжя"**. Еластичність експорту за цим фактором дорівнює 2.1, а частка його внеску в приріст експорту завдяки одновідсотковій зміні факторів — 14%. На четвертому місці — **індекс українських роздрібних цін**. Відповідні значення цього фактора становлять 0.7 і 5%. Знову привертає увагу втретє сильніший вплив рівня цін на світових ринках порівняно із цінами внутрішнього ринку України. Це підтверджує відому істину про слабкість останнього і постійне зменшення вітчизняного платоспроможного попиту. **Якщо держава терміново не створить умови для підвищення платоспроможності національного споживача в обох його іпостасях (і домогосподарства, і підприємства), брак внутрішнього попиту не дасть змоги розвинути не лише експортоорієнтованому виробнику, а й товаровиробнику, орієнтованому на внутрішній ринок, що призведе до колапсу національної економіки.**

Еластичність експорту українських товарів за фактором середнього рівня тарифів у країнах "далекого зарубіжжя" становить 0.6. Частка внеску цього фактора в сумарний приріст експорту завдяки однопроцентній зміні всіх факторів дорівнює майже 4%. Слабкий вплив цього фактора пояснюється дешевизною українських товарів на світових ринках, що робить їх конкурентоспроможними у великому діапазоні змін імпортних мит торговельних партнерів України. З другого боку, при аналізі й, особливо, прогнозуванні розвитку вітчизняного експорту необхідно враховувати, що ці цифри дуже занижені.

Далі йдуть **прямі іноземні інвестиції** (0.3 і 2.3%) та **курс гривні щодо долара США** (0.2 і 1.2%). Позитивний вплив прямих іноземних інвестицій на обсяги експорту свідчить, що попри загалом невеликі обсяги, вони спрямовуються і діють у руслі світових тенденцій. **Слабкий вплив курсу гривні пояснюється вже задуваною дешевизною українських товарів на світових ринках.** Відчутно він проявляється лише при великих коливаннях курсу гривні, як це було, наприклад, у вересні — жовтні 1998 року.

Ще одна причина слабого впливу валютного курсу на український експорт — брак планомірної стратегії зміни курсу

гривні. В результаті девальваційні та інфляційні очікування суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності значно зменшують позитивний вплив зростання курсу гривні на виробництво експортних товарів.

Розраховані за лінійною моделлю теоретичні значення експорту майже не відрізняються від фактичних (див. графік), що свідчить про адекватність моделі реальним економічним процесам.

1995 рік. Звісно, великі зміни менш впливових факторів можуть викликати (і справді викликали) більші зміни експорту, ніж малі зміни впливовіших факторів. Так, у I кварталі 1995 р. на зменшення експорту українських товарів у країни "далекого зарубіжжя" найбільше вплинуло істотне скорочення виробництва в Україні промислової, сільськогосподарської та будівельної продукції (на 14.4%). А от невелике (на 5.4%) підвищення виробництва промислової продукції в країнах "далекого зарубіжжя" стало другим за абсолютною величиною (але спрямованим на збільшення українського експорту) внеском — 579 млн. доларів. Значний стри-

Фактичні та розраховані за моделлю значення експорту українських товарів у країни "далекого зарубіжжя"

бок роздрібних цін в Україні (на 90%) призвів до зменшення експорту на 214 млн. доларів, тобто шостий за впливом фактор зробив четвертий за розміром внесок у зміну експорту. Невелике підвищення дуже впливового індексу експортних цін на ринках країн "далекого зарубіжжя" (на 5.6%) дало змогу збільшити експорт українських товарів на 153 млн. доларів; збільшення на 37.5% прямих іноземних інвестицій, вплив яких на зміни експорту в 7 разів нижчий, — на 74 млн. доларів; зростання ще менш впливового курсу гривні на 53.4% — на 57 млн. доларів. Оскільки такий впливовий фактор, як рівень тарифів у країнах "далекого зарубіжжя", майже не змінився, його внесок становив лише 1% від загальної зміни експорту. Негативний вплив падіння обсягів виробництва продукції в Україні, зростання індексу роздрібних цін та се-

зонних коливань переважили позитивний вплив, зумовлений зростанням виробництва товарів та індексу експортних цін у країнах "далекого зарубіжжя", збільшенням ПІІ та курсу гривні. Відтак експорт товарів у I кварталі 1995 р. знизився порівняно з IV кварталом 1994 р. за моделлю на (-752 -214-339-5+579+74 +57) 448 млн. доларів, а фактично — на 447 млн. доларів, тобто на 24.5%. Таким чином, **у I кварталі 1995 р. всі негативні впливи спричинилися дією суб'єктивних для України факторів зовнішньої торгівлі, а всі позитивні — дією зовнішніх (за винятком підвищення курсу гривні) факторів.**

1996 рік. Обсяг виробництва товарів у країнах "далекого зарубіжжя" порівняно з попереднім роком зріс на 4.2%. Згідно з моделлю це збільшило попит тамтешніх ринків на українські товари в I кварталі 1996 р. порівняно з IV кварталом 1995 р. на 475 млн. доларів. Але обсяг виробництва товарів в Україні зменшився на 7.2%, внаслідок чого обсяг виробництва експортних товарів скоротився на 324 млн. доларів. Ще на 188 млн. доларів експорт скоротився внаслідок збільшення роздрібних цін на 22%. Різде зниження рівня тарифів у країнах "далекого зарубіжжя" (на 15.5%) спростило експорт українських товарів у ці країни й збільшило його на 155 млн. доларів. Ще на 74 млн. доларів він зріс завдяки збільшенню на 17% обсягу зарубіжних інвестицій. Невелике підвищення рівня експортних цін на ринках країн "далекого зарубіжжя" дещо посилює конкурентоспроможність дешевих українських товарів, завдяки чому їх було продано на 14 млн. доларів більше. Зміни решти факторів були невеликими і майже не вплинули на зміни обсягів експорту. Сумарний результуючий вплив змін усіх перелічених факторів обумовив збільшення обсягу експорту в I кварталі 1996 р. порівняно з I кварталом 1995 р. на 14%. Однак знову спостерігалася невтішна картина: **всі складові підвищення обсягу експорту українських товарів у країни "далекого зарубіжжя" були забезпечені саме цими країнами, а фактори, залежні від дій України, змінювалися в негативному напрямі і призводили лише до зменшення експорту.** Нашій країні бракує активної зовнішньоторговельної політики.

Загалом у 1996 р. обсяг експорту українських товарів у країни "далекого зарубіжжя" зріс на 565 млн. доларів, або на 9.2%. Цьому сприяло зростання виробництва промислової продукції (на 1 235 млн. доларів) і зниження імпортних мит (на 358 млн. доларів) у цих країнах, збільшення прямих іноземних інвестицій (на 827 млн. доларів). Якби не негативна дія внутрішніх факторів (інфляції, яка знизилася обсяг експорту на 1 040 млн. до-

ларів, падіння виробництва, що знизило обсяги експорту на 830 млн. доларів), експорт міг би зрости не на 565 млн., а на 2.4 млрд. доларів.

1997 рік. Позитивна дія основних зовнішніх факторів дещо посилювалася: зростання виробництва промислової продукції в країнах “далекого зарубіжжя” сприяло підвищенню попиту на українські товари на 1 950 млн. доларів, збільшення інвестицій — на 1 444 млн. доларів. Рівень тарифів у цих країнах майже не змінився; щоправда, через зменшення індексу їхніх експортних цін ввезення українських товарів скоротилося на 745 млн. доларів.

Водночас відчутно послабшала негативна дія внутрішніх факторів: темп падіння виробництва продукції в Україні сповільнився (з 37.2% у 1996 р. до 3.2%), внаслідок чого обсяг експорту зменшився лише на 498 млн. доларів, індекс роздрібних цін зріс усього на 45% замість 60% у 1996 р., а відтак експорт скоротився всього на 400 млн. доларів. Зауважимо, що негативний вплив скорочення обсягів українського виробництва дещо нейтралізувала та обставина, що Росія саме в 1997 р. суттєво зменшила імпорт українських товарів, отож частину непроданих Росії товарів Україна змогла експортувати в країні “далекого зарубіжжя” (докладніше про це див. журнал “Економіст”, № 4, 1999 р.). Загалом у 1997 р. експорт українських товарів у країні “далекого зарубіжжя” збільшився на 1 871 млн. доларів, або на 28%.

Оскільки вирішальний вплив на зростання обсягів українського експорту в країні “далекого зарубіжжя” в 1997 р. справило збільшення виробництва промислової продукції в цих країнах, то насамперед збільшився експорт товарів саме виробничого призначення. Найбільший і найсуттєвіший внесок у це зростання зробив експорт чорних металів, майже 83% яких Україна експортує у країні “далекого зарубіжжя” і лише 17% — у країні СНД і Балтії. Виручка від їх експорту збільшилася порівняно з 1996 роком на 1 255 млн. доларів¹ за рахунок зростання обсягів при незначному зниженні ціни. Приріст експорту інших товарів — значно менший. Так, на 99 млн. доларів збільшився експорт міді та виробів із неї (за рахунок значного зростання обсягів попри спад цін), на 47 млн. — алюмінію та виробів із нього, на 54 млн. — електричних і механічних машин, устаткування та механізмів (обсяг експорту значно знизився, але зросли ціни), на 77 млн. — засобів наземного, авіаційного та космічного

транспорту, на 49 млн. — руд (при невеликому зниженні цін), на 68 млн. — органічних хімічних сполук (за рахунок збільшення і обсягів, і цін), на 34 млн. — насіння соняшнику (при незначному зниженні цін), на 29 млн. доларів — ниток із хімічних волокон (виключно за рахунок підвищення цін) тощо (див. таблицю).

Через негативну дію другого за силою впливу на експорт фактора — національного виробництва, яке скоротилося в 1997 р. на 3.2%, обсяг експорту деяких товарів виробничого призначення у країні “далекого зарубіжжя” зменшився. Так, падіння обсягів виробництва сірчаної кислоти на 9% та кальцинованої соди на 2.3% спричинило зменшення експорту продуктів неорганічної хімії на 26 млн. доларів. З аналогічної причини обсяг експорту зерна зменшився на 59 млн. (як у фізичному вимірі, так і за ціною), суден — на 25 млн. (внаслідок відчутного зниження фізичних обсягів попри підвищення цін), скла та виробів із нього — на 4.6 млн. доларів (за рахунок майже подвійного зменшення фізичних обсягів попри значне підвищення цін).

Водночас збільшився експорт деяких товарів кінцевого призначення. Так, на 5.6 млн. доларів збільшився експорт риби та рибопродуктів, на 11.6 млн. — овочів, на 7.4 млн. — цукру, на 3 млн. — плодівих та овочевих консервів, на 48 млн. — текстильного одягу та на 2.4 млн. — трикотажного, на 11 млн. доларів — взуття. Приріст експорту всіх цих товарів відбувся завдяки зростанню фізичних обсягів експорту попри зниження цін. Лише на одяг ціни підвищилися. На жаль, експорт деяких інших товарів кінцевого споживання зменшився: олії — на 26 млн., алкогольних і безалкогольних напоїв — на 17 млн. доларів.

СТРУКТУРА ВІТЧИЗНЯНОГО ЕКСПОРТУ

Товарна структура українського експорту у країні “далекого зарубіжжя” відзначається дуже високим рівнем концентрації. **Майже половину валютної виручки Україна отримує від поставок чорних металів:** у 1996—1998 рр. — відповідно 2 464 млн., 3 719 млн. та 3 476 млн. доларів. До того ж торгівля чорними металами дуже локалізована: в 1997 р. 42.6% українського експорту спрямовувалося в три (Китай, Туреччина і Росія) із 133 країн світу, куди Україна їх вивозить. **Зважаючи на те, що чорні метали належать до групи так званих чутливих товарів (за якими часто порушуються антидемпінгові процеси), таку структуру вітчизняного експорту слід розцінювати як дуже вразливу.** Для стабілізації і подальшо-

го збільшення експорту чорних металів необхідно, по-перше, зміцнювати економічні та політичні зв'язки з основними імпортерами нашої сталі (зокрема, шляхом виробничої кооперації, розробки та здійснення спільних проектів), а по-друге, диверсифікувати експорт сталі за рахунок поставок в інші країни. Враховуючи ту обставину, що значні обсяги українських чорних металів куляють такі високорозвинуті країни, як США (на 268 млн. доларів у 1998 р.), Італія (196.6 млн. доларів), Німеччина (60.4 млн. доларів), а економіки Китаю і Туреччини швидко розвиваються, цей напрям є цілком реальним. Щодо Туреччини, то необхідно використати її наміри стосовно спорудження нового нафтопроводу, що потребує не лише великої кількості труб, а й багатьох видів обладнання, яке традиційно виробляє Україна.

Зазначена вразливість експортної структури проявилася вже в 1998 р., коли виручка від експорту сталі в країні “далекого зарубіжжя” зменшилася на 243 млн. доларів. До цього спричинився спад виручки від експорту сталі в Китай на 260 млн. доларів через значне зниження цін. Унаслідок низького рівня диверсифікації зменшився експорт сталі і в країні колишнього СРСР, тож загальний обсяг експортної виручки скоротився на 292 млн. доларів попри збільшення фізичних обсягів на 14%.

Другою після чорних металів товарною групою, яка дає найбільшу валютну виручку з країн “далекого зарубіжжя”, є **мінеральні продукти.** Як абсолютні обсяги, так і їх частка у загальному експорті в 1996—1998 рр. трохи зменшилися; в 1997 р. спад відбувся через скорочення лише обсягів, а в 1998 р. — ще й унаслідок зниження цін. Зменшення сировинної складової дещо поліпшило структуру українського експорту. Ринки країн “далекого зарубіжжя” є визначальними для українських мінеральних продуктів, оскільки 92—94% руд і 70—73% енергоносіїв екпортується саме в ці країни. Основними імпортерами руд були східноєвропейські країни (на 492 млн. доларів), а саме: Польща (132 млн.), Чехія (113 млн.), Словаччина (74.2 млн.), Австрія (54.4 млн.), Румунія (44.8 млн.), Болгарія (26.11 млн.). Загалом вони споживали 75% українського експорту, що свідчить про високу географічну локалізацію експорту цієї продукції. Основними покупцями енергоносіїв теж були здебільшого країни Східної Європи: Болгарія (60 млн.), Угорщина (55.4 млн.), Словаччина (51.9 млн.), Польща (35.4 млн.), Румунія (14.1 млн.), а також Ірландія (61.5 млн.), Італія (31 млн.), Бельгія (16.5 млн. доларів).

Зменшення експорту **продукції хімічної та пов'язаних із нею галузей промисло-**

¹ Аналіз у товарному розрізі зроблено за даними Держкомстату України, оскільки НБУ, на жаль, не розподіляє свої дорахунки ні за товарами, ні за країнами.

Товарна структура вітчизняного експорту в країні "далекого зарубіжжя" у 1996—1998 рр. (за даними Держкомстату України)						
Найменування групи товарів	Експорт, тис. доларів США			Питома вага, %		
	1996	1997	1998	1996	1997	1998
УСЬОГО	6772523.48	8421687.46	8204280.43	100.00	100.00	100.00
Живі тварини та продукція тваринництва	159068.06	127032.89	68488.85	2.35	1.51	0.83
У тому числі:						
03 риба і рибопродукти	52415.59	58041.55	43754.59	0.77	0.69	0.53
04 молоко, молочні продукти, яйця	51584.37	51247.52	21743.17	0.76	0.61	0.27
Продукти рослинного походження	382774.24	366776.84	529316.17	5.65	4.36	6.45
У тому числі:						
10 зернові культури	136992.18	78095.61	276854.68	2.02	0.93	3.37
12 олійне насіння та плоди	224988.68	258508.39	224497.96	3.32	3.07	2.74
Жири й масла тваринного походження та олії	83803.65	57912.82	84498.39	1.24	0.69	1.03
Продукція харчової промисловості	75548.77	64743.64	45268.33	1.12	0.77	0.55
У тому числі:						
17 цукор	12559.74	20080.99	7979.99	0.19	0.24	0.10
20 продукти переробки плодів, овочів	13143.52	16339.64	13271.45	0.19	0.19	0.16
Мінеральні продукти	1079704.45	976377.94	906197.80	15.94	11.59	11.05
У тому числі:						
26 руди, шлаки та зола	455574.23	504789.21	467875.99	6.73	5.99	5.70
27 паливо мінеральне, нафта та продукти її переробки, в т. ч. кам'яне вугілля, сира нафта, природний газ, електроенергія	589134.15	422715.98	377843.92	8.70	5.02	4.61
Продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості	1030388.96	961731.06	794906.77	15.21	11.42	9.69
У тому числі:						
28 продукти неорганічної хімії	308937.32	283201.31	253198.69	4.56	3.36	3.09
29 органічні хімічні з'єднання	111765.78	180066.36	123189.11	1.65	2.14	1.50
31 добрива	531949.50	421203.75	323390.37	7.85	5.00	3.94
Пластмаси та каучук	39850.68	45336.52	62489.33	0.59	0.54	0.76
У тому числі:						
39 пластмаси та вироби з них	32753.67	24357.77	32073.00	0.48	0.29	0.39
40 каучук та гумові вироби	7097.01	20978.75	30416.33	0.10	0.25	0.37
Шкіряна і хутрова сировина та вироби з них	106895.19	130922.99	79790.71	1.58	1.55	0.97
Деревина та вироби з неї	42831.19	52581.06	90691.82	0.63	0.62	1.11
Паперова маса з деревини або інших волокнистих матеріалів	43068.37	39162.66	32064.79	0.64	0.47	0.39
Текстиль та текстильні вироби	299270.55	391576.50	458546.44	4.42	4.65	5.59
У тому числі:						
54 нитки з хімічних волокон	25856.76	54809.95	59609.61	0.38	0.65	0.73
62 одяг та предмети одягу текстильні	230810.44	279468.34	336883.99	3.41	3.32	4.11
Взуття, головні убори, парасольки	32627.21	43912.26	48773.92	0.48	0.52	0.59
Вироби з каміння, гіпсу, цементу, скла, азбесту	25712.09	22626.63	22335.75	0.38	0.27	0.27
Неблагородні метали та вироби з них	271990.35	4188790.77	4011586.66	40.16	49.74	48.90
У тому числі:						
72 чорні метали	2464210.25	3718693.65	3476475.25	36.39	44.16	42.37
73 вироби з чорних металів	29386.36	127721.63	150354.73	0.43	1.52	1.83
74 мідь і вироби з неї	51094.93	132576.94	119607.58	0.75	1.57	1.46
76 алюміній і вироби з нього	125195.20	172180.47	228805.25	1.85	2.04	2.79
Машини, устаткування та механізми; електротехнічне устаткування; звукозаписувальна та відтворювальна апаратура; телеапаратура	296619.58	350896.56	302570.61	4.38	4.17	3.69
У тому числі:						
84 машини та устаткування	184631.73	203111.39	167868.74	2.73	2.41	2.05
85 електричні машини	111987.85	147785.17	134701.87	1.65	1.75	1.64
Засоби наземного, повітряного та водного транспорту	180403.85	232433.18	318103.02	2.66	2.76	3.88
У тому числі:						
88 літальні, космічні апарати, їх частини	25550.96	75198.10	114448.31	0.38	0.89	1.39
89 судна, човни, інші плавучі засоби	112858.45	87974.66	128706.17	1.67	1.04	1.57
Прилади та апарати — оптичні, фотографічні, кінематографічні, вимірювальні, медичні й хірургічні; годинники, музичні інструменти	10669.32	16876.56	11382.30	0.16	0.20	0.14
Різні промислові товари	17714.81	21983.38	23237.47	0.26	0.26	0.28
Твори мистецтва	-33.35	2214.40	3058.41	0.00	0.03	0.04
Послуги	145705.51	327799.23	310973.04	2.15	3.89	3.79

вості з 1 030 млн. до 795 млн. доларів і її частки з 15.2 до 9.7% не можна віднести до позитивних змін ні в обсягах, ні в структурі експорту. Основними продуктами цієї галузі є мінеральні добрива, 97—98% яких продається у країні “далекого зарубіжжя”. Внаслідок невеликого зниження фізичних обсягів, а в основному — через відчутний спад цін, виручка від експорту добрив постійно падала — з 532 млн. до 253 млн. доларів, а питома вага — з 7.9 до 3.9%. Основні обсяги в 1997—98 роках імпортували країни Азії (325.1 млн.), Америки (246.1 млн.) та Європи (131 млн. доларів), а саме: Індія (170 млн.), Китай (106 млн.), Британські Віргінські острови (95 млн.), Бразилія (90 млн.), США (53.4 млн. доларів).

Другою за обсягами експорту в цій групі є продукція неорганічної хімії, близько двох третин якої також реалізується на ринку країн “далекого зарубіжжя”: Туреччини (41 млн. доларів), Угорщини (24.9 млн.), Монако (20.8 млн. доларів). Виручка від продажу цієї продукції теж зменшилася з 309 до 253 млн. доларів. Левову частку виручки отримано від продажу аміаку, який імпортували в основному Італія, Угорщина, США. Водень, інертні гази та інші неметали купували Японія, Великобританія, Чехія.

Наступна група — **продукти рослинного походження**, обсяг експорту яких зріс із 383 до 529 млн. доларів. Основні продукти цієї групи — зерно та насіння соняшнику. Для них ринки країн “далекого зарубіжжя” також є визначальними. Експорт зерна зріс зі 137 до 277 млн. доларів. В основному в 1998 р. його продано в країни Азії (128 млн.), Європи (73.1 млн.) та Америки (30.4 млн. доларів), зокрема, в Ізраїль (62.7 млн.), Республіку Корея (30 млн.), Великобританію (28.3 млн.), Британські Віргінські острови (18.8 млн.), Угорщину (12.9 млн.), Туреччину (12.5 млн.), Швейцарію (10.1 млн. доларів).

Обсяг експорту соняшникового насіння збільшився з 225 млн. у 1996 р. до 259 млн. доларів у 1997 р., але в 1998 р. знову повернувся до рівня 224.5 млн. доларів. Основні імпортери — Франція, Нідерланди, Іспанія.

Обсяг експорту українського **текстилю та виробів із нього** збільшився з 299 до 459 млн. доларів, а питома вага — з 4.4 до 5.6%, що поліпшило товарну структуру українського експорту в країні “далекого зарубіжжя”. Основний продукт цієї групи товарів — текстильний одяг, частка якого збільшилася з 3.4 до 4.1%; зростання його експорту із 231 до 337 млн. доларів визначило показники по всій групі. Експорт одягу на 98% визначається ринком країн “далекого зарубіжжя”. Мабуть, найбільшою мірою це зростання викликано дією такого фактора, як прямі

іноземні інвестиції, особливо з Німеччини та Франції, з якими в легку промисловість прийшли нові технології і давальницька сировина. Впровадження сучасних технологій дало нам змогу успішно вийти на ринки високорозвинутих країн. Основними покупцями одягу в 1998 р. були ті ж Німеччина (179 млн.) і Франція (34.3 млн.), а також США (53.2 млн.), Італія (19.8 млн.), Великобританія (13.3 млн.), Нідерланди (13 млн.), Данія (7.6 млн.), Бельгія (3.9 млн. доларів). На згадані країни припадає 94% всього експорту одягу. Це дуже показовий приклад правильного розвитку галузі.

Українським **машинам, устаткуванню та обладнанню** важко конкурувати на світових ринках високотехнологічної продукції. Тому 78% їх експорту йде в країни СНД та Балтії і лише 22% — в інші країни світу. В загальному обсязі експорту України в країни “далекого зарубіжжя” вони становлять лише 4.4—3.7%. Обсяги збільшилися з 297 до 303 млн. доларів, причому експорт механічних машин і механізмів зменшився зі 185 до 168 млн., а електричних — збільшився зі 112 до 135 млн. доларів. Приємно відзначити, що великі обсяги механічних машин і механізмів експортувалися в 1997—98 рр. у таку розвинуту країну, як Німеччина, а також у Китай (на суму 33.8 млн.), Іран (55 млн.), Індію (24.1 млн.), Польщу (16.9 млн.), США (13.5 млн.), Італію (10.1 млн.), Болгарію (14.4 млн.), Угорщину (12.9 млн.), Чехію (11.8 млн.), Ірландію (11.4 млн.), Словаччину (11.3 млн.), Фінляндію (10 млн. доларів).

Електричні машини також експортувалися в розвинуті країни: Австрію (на суму 46.8 млн. доларів), Німеччину (39.5 млн.), а крім того, в Індію (21.8 млн.), Китай (20.8 млн.), В'єтнам (14.6 млн.), Екватор (10.1 млн. доларів).

Наступна група — **засоби транспорту**, розподіл яких за ринками різних груп країн у 1996—98 роках кардинально змінився. Якщо в 1996 р. 72% транспортних засобів експортувалися в країни СНД та Балтії і лише 28% — в інші держави світу, то в 1998 р. на країни “далекого зарубіжжя” припало вже 52% обсягу. Експорт цих засобів збільшився зі 180 до 318 млн. доларів, а їх питома вага — з 2.7 до 3.9%. В 4.5 раза зріс експорт засобів повітряного та космічного транспорту — із 25.6 до 114.4 млн. доларів. Найбільшу валютну виручку в цій групі забезпечив водний транспорт, експорт якого збільшився зі 113 до 129 млн. доларів. Більш як утричі зріс обсяг експорту залізничних локомотивів і рухомого складу: з 16.4 млн. до 51 млн. доларів.

Понад 80% українського експортного алюмінію продається на ринках країн “далекого зарубіжжя”. Обсяг експорту

алюмінію та виробів із нього в ці країни збільшився майже вдвічі — зі 125 до 229 млн. доларів, а питома вага у структурі експорту — з 1.9 до 2.8%. В основному в 1997—98 рр. алюміній поставляли в Угорщину (на суму 81.9 млн. доларів), Італію (73.7 млн.), Німеччину (66.5 млн.), Японію (67.2 млн.), США (47.7 млн.), Туреччину (14.5 млн. доларів).

Більш як у 5 разів зріс обсяг експорту виробів із чорних металів — до 150 млн. доларів у 1998 р. В результаті частка експорту в країни “далекого зарубіжжя” збільшилася з 13.3 до 23.3%. Основні імпортери — європейські (101 млн.) та азійські (35.5 млн.) країни, серед яких виділяються Німеччина (26.6 млн. доларів), Італія (23.7 млн.), Румунія (14.2 млн.), Болгарія (10.6 млн.), Туреччина (74 млн.) та Іран (7.2 млн. доларів).

ВИСНОВКИ

Суттєвим недоліком побудованої моделі експорту є те, що значення деяких її факторів стають відомими зі значним запізненням. Це стосується показників виробництва промислової продукції в країнах “далекого зарубіжжя”, середнього індексу експортних цін та рівня імпорتنних мит у цих країнах. Брак цієї інформації не дає змоги використати модель для **оперативного аналізу** динаміки експорту українських товарів у ці країни. Можна оцінити фактичний вплив лише тих факторів, значення яких уже відомі. Так, відомо, що порівняно з 1997 роком у півтора раза знизилися темпи падіння українського виробництва товарів і відповідно їх негативний вплив на скорочення експорту. Більш як удвічі збільшилися темпи зростання індексу роздрібних цін, що спричинило подвійне порівняно з попереднім роком підвищення негативного впливу цього фактора на експорт українських товарів у країни “далекого зарубіжжя”. Індекс експортних цін значно зменшився, що ускладнило експорт у ці країни. Внаслідок обсяг експорту у 1998 р. зменшився відповідно на 140, 42.2 та 17.5 млн. доларів. Зміна решти факторів сприяла збільшенню експорту: зростання курсу гривні — на 36.3 млн. доларів, збільшення прямих іноземних інвестицій — на 82 млн., зниження тарифів у країнах “далекого зарубіжжя” — на 44 млн. доларів.

На момент написання статті ще не було даних за 1998 р. стосовно найвпливовішого фактора — виробництва промислової продукції у країнах “далекого зарубіжжя”, що не дало змоги зробити повні розрахунки за моделлю. Але, знаючи фактичні значення обсягів експорту українських товарів у країни “далекого зарубіжжя”, можна використати модель для

оцінки цього показника. Отже, якщо в 1998 р. не почав діяти якийсь фактор, що не діяв у 1994—97 роках, і не змінився характер впливу врахованих у моделі факторів, то за моделлю можна оцінити поквартальні обсяги виробництва товарів у країнах “далекого зарубіжжя”. Ці оцінки дорівнювали відповідно 2 104 млрд., 2 048 млрд., 1 994 млрд. та 2 014 млрд. доларів у постійних цінах 1993 р.

Варто наголосити на таких головних висновках багатофакторного модельного аналізу українського експорту.

Позиція України щодо розвитку конкурентоспроможного експорту ще й досі залишається пасивною.

Україні пощастило, що зовнішньоекономічні фактори в період 1994—98 років у більшості країн “далекого зарубіжжя” діяли в позитивному напрямі, внаслідок чого експорт наших товарів у ці країни значно збільшився.

Експорт має винятково важливе значення для вітчизняної економіки. В умовах звуження платоспроможного попиту внутрішнього ринку як на кінцеву, так і на проміжну продукцію та відсутності підґрунтя для його збільшення за браком механізмів сприяння зростанню реальної заробітної плати населення і прибутків підприємств експортна орієнтація може виявитися єдиним ланцюгом, за який вдасться “витягти” економіку України з кризи.

Найдієвішим внутрішнім фактором розвитку українського експорту є зростання національного виробництва. Важливо не просто його збільшити, а докорінно поліпшити якість української продукції, що підвищить її конкурентоспроможність не лише за ціною, а й за споживчими характеристиками. Для цього необхідно розробити державну стратегію розвитку експортоорієнтованого виробництва, яка ґрунтувалася б на засадах вільної і рівноправної конкуренції вітчизняних та іноземних інвесторів.

Необхідно визначити перелік експортної продукції з конкретними параметрами її конкурентоспроможності на світових ринках, для чого слід було б оголосити конкурс. Оскільки така робота має науково-дослідний характер, її виконання варто доручити Національній академії наук України, відповідним міністерствам, комітетам та науково-дослідним інститутам.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Крім запровадження спеціальних експортних стимулів, необхідно водночас терміново поліпшити загальну ситуацію в країні. Перелічимо заходи, яких, на нашу думку, треба вжити найближчим часом.

1. Найважливішим аспектом рефор-

мації економіки вважаємо легалізацію тіньової економіки та усунення корупції.

Доки існуватиме інституціональна можливість отримувати ренту, розпоряджаючись не своїм (а державним, колективним, корпоративним) майном, зусилля багатьох управлінців спрямовуватимуться не на підвищення ефективності використання майна в загальнодержавних інтересах, а на збільшення розміру цієї ренти. Доки корупцію не буде знищено, не лише розкрадатиметься “нічийне” — державне або колективне — майно, а й гальмуватиметься перехід до ефективної економіки. Радикальним виходом із цього становища є приватизація, хай навіть несправедлива, проте швидка.

2. Необхідною (хоча й недостатньою) умовою розвитку як експортного, так і внутрішньоспрямованого виробництва є **зменшення податкового тиску**. Для поліпшення фінансового стану промислових підприємств — у тому числі експортоорієнтованих та спільних — необхідно зменшити загальну ставку оподаткування підприємств реального сектора економіки до 30—35%. **Проблема поповнення державного бюджету**, що виникає при зменшенні податкових ставок, **вирішується скасуванням численних податкових пільг**, сума яких, за даними Рахункової палати, сягає нині чи не 20 млрд. гривень.

3. **Слід створити привабливі умови для зарубіжних інвестицій.** Головним фактором їх залучення, крім політичної та економічної стабільності, є все те ж зменшення податкового тиску. Ефективність зниження податків, пов'язаних із залученням іноземних інвестицій доведено не лише теоретично, а й практичним досвідом, зокрема країн перехідної економіки, скажімо, Чехії.

4. Важливим чинником розвитку реального сектора економіки України є створення умов для припливу в нього грошей із фінансового сектора. Процентні ставки повинні бути нижчими від рівня рентабельності виробництва. В Росії вони вже вдвічі менші за українські. Однак без вирішення проблеми ОВДП знизити їх неможливо.

5. Необхідно значно активізувати допомогу держави приватним фірмам, особливо малому бізнесу (методами, дозволеними ГАТТ/СОТТ).

6. Слід розробити програму розвитку високотехнологічного, зокрема військового, експорту. Немає потреби говорити про успіхи українських танко- та літакобудівників. Однак значно вагомішою для економіки будь-якої країни є галузь суднобудування. Відновлення потужних українських заводів не лише збільшить експортну виручку, а й спонукає до розвитку численні суміжні підприємства. Серед ос-

татні особливо важливими для України є металургійні, попит на продукцію яких на світових ринках нині зменшується. Тому намір домовитися з Росією щодо розрахунку за борги суднами, побудованими на українських верфях, слід розцінювати як дуже важливу і вдалу справу.

7. Існує думка про необхідність сприяння розвитку виробництва шляхом захисту вітчизняного товаровиробника від зовнішніх конкурентів шляхом встановлення великих ставок мита на аналогічні імпорتنі товари.

По-перше, варто з'ясувати — чи хоче вітчизняний товаровиробник, щоб його захищали саме таким способом? Опитування українських підприємців через газету “Бізнес” показало, що вони скаржаться насамперед на закони про ПДВ і оподаткування прибутку, недосконалість інших законів, зловживання чиновників, а зовсім не на зовнішніх конкурентів. Отож це є не першочерговою проблемою, хоча вона й існує.

При збільшенні відкритості вітчизняної економіки шляхом лібералізації її зовнішньої торгівлі, в перехідний період, коли українські товаровиробники не мають ні досвіду, ні капіталу для повноцінної конкуренції на світових ринках, уряд України має захищати свого товаровиробника. Це продекларовано у багатьох законодавчих актах, але здійснюється безсистемно. В результаті на деякі товари встановлено таку високу ставку імпортного мита, яка ставить українського товаровиробника поза будь-яким конкурентним середовищем (наприклад, 30% для твердого сиру), а на інші — явно занижена, що не дає змоги вітчизняним виробникам реалізувати свої товари, якість яких не поступається імпортним (скажімо, 10% для багатьох медичних препаратів).

В Інституті економічного прогнозування НАНУ розроблено методику визначення економічно обґрунтованої ставки ввізного мита для різних умов кредитування, повернення кредиту, фондомісткості та рентабельності виробництва, рівнів податків, акцизу тощо. Однак щоб здійснити розрахунки для всіх товарів, необхідно задіяти великі сили галузевих міністерств і відомств для збору інформації щодо цін і характеристик їхніх імпортних аналогів. Потрібна чимала кількість вихідної інформації стосовно економічних умов їх виробництва в Україні. А для товарів, технологія або виробництво яких налагоджується, необхідно залучити ще й сили академічних і галузевих інститутів, Мінекономіки, Торгової палати України, Української академії зовнішньої торгівлі тощо. Лише після завершення такої роботи доцільно докорінно модернізувати Єдиний митний тариф України.

Перелічені заходи дадуть віддачу в перспективі, але поліпшувати платіжний баланс потрібно вже нині. З огляду на напружену ситуацію з платіжним балансом і низькі темпи розвитку внутрішнього ринку України необхідно вжити заходів щодо вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності, які дадуть негайну віддачу.

Кожний такий захід слід розглядати у взаємозв'язку з рештою, враховуючи позитивні та негативні наслідки.

Як впливає з побудованого нами рівняння, до таких оперативних заходів належить керована і планомірна девальвація національної валюти. Згідно із запропонованими моделями особливо велику віддачу вона дасть у торгівлі з Росією: внаслідок фінансової кризи останніми роками на російському ринку значно знизився платоспроможний попит на продукцію виробничого призначення, що превалює в українському експорті, а також попит на продукти кінцевого споживання. Девальвація також

підвищить конкурентоспроможність продукції України у боротьбі за російський ринок із третіми країнами, насамперед щодо енергомісткої продукції: металу, цукру, добрив. Крім того, девальвація гривні спричиняє подорожчання імпортованих товарів та послуг. Це зменшує обсяги їх закупівлі, а отже, сприяє збільшенню сальдо торговельного балансу.

Однак девальвація може викликати і суттєві негативні наслідки. Вона негативно впливає на розвиток виробництва, накопичення заощаджень і внутрішніх інвестицій. Щоб запобігти цьому, слід забезпечити її плановірність і передбачуваність, а також відповідну індексацію пенсій та заробітної плати державних службовців. **Саме плановірність і передбачуваність девальвації з одночасною індексацією доходів зможе запобігти руйнівному впливу інфляційних очікувань на виробництво експортних товарів та його кредитування.** Для неінфляційної девальвації гривні емісію грошей необхідно спрямовувати насамперед на інвестування реального

сектора. Перший крок у цьому напрямі зробив Національний банк України, створивши за підтримки уряду Кредитно-гарантійну установу для підтримки малого й середнього бізнесу.

Всі ці заходи забезпечать розвиток експортного вектора економіки України, що сприятиме підвищенню платоспроможного попиту працівників експортоорієнтованих виробництв, тобто збільшить попит на внутрішньому ринку. Це в свою чергу стимулюватиме розвиток національного виробництва, всієї економіки країни. □

Література.

1. Jan Tinbergen. *Shaping the World Economy*. — New York, 1962.
2. Pentti Pöyhönen. *A Tentative Model for the Volume of Trade Between Countries*. — "Weltwirtschaftliches Archiv", 1963, Band 90, Heft 2, S. 93–100.
3. H. Linnemann. *An Econometric Study of International Trade Flows*. — Amsterdam, 1966.

До записника аналітика /

Інфляція як один з основних показників макроекономіки

Микола Озель

Начальник управління грошової і банківської статистики економічного департаменту Національного банку України.

Індекс інфляції — один з основних монетарних показників, конче необхідний для економічного аналізу. Враховуючи побажання читачів нашого журналу, серед яких чимало науковців, аналітиків, публікуємо статтю, у якій відображено індекс інфляції в Україні за всі роки спостережень, досліджується сутність інфляції та методи її обчислення.

Розпочавши дев'ять років тому побудову економік ринкового типу, нові держави — республіки колишнього СРСР — зіткнулися з таким явищем, як інфляція. Під інфляцією (або індексом інфляції) розуміють зміну цін на товари споживчого ринку (зміну індексу цін споживчого ринку) за певний період. Тобто інфляція і зміна цін споживчого ринку (індекс інфляції — індекс цін споживчого ринку) — поняття тотожні.

Міністерство статистики України

(нині — Державний комітет статистики України), починаючи із серпня 1991 року обчислює індекс інфляції щомісяця. Не вдаватимемося у подробиці методології визначення цього макроекономічного показника, зазначимо лише те, що спостереження ведуться за зміною цін на товари понад 400 найменувань.

Пропонуємо увазі читачів "Вісника НБУ" індекси цін споживчого ринку України за всі роки спостережень (див. таблицю 2).

У таблиці 2 подано індекси інфляції чотирьох видів:

- щодо попереднього місяця;
- щодо початку року (щодо грудня минулого року);
- середньомісячний темп;
- середньорічний темп.

Індекс інфляції щодо попереднього місяця характеризує зміну цін на споживчі товари за даними спостереження протягом місяця від однієї дати реєстрації до другої.

Індекс інфляції щодо початку року (щодо грудня попереднього року) визначається як добуток місячних індексів інфляції починаючи із січня. За таким же методом можна визначати індекс

Таблиця 1. Взаємозв'язок між індексом-дефлятором ВВП та середньорічним темпом інфляції

Роки	Індекс-дефлятор валового внутрішнього продукту, разів	Середньорічний темп інфляції, разів
1992 р.	18.660	16.270
1993 р.	34.353	48.350
1994 р.	10.533	9.912
1995 р.	5.155	4.770
1996 р.	1.662	1.803
1997 р.	1.180	1.159
1998 р.	1.121	1.106
1999 р.	1.244	1.227

Таблиця 2. Індекси цін споживчого ринку України

Індекс цін споживчого ринку
(% щодо попереднього місяця / % щодо грудня попереднього року)

Період	Індекс цін споживчого ринку (% щодо попереднього місяця / % щодо грудня попереднього року)											
	1991 р.	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.		
Січень		385.2/385.2	173.2/173.2	119.2/119.2	121.2/121.2	109.4/109.4	102.2/102.2	101.3/101.3	101.5/101.5	104.6/104.6		
Лютий		115.3/444.1	128.8/223.1	112.6/134.2	118.1/143.0	107.4/117.5	101.2/103.4	100.2/101.5	101.0/102.5	103.3/108.1		
Березень		112.1/497.9	122.1/272.4	105.7/141.9	111.4/159.5	103.0/121.0	100.1/103.5	100.2/101.7	101.0/103.5	102.0/110.2		
Квітень		107.6/535.7	123.6/336.7	106.0/150.4	105.8/168.7	102.4/123.9	100.8/104.4	101.3/103.0	102.3/105.9	101.7/112.1		
Травень		114.4/612.9	127.6/429.6	105.2/158.2	104.6/176.5	100.7/124.8	100.8/105.2	100.0/103.0	102.4/108.5	102.1/114.1		
Червень		126.5/775.3	171.7/737.6	103.9/164.4	104.8/184.9	100.1/124.9	100.1/105.3	100.0/103.0	100.1/108.6			
Липень		122.1/946.6	137.6/1014.9	102.1/167.8	105.2/194.6	100.1/125.0	100.1/105.4	99.1/102.1	99.0/107.5			
Серпень	104.0	108.3/1025.2	121.7/1235.2	102.6/172.2	104.6/203.5	105.7/132.2	100.0/105.4	100.2/102.3	101.0/108.6			
Вересень	104.5	110.6/1133.8	180.3/2227.0	107.3/184.8	114.2/232.4	102.0/134.8	101.2/106.7	103.8/106.2	101.4/110.1			
Жовтень	105.9	112.4/1274.4	166.1/3699.1	122.6/226.5	109.1/253.5	101.5/136.8	100.9/107.6	106.2/112.8	101.1/111.3			
Листопад	116.5	122.0/1554.8	145.3/5374.8	172.3/390.3	106.2/269.2	101.2/138.5	100.9/108.6	103.0/116.2	102.9/114.5			
Грудень	124.6	135.1/2100.0	190.8/10256.0	128.4/501.0	104.6/281.7	100.9/139.7	101.4/110.1	103.3/120.0	104.1/119.2			
За рік у цілому*	390.0	2100.0	10256.0	501.0	281.7	139.7	110.1	120.0	119.2			
Середньомісячний темп зростання	112.0	128.9	147.1	114.4	109.0	102.8	100.8	101.6	101.5			
Середньорічний темп зростання	—	1627.0	4835.0	991.2	477.0	180.3	115.9	110.6	122.7			

* Грудень щодо грудня попереднього року.

За даними Держкомстату України.

інфляції за відповідний квартал або за півріччя.

Середньомісячний темп інфляції визначають як корінь дванадцятого ступеня з індексу інфляції щодо початку року.

Середньорічний темп інфляції — це зміна середніх цін споживчих товарів звітного року щодо середніх цін на ці товари у попередньому році.

Кожен з індексів інфляції має своє призначення та відповідно використовується для аналізу певних економічних процесів і показників. Зокрема, у практиці економічного аналізу індекси інфляції широко застосовуються для статистичних розрахунків, передусім для обчислення зміни фізичного обсягу економічних показників. Зауважимо: багато з них є, по суті, сумою складових, кожна з яких має свою вартісну оцінку і залежить не лише від зміни натурально-речової структури, а й від зміни ціни на той чи інший її елемент. Тож аби визначити зміну лише фізичного обсягу досліджуваного показника, аналітикам часто доводиться якось відділити його цінову складову.

Ось тут і приходить на допомогу індекс інфляції, завдяки якому в ході деяких аналітичних обчислень можна вилучити ціновий фактор. Ми не випадково вживаємо слово “деяких”: індекс інфляції відображає зміну цін на споживчому ринку, тобто зміну цін на товари широкого споживання, які купує лише населення, тож і індекси інфляції правомірно використовувати для аналізу економічних показників, які базуються на інформації про споживчі товари або про явища, пов’язані зі споживанням таких товарів (товарообіг, товарні запаси торгівлі, заробітна плата, грошові доходи населення тощо).

З науково-статистичної точки зору при аналізі доцільно використовувати середній індекс інфляції за певний період (середньомісячний, середньоквартальний, середньорічний). Такий індекс несе чи не найбільше економічне навантаження при аналітичних розрахунках із метою зіставлення багатьох економічних показників.

Індекс інфляції щодо попереднього місяця зазвичай використовується для оперативного аналізу низки економічних показників при потребі їх зіставлення за місячний термін. Таке застосування цього індексу виправдане, адже різниця між ним та середньомісячним індексом інфляції, розрахованим на основі зіставлення середньомісячних цін за два періоди (за умови незначного коливання місячного індексу інфляції протягом останніх трьох років) невелика.

Для аналізу економічних показників

протягом року (коли ще не відомий середньорічний темп зростання інфляції) використовується індекс інфляції щодо початку року (щодо грудня попереднього року). Зазначимо, що такий аналіз слід вважати оперативним або попереднім. Він може бути актуальним упродовж певного часу, підлягає переобчисленню, коли стануть відомими середньорічні або середні за певний період індекси інфляції.

З економічної точки зору найефективнішим для аналізу є середньорічний

індекс інфляції, оскільки він є найпридатнішим для зіставлення з таким головним індикатором економічного розвитку, як індекс-дефлятор валового внутрішнього продукту. Останній характеризує середньорічну зміну цін у всіх складових ВВП, а середньорічний індекс інфляції якраз і є однією з таких складових. Наочний зв'язок між цими індексами відображено в таблиці 1.

Як бачимо, у разі значних інфляційних сплесків середньорічний темп

інфляції помітно відрізняється від індексу-дефлятора валового внутрішнього продукту (особливо це характерно для 1992—1995 років і, певною мірою, для 1996 року). Коли ж інфляція знижується, різниця між зазначеними показниками теж стає незначною, отож застосування щодо цього періоду середньорічного індексу інфляції виправдане. Щоправда, це стосується в основному попереднього аналізу економічних показників. □

Теорія /

До питання про оптимальне управління валютним резервом в умовах невизначеності

Володимир Кігель

Здобувач Київського національного економічного університету.
Кандидат економічних наук

Валютний резерв є вагомим чинником підтримки зовнішньоекономічних зв'язків та стабілізації національної валюти. Щоб постійно підвищувати його цінність, валютний резерв доцільно періодично переглядати, обмінюючи певну частину валюти, відносна цінність якої зменшуватиметься, на таку, відносна цінність якої зростатиме. Отже, щоб оптимально управляти валютним резервом, слід враховувати тенденції у динаміці показників відносної цінності різних валют. У статті "Економіко-математичне моделювання в управлінні валютними резервами", опублікованій у №4 "Вісника НБУ" за 2000 рік, було викладено економіко-математичний інструментарій для розв'язання задачі оптимізації валютного резерву в детермінованих умовах та за умов ризику. В першому випадку некеровані параметри — показники майбутньої відносної цінності валют — вважаються у момент прийняття рішення відомими; в другому — випадковими величинами з відомими їх певними статистичними характеристиками. Водночас нерідко виникають ситуації, коли про значення показників майбутньої відносної цінності валют можна говорити лише з точністю до певних діапазонів, тобто коли управління валютним резервом здійснюється в умовах невизначеності. У статті, що пропонується увазі читачів, обгрунтовано та викладено методику визначення оптимального валютного резерву саме для цього випадку.

Економіко-математична модель задачі оптимального переформування валютного резерву для детермінованого випадку має такий вигляд [1]:

$$\left. \begin{aligned} u &= \sum_{j=1}^n w_j^1 y_j \rightarrow \max, \\ y_j &= \sum_{i=1}^n (1/v_{ij}) \times x_{ij}, j=\overline{1, n}, \\ \sum_{j=1}^n x_{ij} &= a_i, i=\overline{1, n}, \\ x_{ij} &\geq 0, i, j=\overline{1, n}. \end{aligned} \right\} (1)$$

Відомими величинами задачі (1) є:
n — кількість різних валют, із яких утворено або може бути створено валютний резерв;

i, j — номер окремої валюти (i, j = $\overline{1, n}$);
a_i — кількість i-ї валюти у резерві в поточний момент часу;

v_{ij} — коефіцієнт переведення, що дорівнює кількості валюти i-го виду, необхідної, щоб отримати одиницю валюти j-го виду при переформуванні валютного резерву (при i = j очевидно, що v_{ij} = 1).

Невідомі величини:

x_{ij} — кількість i-ї валюти, яку буде витрачено для придбання j-ї валюти;

y_j — кількість j-ї валюти, що міститиметься у переформованому валютному резерві;

u — загальна майбутня цінність переформованого валютного резерву.

Оптимальний план задачі переформування валютного резерву визна-

чається конкретними значеннями некерованих параметрів w¹_j, які характеризують майбутню відносну цінність одиниці кожної j-ї валюти (j = $\overline{1, n}$). У детермінованому випадку ці параметри вважаються у момент прийняття рішення відомими. У випадку ризику вони розглядаються як випадкові величини, причому для оптимального управління валютним резервом досить обмежитися лише інформацією про їхні середні (очікувані) значення та стандартні відхилення, а також про кореляцію між ними [1]. Проте нерідко у момент прийняття рішення показники майбутньої відносної цінності валют є невизначеними. Методика оптимального управління валютним резервом, яку подано нижче, розрахована саме на таку ситуацію. Розглянемо її докладніше.

Позначимо поточну цінність наявного валютного резерву u⁰.

$$u^0 = \sum_{j=1}^n w_j^0 a_j, \quad (2)$$

де w⁰_j — відома у момент прийняття рішення поточна відносна цінність j-ї валюти (j = $\overline{1, n}$). Нагадаємо що показники поточної відносної цінності валют обчислюються через коефіцієнти переведення — поточні курси валют — при фіксованому i за формулами:

$$w_i^0 = 1 / \sum_{j=1}^n v_{ij}; w_j^0 = v_{ij} / \sum_{j=1}^n v_{ij}; j = \overline{1, n}, j \neq i.$$

Тоді задачу переформування валютного резерву, за аналогією з обґрунтуванням у [1], можна звести до задачі визначення складу валютного резерву, яка для випадку невизначеності щодо некерованих параметрів — показників майбутньої відносної цінності валют — записується так:

$$\left. \begin{aligned} u &= f(w^1, y) = \sum_{j=1}^n w_j^1 y_j \rightarrow \max, \\ \sum_{j=1}^n w_j^0 y_j &= u^0, \\ y_j &\geq 0, j = \overline{1, n}, \\ w_j^1 &\in [w_j^{\min}; w_j^{\max}], j = \overline{1, n}, \\ \sum_{j=1}^n w_j^1 &= 1. \end{aligned} \right\} (3)$$

У записі задачі (3) через w^1 та y позначено відповідно вектор невизначених некерованих параметрів та вектор невідомих керованих змінних:

$$w^1 = (w_1^1, \dots, w_n^1), y = (y_1, \dots, y_n). \quad (4)$$

Обмеження задачі (3) щодо керованих змінних відбивають вимогу переформування валютного резерву без залучення додаткових валютних ресурсів. Стосовно некерованих параметрів у свою чергу припускається, що відомі діапазони $[w_j^{\min}; w_j^{\max}]$, у межах яких може знаходитися майбутня відносна цінність відповідної валюти w_j^1 ($j = \overline{1, n}$); враховано також вимогу нормування, згідно з якою сума показників відносних цінностей усіх валют завжди дорівнює одиниці.

У цільовій функції задачі (3) підкреслено, що цінність u майбутнього валютного резерву залежить як від складу цього резерву y , так і від недетермінованих некерованих параметрів w^1 , причому розв'язок задачі утворюватиме найперважніший за цінністю валютний резерв (саме щоб відобразити це, ми використали, слідом за [5, с. 311], запис “ $\rightarrow \max$ ”).

Познаємо множину допустимих валютних резервів через Y , а множину можливих значень некерованих параметрів через W^1 :

$$Y = \{(y_1, \dots, y_n) \mid \sum_{j=1}^n w_j^0 y_j = u^0, y_j \geq 0, j = \overline{1, n}\}. \quad (5)$$

$$W^1 = \{(w_1^1, \dots, w_n^1) \mid \sum_{j=1}^n w_j^1 = 1, w_j^{\min} \leq w_j^1 \leq w_j^{\max}, j = \overline{1, n}\}. \quad (6)$$

За відсутності довільної додаткової інформації про некеровані параметри

оптимальний склад валютного резерву доцільно визначати за максимінним критерієм Вальда [3, підрозділ 4.1], що забезпечуватиме отримання валютного резерву якнайбільшої цінності у найгіршій із ситуацій щодо значень некерованих параметрів. З використанням критерію Вальда задача (3) визначення оптимального складу валютного резерву, враховуючи позначення (4) — (6), набуває вигляду:

$$[\min_{w^1 \in W^1} f(w^1, y)] \xrightarrow{y \in Y} \max. \quad (7)$$

Можна показати, використовуючи теорію про сідлові точки [4, с. 84–86], [2, с. 346], що розв'язок цієї максимінної задачі буде отримано шляхом визначення розв'язку в певному розумінні двоїстої до неї мінімаксної задачі:

$$[\max_{y \in Y} f(w^1, y)] \xrightarrow{w^1 \in W^1} \min, \quad (8)$$

яку досліджувати та розв'язувати дещо простіше, ніж вихідну задачу (7).

Процес розв'язування мінімаксної задачі (8) можна розкласти на два етапи. На першому шукатимемо значення некерованих параметрів w^1 шляхом розв'язання оптимізаційної задачі:

$$\left. \begin{aligned} t &\rightarrow \min, \\ w_j^1 &\leq w_j^0 \times t, j = \overline{1, n}, \\ \sum_{j=1}^n w_j^1 &= 1, \\ w_j^{\min} &\leq w_j^1 \leq w_j^{\max}, j = \overline{1, n}, \end{aligned} \right\} (9)$$

а на другому — оптимальний склад валютного резерву y^* :

$$\left. \begin{aligned} u &= \sum_{j=1}^n w_j^1 y_j \rightarrow \max, \\ \sum_{j=1}^n w_j^0 y_j &= u^0, \\ y_j &\geq 0, j = \overline{1, n}. \end{aligned} \right\} (10)$$

Обґрунтування цього підходу базується на практично очевидному співвідношенні

$$\max_{y \in Y} f(w^1, y) = u^0 \times \max_{j=1, n} (w_j^1 / w_j^0), \quad (11)$$

з якого випливає також, що

$$f(w^1, y^*) = \max_{y \in Y} f(w^1, y) = u^0 \times t^*, \quad (12)$$

де t^* — оптимальне значення цільової функції задачі (9).

Тепер можемо зробити висновок: якщо $w_j^0 \in [w_j^{\min}; w_j^{\max}]$ для всіх $j = \overline{1, n}$, то $t^* = 1$ і $w^1 = w^0$, тобто переформувати наявний валютний резерв недоцільно. Навпаки, потреба у його переформуванні може виникнути лише тоді,

коли принаймні для однієї з валют діапазон можливих значень її майбутньої відносної цінності $[w_j^{\min}; w_j^{\max}]$ не міститиме поточного значення відносної цінності цієї валюти w_j^0 , тобто коли $w_j^0 \notin [w_j^{\min}; w_j^{\max}]$ для деякого $j \in \overline{1, n}$.

Розглянемо конкретний приклад. Припустимо, що валютний резерв складається із трьох валют: євро, англійських фунтів стерлінгів та доларів США, причому в момент прийняття рішення відносна цінність одиниці кожної валюти описується вектором $w^0 = (0.28; 0.45; 0.27)$. Вважатимемо, що наявний валютний резерв містить по 100 одиниць кожної валюти, тобто його загальна цінність (у відносних одиницях) становить

$$u^0 = 0.28 \times 100 + 0.45 \times 100 + 0.27 \times 100 = 100 \text{ (одиниць)}.$$

Якщо межі діапазонів можливих значень майбутньої відносної цінності валют такі, як зазначено в таблиці для випадку 1, то за умов невизначеності, виходячи з критерію Вальда, валютний резерв змінювати не потрібно. Ознакою цього є те, що діапазони можливих значень майбутньої відносної цінності кожної з валют містять поточні значення відносних цінностей відповідних валют.

У випадку 2 проілюстровано ситуацію, коли діапазони можливих значень майбутньої відносної цінності валют не містять поточних значень відповідних відносних цінностей. А саме: поточна відносна цінність англійських фунтів стерлінгів перевищує максимально можливе значення майбутньої відносної цінності —

$$w_2^0 = 0.45 > w_2^{\max} = 0.44;$$

водночас поточна відносна цінність доларів США є меншою від мінімально можливого значення майбутньої відносної цінності одиниці цієї валюти —

$$w_3^0 = 0.27 < w_3^{\min} = 0.30.$$

За таких умов для визначення оптимального складу валютного резерву за критерієм Вальда потрібно спочатку розв'язати задачу визначення некерованих параметрів (9), яка в цьому випадку буде такою:

$$\left. \begin{aligned} t &\rightarrow \min, \\ w_1^1 &\leq 0.28t, w_2^1 \leq 0.45t, \\ w_3^1 &\leq 0.27t, \\ w_1^1 + w_2^1 + w_3^1 &= 1, \\ 0.25 &\leq w_1^1 \leq 0.30, \\ 0.40 &\leq w_2^1 \leq 0.44, \\ 0.30 &\leq w_3^1 \leq 0.35. \end{aligned} \right\} (13)$$

Поточна відносна цінність та межі діапазонів можливих значень майбутньої відносної цінності валют

Показник відносної цінності валюти	Позначення	Випадок 1			Випадок 2		
		Євро	Англійські фунти стерлінгів	Долари США	Євро	Англійські фунти стерлінгів	Долари США
		j = 1	j = 2	j = 3	j = 1	j = 2	j = 3
Поточна відносна цінність	w_j^0	0.28	0.45	0.27	0.28	0.45	0.27
Мінімально можлива майбутня відносна цінність	w_j^{\min}	0.25	0.40	0.25	0.25	0.40	0.30
Максимально можлива майбутня відносна цінність	w_j^{\max}	0.30	0.50	0.35	0.30	0.44	0.35

Розв'язок цієї задачі лінійного програмування описується так:

$$\left. \begin{aligned} t^* &= 30 / 27, w_3^* = 0.30, \\ w_1^* + w_2^* &= 0.70 \\ 0.25 \leq w_1^* &\leq 0.30, \\ 0.40 \leq w_2^* &\leq 0.44. \end{aligned} \right\} (14)$$

Далі, для визначення оптимального складу валютного резерву отримуємо таку задачу лінійного програмування:

$$\left. \begin{aligned} u &= w_1^* y_1 + w_2^* y_2 + \\ &+ 0.30 y_3 \rightarrow \max, \\ 0.28 y_1 + 0.45 y_2 + \\ &+ 0.27 y_3 = 100, \\ y_1 \geq 0, y_2 \geq 0, y_3 \geq 0. \end{aligned} \right\} (15)$$

Зважаючи на обмеження (14) щодо некерованих параметрів w_1^* та w_2^* , визначаємо розв'язок задачі (15):

$$\begin{aligned} y_1^* &= 0, y_2^* = 0, y_3^* = 100/0.27 = \\ &= 370.37, u^* = (30/27) \times 100 = \\ &= 111.11. \end{aligned}$$

Таким чином, за умов невизначеності у випадку 2 оптимальним планом переформування валютного резерву (євро, англійські фунти стерлінгів, долари США) = (100, 100, 100) є обмін валют євро та фунтів стерлінгів на долари США та отримання валютного резерву (євро, фунти стерлінгів,

долари США) = (0, 0, 370.37). Якщо майбутня відносна цінність валют дійсно знаходиться у межах розрахункових діапазонів невизначеності, цінність валютного резерву внаслідок його переформування зросте принаймні на 11 % (у найнесприятливішому випадку).

Наведений приклад переконує в необхідності якомога точнішого визначення меж діапазонів можливих значень майбутньої відносної цінності валют, оскільки вони можуть істотно впливати на тактику переформування валютного резерву. □

Література.

1. Кігель В.Р. Економіко-математичне моделювання в управлінні валютними резервами // Вісник НБУ. — 2000. — № 4. — С. 44 — 47.
2. Кігель В.Р. Елементи лінійного, цілочислового лінійного, нелінійного програмування. — К.: ІСДО, 1995. — 400 с.
3. Кігель В.Р. Математичні методи прийняття рішень у ефективному підприємстві. — К.: ІЕУП, 1999. — 269 с.
4. Ланкастер К. Математическая экономика. — М.: Сов. радио, 1972. — 464 с.
5. Никайдо Х. Выпуклые структуры и математическая экономика. — М.: Мир, 1972. — 547 с.

Загальний зовнішній довгостроковий борг України*

За станом на 31.03.2000 р., млрд. доларів США

Довгостроковий борг України (А+Б)	12.3**
А. Державний та гарантований державою	11.2
у тому числі за кредитами МВФ	2.6
Б. Приватний негарантований	1.1
* Довгостроковий борг — борг із первісним або подовженим терміном погашення понад один рік.	
** До загальної суми зовнішнього довгострокового боргу включено прострочену заборгованість за основною сумою та відсотками.	
<i>Матеріал підготовлено департаментом валютного регулювання НБУ.</i>	

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за травень 2000 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	18	470 MTL	100 мальтійських лір	1256.4681
1	100 BGL	100 болгарських левів	260.6951	19	484 MXN	100 мексиканських нових песо	57.4378
2	986 BRL	100 бразильських реалів	303.6435	20	496 MNT	10000 монгольських тугриків	50.3586
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	101.4331	21	554 NZD	100 новозеландських доларів	267.4740
4	410 KRW	1000 вон Республіки Корея	4.8697	22	586 PKR	100 пакистанських рупій	10.4057
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.8398	23	604 PEN	100 перуанських нових сол	155.6507
6	381 GEL	100 грузинських ларі	271.7816	24	408 KPW	100 північнокорейських вон	7.3200
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	69.3360	25	642 ROL	10000 румунських леїв	2.7151
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	157.3835	26	682 SAR	100 саудівських ріялів	143.9811
9	218 ECS	1000 еквадорських сукре	0.2160	27	760 SYP	100 сирійських фунтів	9.2313
10	376 ILS	100 ізраїльських шекелів	132.9828	28	705 SIT	100 словенських толарів	2.4867
11	356 INR	1000 індійських рупій	123.6771	29	901 TWD	100 нових тайванських доларів	17.6596
12	364 IRR	1000 іранських ріалів	3.0815	30	762 TJR	1000 таджицьких рублів	3.3110
13	368 IQD	100 іракських динарів	1736.9894	31	952 XOF	1000 франків КФА	7.7346
14	417 KGS	100 киргизьких сомів	11.2521	32	152 CLP	1000 чилійських песо	10.5785
15	414 KWD	100 кувейтських динарів	1760.7760	33	191 HRK	100 хорватських кун	65.6843
16	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.5681	34	156 CNY	100 юанів Ренмінбі (Китай)	65.2281
17	434 LYD	100 лівійських динарів	82.0091	35	255	100 доларів США за розр. із Індією	432.0240

* Курс встановлено з 01.05.2000 року.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні щодо інозе Національним банком України

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.05.2000 р.	02.05.2000 р.	03.05.2000 р.	04.05.2000 р.	05.05.2000 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	315.4689	315.4689	315.4689	315.4689	318.6443	
2	040 ATS	100 австрійських шилінгів	35.6545	35.6545	35.6545	35.6545	35.0941	
3	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	846.7678	846.7678	846.7678	846.7678	830.0196	
4	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	12.1875	12.1875	12.1875	12.1875	12.1810	
5	056 BEF	1000 бельгійських франків	121.6208	121.6208	121.6208	121.6208	119.7091	
6	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0561	0.0561	0.0561	0.0561	0.0560	
7	300 GRD	1000 грецьких драхм	14.5930	14.5930	14.5930	14.5930	14.3636	
8	208 DKK	100 датських крон	65.8096	65.8096	65.8096	65.8096	64.7891	
9	840 USD	100 доларів США	540.0300	540.0300	540.0300	540.0300	539.7400	
10	233 EEK	100 естонських крон	31.3562	31.3562	31.3562	31.3562	30.8633	
11	352 ISK	100 ісландських крон	7.1649	7.1649	7.1649	7.1649	7.0779	
12	372 IEP	100 ірландських фунтів	622.9554	622.9554	622.9554	622.9554	613.1633	
13	724 ESP	1000 іспанських песет	29.4867	29.4867	29.4867	29.4867	29.0232	
14	380 ITL	10000 італійських лір	25.3383	25.3383	25.3383	25.3383	24.9400	
15	124 CAD	100 канадських доларів	364.5814	364.5814	364.5814	364.5814	361.4561	
16	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.7963	3.7963	3.7963	3.7963	3.7983	
17	428 LVL	100 латвійських латів	897.0598	897.0598	897.0598	897.0598	887.7303	
18	440 LTL	100 литовських літів	135.0075	135.0075	135.0075	135.0075	134.9350	
19	498 MDL	100 молдовських лейв	42.5723	42.5723	42.5723	42.5723	42.6699	
20	528 NLG	100 нідерландських гульденів	222.6324	222.6324	222.6324	222.6324	219.1329	
21	280 DEM	100 німецьких марок	250.8486	250.8486	250.8486	250.8486	246.9056	
22	578 NOK	100 норвезьких крон	60.2169	60.2169	60.2169	60.2169	59.5775	
23	985 PLN	100 польських злотих	125.7785	125.7785	125.7785	125.7785	125.7110	
24	620 PTE	100 португальських ескудо	2.4472	2.4472	2.4472	2.4472	2.4087	
25	810 RUR	10 російських рублів	1.9015	1.9015	1.9015	1.9015	1.9032	
26	702 SGD	100 сингапурських доларів	318.1513	318.1513	318.1513	318.1513	317.9804	
27	703 SKK	100 словацьких крон	12.2067	12.2067	12.2067	12.2067	12.2001	
28	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0901	0.0901	0.0901	0.0901	0.0900	
29	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.3852	10.3852	10.3852	10.3852	10.3796	
30	348 HUF	1000 угорських форинтів	19.6661	19.6661	19.6661	19.6661	19.6555	
31	860 UZS	100 узбецьких сумів	3.6151	3.6151	3.6151	3.6151	3.6132	
32	246 FIM	100 фінських марок	82.5159	82.5159	82.5159	82.5159	81.2189	
33	250 FRF	100 французьких франків	74.7941	74.7941	74.7941	74.7941	73.6185	
34	203 CZK	100 чеських крон	13.9756	13.9756	13.9756	13.9756	13.9681	
35	752 SEK	100 шведських крон	60.2724	60.2724	60.2724	60.2724	59.4931	
36	756 CHF	100 швейцарських франків	312.2962	312.2962	312.2962	312.2962	312.1157	
37	392 JPY	1000 японських єн	50.3300	50.3300	50.3300	50.3300	49.6051	
38	978 EUR	100 євро	490.6173	490.6173	490.6173	490.6173	482.9054	
39	960 XDR	100 СПЗ	710.7634	710.7634	710.7634	710.7634	710.5217	
			16.05.2000 р.	17.05.2000 р.	18.05.2000 р.	19.05.2000 р.	20.05.2000 р.	21.05.2000 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	309.9855	310.8501	307.0069	306.6517	308.4989	308.4989
2	040 ATS	100 австрійських шилінгів	35.8999	35.6024	35.0797	35.1661	34.9071	34.9071
3	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	817.1925	810.4215	806.2585	801.2855	802.1589	802.1589
4	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	12.1717	12.1801	12.1936	12.1443	12.1459	12.1459
5	056 BEF	1000 бельгійських франків	122.4576	121.4430	119.6599	119.9548	119.0714	119.0714
6	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0560	0.0561	0.0561	0.0561	0.0561	0.0561
7	300 GRD	1000 грецьких драхм	14.6825	14.5587	14.3407	14.3717	14.2617	14.2617
8	208 DKK	100 датських крон	66.2251	65.6746	64.7164	64.8724	64.4050	64.4050
9	840 USD	100 доларів США	540.0600	540.4300	541.0300	541.1500	541.2200	541.2200
10	233 EEK	100 естонських крон	31.5719	31.3103	30.8506	30.9266	30.6989	30.6989
11	352 ISK	100 ісландських крон	7.1193	7.0923	7.0638	7.0256	7.0181	7.0181
12	372 IEP	100 ірландських фунтів	627.2416	622.0444	612.9114	614.4216	609.8968	609.8968
13	724 ESP	1000 іспанських песет	29.6896	29.4436	29.0113	29.0828	28.8686	28.8686
14	380 ITL	10000 італійських лір	25.5126	25.3012	24.9297	24.9912	24.8071	24.8071
15	124 CAD	100 канадських доларів	363.0165	363.5620	363.2380	359.9616	360.5019	360.5019
16	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.7926	3.7952	3.7994	3.8002	3.8007	3.8007
17	428 LVL	100 латвійських латів	885.3443	885.9508	882.5938	882.7896	882.9038	882.9038
18	440 LTL	100 литовських літів	135.0150	135.1075	135.2875	135.2875	135.3050	135.3050
19	498 MDL	100 молдовських лейв	42.7669	42.7830	42.8539	42.8956	42.9053	42.9053
20	528 NLG	100 нідерландських гульденів	224.1642	222.3068	219.0429	219.5826	217.9655	217.9655
21	280 DEM	100 німецьких марок	252.5745	250.4818	246.8042	247.4123	245.5902	245.5902
22	578 NOK	100 норвезьких крон	60.2504	59.9266	59.1988	59.3265	58.9329	58.9329
23	985 PLN	100 польських злотих	116.3922	120.5779	120.7117	120.7385	120.7541	120.7541
24	620 PTE	100 португальських ескудо	2.4640	2.4436	2.4077	2.4137	2.3959	2.3959
25	810 RUR	10 російських рублів	1.9097	1.9117	1.9138	1.9102	1.9118	1.9118
26	702 SGD	100 сингапурських доларів	313.7148	312.8031	313.1504	313.2199	313.2604	313.2604
27	703 SKK	100 словацьких крон	11.3663	11.3830	11.3956	11.3982	11.3996	11.3996
28	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0873	0.0877	0.0878	0.0878	0.0878	0.0878
29	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.3858	10.3929	10.4044	10.4067	10.4081	10.4081
30	348 HUF	1000 угорських форинтів	18.6517	18.9402	18.9612	18.9654	18.9679	18.9679
31	860 UZS	100 узбецьких сумів	2.2940	2.2940	2.2940	2.2987	2.2990	2.2990
32	246 FIM	100 фінських марок	83.0836	82.3952	81.1855	81.3855	80.7862	80.7862
33	250 FRF	100 французьких франків	75.3087	74.6847	73.5882	73.7695	73.2263	73.2263
34	203 CZK	100 чеських крон	13.1674	13.2963	13.3111	13.3141	13.3158	13.3158
35	752 SEK	100 шведських крон	59.7331	59.3746	59.0106	59.1055	58.8751	58.8751
36	756 CHF	100 швейцарських франків	317.5986	315.5554	311.6651	311.5079	309.6524	309.6524
37	392 JPY	1000 японських єн	49.3647	49.5399	49.2659	49.5795	50.1968	50.1968
38	978 EUR	100 євро	493.9929	489.8998	482.7070	483.8963	480.3328	480.3328
39	960 XDR	100 СПЗ	716.9011	702.5174	696.7007	705.7493	698.5642	698.5642

МНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ ЩОДЕННО (за травень 2000 року)

Офіційний курс									
06.05.2000 р.	07.05.2000 р.	08.05.2000 р.	09.05.2000 р.	10.05.2000 р.	11.05.2000 р.	12.05.2000 р.	13.05.2000 р.	14.05.2000 р.	15.05.2000 р.
319.7927	319.7808	319.7808	319.7808	319.7808	314.6558	310.6037	311.4243	311.4243	311.4243
35.2229	35.2216	35.2216	35.2216	35.2216	35.6999	35.5855	35.3875	35.3875	35.3875
830.2121	830.1813	830.1813	830.1813	830.1813	822.0226	809.2328	817.0185	817.0185	817.0185
12.1754	12.1749	12.1749	12.1749	12.1749	12.1571	12.1555	12.1548	12.1548	12.1548
120.1485	120.1440	120.1440	120.1440	120.1440	121.7754	121.3852	120.7100	120.7100	120.7100
0.0560	0.0560	0.0560	0.0560	0.0560	0.0560	0.0560	0.0559	0.0559	0.0559
14.4164	14.4158	14.4158	14.4158	14.4158	14.6081	14.5587	14.4738	14.4738	14.4738
65.0356	65.0332	65.0332	65.0332	65.0332	65.9030	65.6804	65.3019	65.3019	65.3019
539.4900	539.4700	539.4700	539.4700	539.4700	539.4100	539.3400	539.3100	539.3100	539.3100
30.9766	30.9754	30.9754	30.9754	30.9754	31.3960	31.2954	31.1213	31.1213	31.1213
7.0499	7.0420	7.0420	7.0420	7.0420	7.0519	7.0503	7.0396	7.0396	7.0396
615.4139	615.3911	615.3911	615.3911	615.3911	623.7470	621.7486	618.2901	618.2901	618.2901
29.1297	29.1286	29.1286	29.1286	29.1286	29.5242	29.4296	29.2659	29.2659	29.2659
25.0315	25.0306	25.0306	25.0306	25.0306	25.3705	25.2892	25.1485	25.1485	25.1485
360.1678	360.1545	360.1545	360.1545	360.1545	361.3924	360.9781	362.5516	362.5516	362.5516
3.7966	3.7964	3.7964	3.7964	3.7964	3.7960	3.7955	3.7953	3.7953	3.7953
887.3191	887.2862	887.2862	887.2862	887.2862	882.8314	884.1639	884.1148	884.1148	884.1148
134.8725	134.8675	134.8675	134.8675	134.8675	134.8525	134.8350	134.8275	134.8275	134.8275
42.6501	42.6695	42.6695	42.6695	42.6695	42.6715	42.6869	42.6845	42.6845	42.6845
219.9372	219.9291	219.9291	219.9291	219.9291	222.9153	222.2011	220.9651	220.9651	220.9651
247.8118	247.8026	247.8026	247.8026	247.8026	251.1674	250.3627	248.9700	248.9700	248.9700
59.6527	59.6504	59.6504	59.6504	59.6504	59.9549	59.5412	59.5904	59.5904	59.5904
120.6643	120.6598	120.6598	120.6598	120.6598	120.6464	116.2371	116.2306	116.2306	116.2306
2.4176	2.4175	2.4175	2.4175	2.4175	2.4503	2.4424	2.4289	2.4289	2.4289
1.9023	1.9022	1.9022	1.9022	1.9022	1.9034	1.9044	1.9057	1.9057	1.9057
315.9531	315.9414	315.9414	315.9414	315.9414	315.9063	313.2965	313.2791	313.2791	313.2791
11.8221	11.8217	11.8217	11.8217	11.8217	11.8204	11.3512	11.3505	11.3505	11.3505
0.0883	0.0883	0.0883	0.0883	0.0883	0.0883	0.0872	0.0872	0.0872	0.0872
10.3748	10.3744	10.3744	10.3744	10.3744	10.3733	10.3719	10.3713	10.3713	10.3713
19.0052	19.0045	19.0045	19.0045	19.0045	19.0023	18.6268	18.6258	18.6258	18.6258
3.6115	3.6114	3.6114	3.6114	3.6114	2.3351	2.3348	2.3347	2.3347	2.3347
81.5170	81.5139	81.5139	81.5139	81.5139	82.6208	82.3560	81.8979	81.8979	81.8979
73.8887	73.8859	73.8859	73.8859	73.8859	74.8892	74.6492	74.2340	74.2340	74.2340
13.5180	13.5175	13.5175	13.5175	13.5175	13.5160	13.1498	13.1491	13.1491	13.1491
59.4952	59.4930	59.4930	59.4930	59.4930	59.8672	59.4978	59.1130	59.1130	59.1130
313.3625	313.3509	313.3509	313.3509	313.3509	314.8172	314.7161	313.5903	313.5903	313.5903
49.8588	49.8570	49.8570	49.8570	49.8570	49.5552	49.6972	49.6830	49.6830	49.6830
484.6778	484.6598	484.6598	484.6598	484.6598	491.2407	489.6668	486.9430	486.9430	486.9430
709.2476	709.2213	709.2213	709.2213	709.2213	715.2841	705.6938	702.5946	702.5946	702.5946
22.05.2000 р.	23.05.2000 р.	24.05.2000 р.	25.05.2000 р.	26.05.2000 р.	27.05.2000 р.	28.05.2000 р.	29.05.2000 р.	30.05.2000 р.	31.05.2000 р.
308.4989	308.9547	312.1209	309.6054	307.5467	309.3547	309.3547	309.3547	311.7080	312.6056
34.9071	35.3988	35.8387	35.7928	35.3358	35.9752	35.9752	35.9752	36.5615	36.8258
802.1589	805.1207	801.7413	798.8974	797.1006	797.2773	797.2773	797.2773	808.4473	813.8993
12.1459	12.1459	12.1470	12.1488	12.1499	12.1506	12.1506	12.1506	12.1506	12.1508
119.0714	120.7484	122.2490	122.0926	120.5336	122.7146	122.7146	122.7146	124.7144	125.6160
0.0561	0.0561	0.0561	0.0561	0.0561	0.0560	0.0560	0.0560	0.0559	0.0555
14.2617	14.4591	14.6336	14.6161	14.4282	14.6858	14.6858	14.6858	14.9220	15.0321
64.4050	65.3078	66.1238	66.0445	65.2047	66.3712	66.3712	66.3712	67.4420	67.9122
541.2200	541.2200	541.2700	541.3500	541.4000	541.4300	541.4300	541.4300	541.4300	541.4400
30.6989	31.1312	31.5181	31.4778	31.0758	31.6381	31.6381	31.6381	32.1537	32.3862
7.0181	7.0359	7.0600	7.0578	7.0221	7.0576	7.0576	7.0576	7.1705	7.1183
609.8968	618.4869	626.1727	625.3717	617.3864	628.5577	628.5577	628.5577	638.8011	643.4191
28.8686	29.2752	29.6390	29.6011	29.2231	29.7519	29.7519	29.7519	30.2367	30.4553
24.8071	25.1565	25.4691	25.4365	25.1118	25.5661	25.5661	25.5661	25.9828	26.1706
360.5019	362.1546	362.1850	359.1368	357.5230	360.4671	360.4671	360.4671	361.5500	360.2799
3.8007	3.8007	3.8011	3.8016	3.8020	3.8022	3.8022	3.8022	3.8035	3.8036
882.9038	882.9038	882.9853	887.4590	887.5410	887.5902	887.5902	887.5902	887.5902	887.6066
135.3050	135.3050	135.3175	135.3375	135.3500	135.3575	135.3575	135.3575	135.3575	135.3600
42.9053	42.9216	42.8994	42.9084	42.8628	42.8414	42.8414	42.8414	42.8238	42.8490
217.9655	221.0354	223.7822	223.4959	220.6422	224.6346	224.6346	224.6346	228.2954	229.9457
245.5902	249.0493	252.1442	251.8216	248.6061	253.1045	253.1045	253.1045	257.2293	259.0888
58.9329	59.2901	59.6566	59.5227	58.9443	59.7429	59.7429	59.7429	60.5593	60.7412
120.7541	120.7541	119.5516	119.5693	119.5803	119.5870	119.5870	119.5870	119.5870	119.6552
2.3959	2.4296	2.4598	2.4567	2.4253	2.4692	2.4692	2.4692	2.5094	2.5276
1.9118	1.9124	1.9133	1.9143	1.9144	1.9152	1.9152	1.9152	1.9152	1.9166
313.2604	313.2604	313.3256	313.3719	313.4009	313.4182	313.4182	313.4182	313.4182	312.2852
11.3996	11.3996	11.2563	11.2580	11.2590	11.2596	11.2596	11.2596	11.2596	11.6774
0.0878	0.0878	0.0868	0.0868	0.0869	0.0869	0.0869	0.0869	0.0869	0.0877
10.4081	10.4081	10.4090	10.4106	10.4115	10.4121	10.4121	10.4121	10.4121	10.4123
18.9679	18.9679	18.5563	18.5591	18.5608	18.5618	18.5618	18.5618	18.5618	19.3137
2.2990	2.2774	2.2776	2.2779	2.2781	2.2783	2.2783	2.2783	2.2569	2.2783
80.7862	81.9240	82.9421	82.8360	81.7782	83.2580	83.2580	83.2580	84.6148	85.2265
73.2263	74.2576	75.1804	75.0842	74.1255	75.4668	75.4668	75.4668	76.6966	77.2511
13.3158	13.3158	13.2301	13.2321	13.2333	13.2340	13.2340	13.2340	13.2340	13.8396
58.8751	58.6724	59.2765	59.1119	58.5292	59.2566	59.2566	59.2566	59.8640	60.2394
309.6524	313.7103	315.4754	314.8905	312.1871	316.4745	316.4745	316.4745	320.9139	322.3907
50.1968	50.4399	50.6836	50.4735	50.2253	50.4001	50.4001	50.4001	50.6541	50.7749
480.3328	487.0980	493.1511	492.5202	486.2313	495.0294	495.0294	495.0294	503.0968	506.7337
698.5642	714.4923	717.1438	709.3808	700.5216	720.8250	720.8250	720.8250	722.0610	727.2809

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Погляд на проблему /

Консолідація коштів держбюджету на рахунку Державного казначейства в НБУ

Ніна Сивашенко

Головний економіст відділу організації контролю за розрахунками бюджету та касового виконання держбюджету департаменту платіжних систем Національного банку України

Відповідно до Закону "Про Національний банк України" Кабінет Міністрів зобов'язаний зберігати кошти державного бюджету та позабюджетних фондів на рахунках Державного казначейства у Національному банку. Автор публікації зосереджує увагу на причинах, які перешкоджають ефективно управляти бюджетними ресурсами.

Виконання державного бюджету — одна з ланок бюджетного процесу, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення повного і своєчасного виконання плану доходів та витрат. Виконання банками дохідної частини бюджету означає облік не лише загальної суми передбачених коштів, а й сум за кожним джерелом надходжень.

Із метою забезпечення ефективного управління коштами державного бюджету України, підвищення оперативності у фінансуванні видатків з його наявних ресурсів за Указом Президента України від 27 квітня 1995 року № 335/95 "Про Державне казначейство України" утворено новий орган влади —

Ефективно управляти бюджетними ресурсами заважає те, що багато рахунків казначейства розпорошено по уповноважених банках

Державне казначейство України. Одним із його завдань є управління наявними коштами держбюджету (в тому числі в іноземній валюті), коштами державних позабюджетних фондів і позабюджетними коштами установ та організацій, утримуваних за рахунок держбюджету.

Утім, банківська система України продовжує здійснювати комплекс робіт, пов'язаних із касовим виконанням державного бюджету за доходами, перераховуючи кошти за схемою "район — область — столиця", та складає відповідну щоденну звітність.

Однією з причин, які перешкоджають сьогодні ефективно управляти бюджетними ресурсами, є велика кількість рахунків казначейства, розпорошених по уповноважених банках.

За станом на 01.06.2000 року залишки коштів державного бюджету, власні надходження бюджетних установ і організацій, державних та галузевих позабюджетних фондів на рахунках Національного банку України і комерційних банків розподіляються певним чином (див. таблицю).

Дані таблиці свідчать про те, що 62% зазначених коштів сконцентровано в НБУ, тоді як на 01.05.2000 року їх частка становила 51%. Надалі така тенденція до зростання повинна зберегтися.

А проте згідно із Законом України "Про Національний банк України" Кабінет Міністрів зобов'язаний зберігати кошти держбюджету та позабюджетних фондів на рахунках Державного казначейства в НБУ.

Для створення оптимальних умов ефективного управління коштами бюджету шляхом консолідації рахунків Державного казначейства у Національному банку та на виконання Закону України "Про Національний банк України" На-

Національний банк України запропонував систему обслуговування коштів держбюджету через консолідований казначейський рахунок на зразок дії кореспондентського рахунку комерційного банку

ціональний банк запропонував систему обслуговування коштів держбюджету через консолідований казначейський рахунок на зразок дії коррахунку комерційного банку.

Державному казначейству як фінансовій установі надається можливість проводити розрахунки за коштами державного бюджету через систему електронних платежів Національного банку України (СЕП).

Постановою Кабінету Міністрів і НБУ від 15.09.1999 року № 1721 "Про створення внутрішньої платіжної системи Державного казначейства" створено умови для консолідації рахунків органів Державного казначейства в Національ-

Розподіл залишків коштів державного бюджету, власних надходжень бюджетних установ та організацій, державних і галузевих позабюджетних фондів на рахунках НБУ і комерційних банків

За станом на 01.06.2000 р., тис. грн.

Назва банку	Кошти держбюджету та бюджетні кошти клієнтів, які утримуються із держбюджету	Власні надходження установ та організацій	Кошти державних і галузевих позабюджетних фондів, у тому числі Пенсійного та Фонду соцстраху	Усього
Національний банк	842 547	367 095	5 290	1 214 932
Комерційні банки	481 691	181 384	92 350	755 425
У тому числі:				
Укресімбанк	121 516	11 099	725	133 340
Промінвестбанк	53 953	54 743	1 806	110 502
"Україна"	80 818	25 806	2 125	108 749
Укрсоцбанк	95 687	44 622	15 735	156 044
Ощадбанк України	4 134	832	201	5 167
"Аваль"	112 905	37 590	54 543	205 038
Інші	12 678	6 692	17 215	36 585
Усього	1 324 238	548 479	97 640	1 970 357

ному банку на базі його майбутньої платіжної системи.

Виконуючи заходи, передбачені цією постановою, Національний банк, аби забезпечити розрахунки органами Державного казначейства через СЕП НБУ, вніс зміни до відповідних нормативно-правових актів. Так, постановами Правління НБУ затверджено:

■ Інструкцію “Про міжбанківські розрахунки в Україні” (постанова Правління НБУ від 27.12.1999 року № 621, зареєстрована в Мін’юсті України 27.01.2000 року за № 53/4274). Вимоги цього документа щодо відкриття банками кореспондентських рахунків у територіальних управліннях НБУ та проведення за ними розрахунків через систему електронних платежів Національного банку поширюються на органи Державного казначейства України при відкритті ними рахунків у територіальних управліннях НБУ та здійсненні за ними розрахунків через СЕП з урахуванням особливостей обслуговування цих рахунків;

■ Перелік кодів органів Державного казначейства України для забезпечення розрахунків за коштами Держбюджету через СЕП НБУ (постанова Правління НБУ від 23.12.1999 року № 609);

■ Зміни і доповнення до Плану рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України та до Інструкції

“Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України”, якими передбачено рахунки для забезпечення консолідації коштів державного бюджету в НБУ (постанова Правління НБУ від 29.12.1999 року № 622);

■ Зміни до Інструкції № 7 “Про безготівкові розрахунки в господарському обороті України” (постанова Правління

Створено належні умови для функціонування консолідованого казначейського рахунку в Національному банку та діяльності Державного казначейства України в нових умовах

НБУ від 04.01.2000 року № 3, зареєстрована в Мін’юсті України 21.01.2000 року за № 35/4256).

Отже, внесеними на сьогодні змінами і доповненнями до нормативно-правових актів НБУ створено належні умови для функціонування консолідованого казначейського рахунку в Національному банку України та діяльності Державного казначейства України в нових умовах.

Відтак можемо констатувати, що набутий банківський досвід в управлінні ресурсами банків можна успішно застосувати в управлінні коштами бюджетів шляхом консолідації рахунків

Державного казначейства у Національному банку та здійснення розрахунків органами казначейства через СЕП НБУ на базі створення внутрішньої платіжної системи, що надає низку переваг перед існуючою системою управління бюджетними ресурсами. Це насамперед:

а) створення мобільної системи, що функціонує в реальному часі, яка дасть змогу мати базу даних, необхідних для ефективного планування і використання коштів державного бюджету;

б) складання оперативної та точної інформації про переміщення коштів бюджету і стан казначейського рахунку в Національному банку України;

в) створення автоматизованої системи обліку коштів бюджету та складання щоденного балансу;

г) автоматизація складання будь-якої звітності, в тому числі й за доходами державного бюджету без участі банків;

г) створення умов для якісного обміну інформацією з органами Державної податкової служби, щоб забезпечити повний збір податків;

д) розширення спектра послуг для користувачів — клієнтів Казначейства;

е) розробка та вдосконалення процедур внутрішнього бухгалтерського обліку і контролю за коштами бюджету.

□

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Вісті з вузу /

За професіоналізмом викладачів — майбутнє студентів

Кадри вирішують усе! Незважаючи на поважний вік цієї аксіоми та політичну орієнтацію її автора, вона і нині не потребує доведення. Особливо якщо кадри — висококваліфіковані. Останнім часом багато навчальних закладів пропонують економічну, і зокрема, банківську освіту. Та чи завжди рівень отриманих знань відповідає вимогам часу? Питання дискусійне і потребує обговорення.

Київський державний торговельно-економічний університет є провідним вузом України, що готує економістів та банкірів. І то не просто гучні слова. Випускники цього навчального закладу користуються неабияким попитом не лише у вітчизняних банках, а й у Міністерстві фінансів, Державній митній службі, Державному казначействі. Вдало вписався в структуру вузу і наймолодший факультет — банківської справи, який 19 травня цього ро-

ку святкував свій сьомий день народження.

Факультет засновано 1993 року з ініціативи ректорату в особі ректора університету А.А.Мазаракі, першого проректора Н.М.Ушакової та банку “ІНКО”. Відтоді підготовлено близько 700 спеціалістів, які знайшли своє місце в житті завдяки глибоким знанням. Із 1993 року багато що змінилося, зокрема, через фінансові ускладнення керівництво банку змушене було відмови-

тись від подальшої підготовки молодих спеціалістів для банківської системи. Естафету прийняв банк “Україна”. Вдосконалення та модернізація навчального процесу — ось справа, якій самовіддано присвятив себе декан факультету банківської справи І.В.Смолін.

Авторитет факультету серед банкірів дуже високий. Це засвідчило і святкування семиріччя, на якому були присутні представники провідних українських банків. Як це і повинно бути на подібних заходах, відзначали кращих. Було нагороджено лауреатів стипендії імені В.П.Гетьмана, започаткованої для кращих студентів Першим інвестиційним банком. Керівництво університету привітало студентку четвертого курсу Н.Ястремську, яка виборола першість на всеукраїнській олімпіаді з банківської справи, що відбулася в Одесі. Ця перемога красномовніше за будь-які слова свідчить про рівень викладання на факультеті банківської справи університету.

□

Дмитро Ганшин, Юрій Гундич,
студенти факультету банківської справи Київського державного торговельно-економічного університету.

Етапи зростання /

Час спливає — наче мить... Минуло шість десятиліть

Технікум — коледж — інститут. Такий шлях пройшов цей навчальний заклад. А нещодавно він відсвяткував своє 60-річчя. Про етапи становлення вузу — розповідь ректора.

Святкування 60-річчя навчального закладу. На передньому плані — ректор Львівського банківського інституту Т.С.Смуженко і колишні директори Львівського обліково-кредитного технікуму М.Ф.Кокошко (1987—1989 рр.) та І.М.Грабко (1974—1984 рр.).

Досвід переконує: лише навчальний заклад із віковими традиціями та визнаним ім'ям відкриває шлях до кар'єри й бізнесу. Це повною мірою стосується нашого вузу, який нещодавно відзначив 60-річчя свого заснування.

Часопис навчального закладу налічує кілька історичних етапів. Так, починав інститут зі Львівського обліково-економічного технікуму, створеного в 1940 році на базі економічної школи для жінок імені Королеви Ядвіги (дата заснування школи сягає 1887 року). У 1954 році технікум отримує нову назву — Львівський обліково-кредитний технікум Держбанку СРСР, а з 1992-го переходить у підпорядкування Національного банку України, змінюючи назву спочатку на Львівський технікум банківської справи НБУ, а невдовзі — на Львівський банківський коледж НБУ II рівня акредитації. Саме з цього часу коледж виходить на всеукраїнський рівень, зарекомендувавши себе як багатофункціональний навчальний заклад, який здійснює підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації банківських кадрів. 28 січня 1999 року він стає інститутом. Це — результат ба-

гаторічної праці учбового закладу, який постійно дбав про підвищення наукового потенціалу викладачів, втілення у навчальний процес найновіших методик і технологій.

Коли понад десять років тому, заручившись підтримкою завідувача міськвн В.П.Гладунського, ми запропонували впровадити новий тип здобуття освіти — безперервний і ступеневий, із профорієнтуванням, — усі сприйняли це скептично й недовірливо. Та програма все ж почала діяти, і діяти по висхідній. Спочатку її ввели три навчальні заклади — Львів-

ський банківський інститут (тоді Львівський технікум банківської справи), Львівський економічний ліцей (колишня середня школа № 87) і Тернопільська академія народного господарства (за

тих часів інститут). Згодом до них долучилися нові установи — як навчальні, так і банківські. Отож ми довели прогресивність такого навчання. Співпрацюючи з Інститутом регіональних досліджень НАН України — учасником навчально-виробничого комплексу “Захід-банківська”, який займається підготовкою науковців, організацією науково-практичних семінарів і конференцій, — наші викладачі постійно підвищують свій науковий і кваліфікаційний потенціал. У цьому інституті захистили звання кандидатів економічних наук одинадцять викладачів ЛБІ.

У нашому вузі створено сучасну навчально-методичну базу, накопичено значний науковий потенціал. За твердженням голови Ради директорів навчальних закладів I, II рівнів акредитації, кандидата економічних наук Ігоря Омеляновича Бочана, Львівський банківський інститут на етапі бакалаврського рівня своєчасно відчинив двері науці. Причому науково-пошукова робота викладачів та студентів нині зосеред-

**Тамара
Смуженко**

Ректор Львівського банківського інституту Національного банку України

Випускники Львівського банківського інституту різних років.

На сцені Львівського оперного театру — викладачі різних поколінь.

жується на тематиці, яка має практичне значення. Теми, розроблені на замовлення, скажімо, комерційних банків, широко використовуються.

В основі співпраці ЛБІ та банківських установ — не лише підготовка кваліфікованих спеціалістів, а й перепідготовка кадрів, спільна науково-методична робота студентів і банкірів. Приклад цього — створення творчих груп із числа викладачів Львівського банківського інституту та спеціалістів банків для підготовки методичних матеріалів із питань кредитування, роботи із цінними паперами, а також написання навчальних посібників та підручників. До речі, останні друкуються на власній поліграфічній базі Львівського банківського інституту і користуються неабияким попитом як серед студентів, так і серед викладачів та банкірів-практиків.

Ще один крок до інтеграції банківського інституту в міжнародну систему освіти — запровадження з 1996 року нового для України проекту — дистанційного навчання. Викладачі інституту впевнено освоювали методику написання навчальних посібників нового зразка — модулів, перебудовували та вдосконалювали методику заочної освіти, пристосовували нову форму освіти до вже існуючої, поєднуючи її з кращими традиціями заочної навчання. Тоді ж на базі Львівського банківського інституту було відкрито консультативний методичний центр із дистанційного навчання. Партнери з запровадження проекту — представники фірми “Дизайн для навчання інтернешнл” та фонду “Ноу-хау” із Великобританії, Відкритого університету Великобританії, Навчально-методичного кабінету НБУ, Київського національного економічного університету, закладів освіти з Тернополя, Черкас, Хмельницького, Сум, Харкова, Донецька, Одеси, Дніпропетровська та Львова,

які брали участь у Міжнародній конференції “Дистанційне навчання: проблеми та перспективи у вищій освіті України” на початку жовтня 1999 року, — високо оцінили успіхи нашого вузу.

Пишаємося ми також своїм студентським банком “Галичина”, який відкрили минулого року на базі однойменного навчально-тренувального банку. Нині студентський банк працює за реальними банківськими комп’ютерними програмами, поступово трансформуючись у справжній банк.

Перші здобутки “Галичини” (представники керівного апарату, до речі, студенти) — це впровадження пластикових кредитних карток та пільгове надання вихованцям ЛБІ цільових кредитів для оплати навчання, а також створення кредитної спілки, основне завдання якої — короткострокове кредитування членів спілки в межах її позикового фонду та гарантування й поручителство за них.

Крім того, при ЛБІ діють безбалансові відділення Львівської облдирекції банку “Аваль” та регіональної дирекції АКБ “Україна”, де студенти мають змогу працювати після занять. Як клієнти цих фінансових установ вони одержують тут стипендії, вносять плату за навчання, здійснюють перекази.

“Підковані” теоретично та практично наші випускники не бояться приходити в банк на відповідальні посади. Банкіри доручають їм складні завдання без попереднього стажування та практичного навчання.

Із 1997 року як самостійна господарсько-одична одиниця в ЛБІ діє Регіональний центр підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників банків України. Основна його мета — післядипломне навчання, яке передбачає отримання другої освіти, підвищення кваліфікації, отримання знань за відповідним напрямом роботи або ді-

яльності тощо. Регіональний центр сприяє виданню наукових робіт і статей викладачів коледжу, наукових розробок, до яких залучають також студентів, тиражує матеріали (інструкції) нормативного, методичного та законодавчого характеру, якими забезпечує навчальні кабінети, бібліотеку й навчально-тренувальний банк.

Освітня діяльність ЛБІ ґрунтується на принципах єдності навчання та виховання, адже кредо інституту — формування не лише кваліфікованого фахівця, а й духовно багаті особистості.

За час свого існування наш навчальний заклад підготував понад 25 тисяч спеціалістів банківської справи, фінансистів, бухгалтерів.

Нині в банківській системі працюють 305 сімей — династій банкірів, котрі здобули освіту в ЛБІ; 12 випускників обіймають посади керуючих, директорів обласних управлінь і дирекцій банків; 32 — головні бухгалтери обласних дирекцій та управлінь; 19 — заступники керуючих, директорів обласних управлінь і дирекцій банків; 192 — керуючі відділеннями банків та їх заступники; 14 — банкіри-науковці; 105 випускників мають урядові нагороди.

Багато наших вихованців зробили

Під час прес-конференції.

На фото: (зліва направо) заступник начальника Львівського регіонального управління НБУ М.П.Могильницька, заступник Голови Національного банку П.М.Сениш, Голова Національного банку В.С.Стельмах, ректор Львівського банківського інституту Т.С.Смвженко, начальник Львівського регіонального управління НБУ М.Ф.Кокошко.

блискучі кар’єри. Згадаймо хоча б випускників Львівського обліково-кредитного технікуму — нинішніх Голову Національного банку України В.С.Стельмаха, заступника Голови НБУ Я.Ф.Солтиса, директора департаменту бухгалтерського обліку В.І.Ричаківську... Цей перелік можна продовжувати. Втім, стосовно кожного колишнього студента можемо з гордістю сказати: якщо це наш випускник, — значить, висококласний спеціаліст.

□

Деякі міркування щодо ринку дорогоцінних металів в Україні

Юрій
Блащук

Голова правління АКБ "ВАБанк"

По тому, наскільки розвинутий ринок дорогоцінних металів та які форми регулювання на ньому панують, можна судити про ступінь зацікавленості держави у розбудові ринкової економіки. В умовах ринку дорогоцінні метали — це товар, ціна якого визначається шляхом збалансування попиту і пропозиції. Держава на такому ринку встановлює правила, які враховують інтереси кожної зі сторін, і не вдається до дрібязкової опіки. Вона перетворюється в одного із суб'єктів ринку, втрачаючи монопольне становище. Доступ до ринку за таких умов визначатиметься головним чином купівельною спроможністю. Саме таким, в ідеалі, має бути ринок дорогоцінних металів у нашій країні.

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ У СВІТІ

Однією з передумов формування ринку дорогоцінних металів, зокрема золота, є проголошення офіційної демонетизації золота. Золото все ще залишається об'єктом накопичення для держав, структурною складовою їхніх резервів. Проте із середини 1980-х років маємо стійку тенденцію до поступового зниження фізичних обсягів золотих авуарів, які знаходяться у розпорядженні органів грошово-кредитного регулювання [1]. Причиною зменшення ролі золотих резервів, як і, скажімо, СПЗ, є їхня недостатня ліквідність порівняно з валютами або державними цінними паперами провідних країн світу. Золото в активах центральних банків розглядається швидше як скарб, а не як резерв грошей.

Натомість постійно зростають обсяги промислового споживання дорогоцінних металів та використання їх у ролі фінансових інструментів. У останньому випадку дорогоцінні метали становлять переважно засіб страхування капіталу від хронічної інфляції, для чого використовуються як реальне накопичення його запасів, так і спекулятивні угоди.

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ В УКРАЇНІ

Фіхівці неодноразово зазначали, що єдиним реалістичним шляхом створення в Україні ринку дорогоцінних металів є його поступовий, етапний розвиток від ринку, регульованого державними органами, операції якого сконцентровано в одному місці, до лібералізованого, вільного міжбанківського ринку [2].

Значним кроком до розбудови в Україні ринку дорогоцінних металів стало прийняття Закону України "Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними". Законом практично ліквідовано державну монополію на володіння, ввезення й вивезення дорогоцінних металів та операції з ними. Суб'єктам підприємницької діяльності, фізичним особам надано право набувати у власність дорогоцінні метали у злитках та виробках, ввозити та вивозити їх з України. Водночас встановлено суворі правила обліку й звітності щодо видобутку, переробки, переміщення дорогоцінних металів та операцій із ними. Хоча добути з надр дорогоцінні метали є власністю суб'єктів видобування, переважне право на придбання афінованих дорогоцінних металів мають Міністерство фінансів (для поповнення Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України) та Національний банк (для поповнення золотого запасу країни). Переважно на формування відповідних фондів орієнтуватиметься і програма "Золото України". Цей факт, а також суворий державний контроль за операціями з дорогоцінними металами та віднесення українським законодавством банківських металів до валютних цінностей свідчить, з одного боку, про те, що держава неохоче відмовляється від монополії у цій сфері, а з другого — про незжигу фетишизування дорогоцінних металів, насамперед золота.

Тим, що за Національним банком закріплено право встановлювати правила торгівлі банківськими металами, фактично визнається, що існує окре-

мий сектор ринку дорогоцінних металів. Початок формуванню ринкового механізму встановлення цін на банківські метали на внутрішньому ринку покладено: банкам надано ліцензії на здійснення операцій із ними на внутрішньому та міжнародних ринках, на Українській міжбанківській валютній біржі створено секції банківських металів. При цьому нормативна база регулювання операцій із банківськими металами організаційно розрізняє роздрібний та оптовий ринки.

Загалом можна стверджувати, що початковий етап формування ринку дорогоцінних металів в Україні пройдено. Схематично його можна зобразити як поєднання двох секторів: комерційного ринку дорогоцінних металів та ринку банківських металів. Як і в класичній ринковій економіці, учасниками комерційного сектора виступають виробники, торговельні фірми та фірми-споживачі, для яких метал є сировиною (товаром). Учасники ринку банківських металів — інвестори, а метал становить специфічний товар, своєрідний фінансовий інструмент.

Україна не належала до держав, де видобувалося золото, тому **первинний ринок** дорогоцінних металів у нас практично нерозвинутий. У програмі "Золото України", як уже зазначалося, наголошується на необхідності поповнення золотовалютних резервів держави. Неодноразово писали й про те, що афіновані дорогоцінні метали українських виробників не визнаються на міжнародних ринках. Форми організації торгівлі афінованими металами, які не купує держава, не визначено. Ці фактори не сприяють формуванню первинного ринку дорогоцінних металів з обігом стандартизованих злитків. Центром і орієнтиром ціноутворення для вітчизняного первинного ринку об'єктивно є Лондонський міжнародний ринок.

Щоб розвинути **вторинний ринок** дорогоцінних металів, необхідно стимулювати їх надходження до країни запровадженням ліберальної податкової, митної та ліцензійної політики уряду і Національного банку. Проте на прак-

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ ЯК ЗАСІБ ЗАОЩАДЖЕННЯ

тиці порядок ввезення в Україну дорогоцінних металів банками, які мають ліцензію на здійснення операцій із банківськими металами на міжнародних ринках, не сприяє зростанню обсягів цих операцій, оскільки вимагає виконання низки формальностей.

На нашу думку, сьогодні слід ставити питання про здійснення комплексу заходів для переходу до наступного етапу розвитку ринку дорогоцінних металів. Ідеться як про його комерційний сектор, так і про сектор банківських металів, який вважаємо невід'ємною частиною українського фінансового ринку, що формується.

Для розвитку **комерційного сектора** ринку дорогоцінних металів слід насамперед полегшити доступ виробників до металу. Цього можна досягти, з одного боку, випустивши в комерційний обіг метал (насамперед золото), видобутий в Україні, а з другого — розширивши імпорту дорогоцінних металів у стандартизованій формі для подальшої переробки. Організувати ввезення в Україну оптових партій дорогоцінних металів, придбаних на зарубіжних ринках, могли б спеціалізовані компанії, створені як дочірні фірми банків. Перспективним видається залучення виробників ювелірної продукції до промислово-фінансових груп з активною участю банків, які працюють на міжнародних ринках. Банки необхідно заохочувати також до фінансування видобутку дорогоцінних металів. Якщо, скажімо, ціна на золото Мужіївського родовища буде, як це прогнозують, конкурентною на світовому ринку, участь у фінансуванні його виробництва стане для банків досить привабливою. В рамках взаємопов'язаних підприємницьких структур на кшталт промислово-фінансових груп дорогоцінні метали можуть розподілятися на засадах внутрішніх поставок. Продаж оптових партій слід здійснювати на організованому ринку. Необхідною умовою організації біржового ринку дорогоцінних металів є допуск нерезидентів на український ринок, про що вже неодноразово писали вітчизняні фахівці [3].

Вияткового значення ми надаємо розвитку **ринку банківських металів**. На нашу думку, становлення цього сегмента, який у розвинутих країнах є органічною складовою фінансового ринку, для України особливо важливе. Якби вдалося налагодити функціонування конкурентного лібералізованого ринку, вирішилася б ціла низка проблем, пов'язаних із інвестиційною діяльністю, розвитком національної грошової системи та ринку фінансових послуг.

Специфічною проблемою перехідних економік є те, що національна валюта не повністю виконує функції грошей. В Україні гривня як засіб заощадження витісняється: де-факто “резервною” валютою і для населення, і для підприємницького сектора є долар. Неплатежі, бартер, той же долар, який активно використовується тіншовими структурами, обмежують функцію національної валюти як засобу платежу. В умовах високого рівня імпортозалежності саме долар слугує основою ціноутворення у недержавному секторі. Банківські метали можуть суттєво потіснити іноземну валюту на внутрішньому ринку, що відповідає інтересам держави, особливо держави з перехідною економікою.

На нашу думку, розвиваючи ринок дорогоцінних металів, слід виходити із традиційної ролі банківських металів як засобу накопичення та заощадження. В умовах значної волатильності світового ринку дорогоцінні метали, особливо золото, не можна беззаперечно вважати високодохідним фінансовим інструментом, придатним для короткострокових спекулятивних операцій. Однак дорогоцінні метали — цілком придатний актив для збереження впродовж тривалого періоду. І якщо це справедливо для розвинутих країн, де є широкі можливості інвестування та страхування фінансових ризиків, то для країн перехідної економіки, національним валютам яких постійно загрожує знецінення, це тим більше актуально.

Банківські метали — найпривабливіший інструмент довгострокового вкладення коштів для заощадження в секторі домашніх господарств. Його широке використання послабить тиск на гривню на готівковому валютному ринку. При цьому банківські метали не становитимуть їй конкуренції у сфері платежів та виконання функції міри вартості.

Використання банківських металів дає змогу запровадити накопичувальні схеми, що важливо для громадян із невисоким рівнем доходу. Причому йдеться не лише про фізичний метал, а й про знеособлені металеві рахунки чи цінні папери, номіновані в дорогоцінних металах. Розвиток інвестиційних операцій такого роду дасть змогу перетворити потенційні інвестиційні ресурси сектора домашніх господарств у реальні.

Утримання частини активів суб'єктів підприємництва у банківських металах може захистити від знецінення капітал (обігові кошти), стати основою поживлення інвестиційної діяльності.

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ ЯК ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ

Акцент на формуванні ринку фізичних металів не виключає можливості створення на цій базі різних фінансових інструментів із наступним їх використанням у ринковому обігу. Так, банки і виробничі підприємства зацікавлені в розвитку ринку строкових контрактів для хеджування ризиків, пов'язаних із роботою з фізичними металами. Такі контракти, зокрема, могли б стати засобом фінансування видобутку золота з боку підприємницьких структур у рамках програми “Золото України”. Оскільки класичний хедж не виключає сутю спекулятивних операцій, ринок строкових контрактів може й повинен формуватися окремо, враховуючи, крім специфіки дорогоцінних металів, особливості й можливості торгівлі цінними паперами загалом та біржової діяльності зокрема.

Ринок банківських металів — приваблива сфера діяльності для банків. Так, західні банки є сполучною ланкою між виробниками і споживачами, виконуючи операції як за дорученням клієнтів, так і власним коштом. Для українських банків, які орієнтуються на універсалізацію діяльності, активізація ринку банківських металів становить інтерес в аспекті розширення спектра банківських продуктів і залучення клієнтів шляхом пропозиції комплексних послуг. Не слід ігнорувати також загальні тенденції розвитку ринку фінансових послуг. У перспективі фахівці прогнозують зростання попиту на довгострокові інструменти грошового ринку та ринку капіталів. Альтернативою для традиційних банківських депозитів стануть заощадження, пов'язані зі страхуванням життя, пенсійними та довірчими фондами. Вважаємо, що за вітчизняних умов інституційні інвестори належать до числа найперспективніших клієнтів банків на ринку банківських металів.

Зрештою, формування конкурентного ринку банківських металів допомогло б вирішити проблему розміщення банками частини власних коштів у високоліквідні активи на прийнятних умовах. Особливого значення це набуває в умовах кризи ринку державних запозичень.

РИНОК БАНКІВСЬКИХ МЕТАЛІВ

Отже, формування конкурентного ринку банківських металів є сьогодні пріоритетним завданням у сфері макроекономічного регулювання та розвитку фінансового сектора.

Вважаємо, що роль керівного центру стосовно формування нормативної бази та інституційної структури цього ринку повинен відіграти Національний банк України. Принципово важливо, щоб ринок банківських металів (як і ринок дорогоцінних металів загалом) мав два сектори — ринок спот та ф'ючерсний ринок. Було б недоцільно поділяти операції на оптові та роздрібні залежно від обсягу продажу. Адже суттєвою відмінністю оптової та роздрібною торгівлі є не кількість товару, а категорія покупця. Операція, за якої одна зі сторін купує банківський метал для власного споживання (у нашому випадку — з метою інвестування власних коштів), незалежно від її обсягу є роздрібною.

На нашу думку, слід дещо змінити архітектуру ринку банківських металів. У рамках лібералізації та дерегуляції валютного ринку вважаємо за необхідне дозволити операції з банківськими металами на міжбанківському позабіржовому ринку. Операції з клієнтами банки здійснюють, не виходячи на міжбанківський ринок. Біржовий сектор ринку є частиною міжбанківського ринку банківських металів. Біржові торги проводяться з метою встановлення ціни банківського металу на внутрішньому ринку, яка враховується в бухгалтерському обліку. Участь у них беруть банки-маркет-мейкери. Для стимулювання розвитку ринку слід розширити склад банків — учасників внутрішнього ринку. Створення системи банків-маркет-мейкерів передбачає, що вони будуть котирувати банківські метали. В умовах слабкого розвитку ринку в Україні Національний банк міг би, з одного боку, встановлювати для таких банків індивідуальні ліміти відкритих позицій щодо банківських металів, а з другого — взяти на себе зобов'язання викупувати банківські метали або надавати таким банкам у рамках регулювання ліквідності короткострокові кредити за спрощеною схемою.

Вочевидь міжбанківський ринок металів оперуватиме як фізичним золотом, так і “безготівковим”. Заслугує практичної реалізації ідея щодо зосередження банківських металів, які обертаються на внутрішньому ринку, в **національному депозитарії**. Запровадження депозитарної системи зберігання дорогоцінних металів дасть змогу організувати розрахунки на міжбанківському ринку. На нашу думку, Національний банк повинен узяти участь у створенні такого депозитарію, а можливо, навіть перебрати цю роль на себе. Крім того, він може відкрива-

ти банкам кореспондентські металеві рахунки, через які учасники внутрішнього ринку банківських металів здійснюватимуть розрахунки. При цьому одним із принципів моментів є встановлення порядку розрахунків за зобов'язаннями у банківських металах виключно в національній валюті.

Розвиток депозитарної системи сприяв би розширенню операцій населення з банківськими металами, в тому числі із цінними паперами, забезпеченими дорогоцінним металом. Мабуть, і державні облігації для фізичних осіб, номіновані в банківських металах, мали б значно більший успіх, ніж облігації ощадної позики.

Ринок цінних паперів, номінованих у дорогоцінних металах, може включати іменні цінні папери та на пред'явника з правом отримувати фізичний метал із депозитарію, зобов'язання банків, номіновані в банківських металах, контракти на право придбання (продажу) дорогоцінних металів. У перспективі випускати цінні папери, номіновані в золоті, могли б суб'єкти підприємницької діяльності, які займаються видобутком дорогоцінних металів.

МОДЕЛЬ РИНКУ ДОРОГОЦІННИХ МЕТАЛІВ

Загальна конструкція ринку дорогоцінних металів України уявляється як модель, що складається зі взаємопов'язаних секторів: біржового ринку фізичних дорогоцінних металів у стандартизованій формі та ринку строкових контрактів; міжбанківського ринку банківських металів; роздрібною (клієнтського) ринку банківських металів; ринку ювелірних виробів (оптового та роздрібною). При цьому ринок строкових контрактів становитиме сполучну ланку між товарним ринком дорогоцінних металів та ринком банківських металів незалежно від їх походження. Вважаємо, що така конструкція дасть змогу реалізувати також ідею формування в Україні ринку дорогоцінних металів регіонального значення.

Щоб успішно просуватись у напрямі формування зазначеної моделі, доцільно створити при Кабінеті Міністрів орган, який би розробляв державну політику та координував діяльність різних відомств у сфері регулювання операцій із дорогоцінними металами. Якщо розширення в Україні цих операцій буде визнане завданням державної ваги, ситуація, подібна до тієї, що склалася 1999 року, не повториться. Як відомо, тоді Дер-

жавна митна служба поширила дію постанови уряду від 19.05.1999 р. № 840 на операції з дорогоцінними металами, трактуючи їх як товарні. Внаслідок України втратила можливість заробити на реекспорті російського золота кілька мільйонів доларів.

ЗАВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ

Незалежно від того, визнає уряд за доцільне створити такий орган чи ні, Національний банк України може й повинен здійснити ряд заходів для подальшого розвитку ринку банківських металів як відносно самостійного сегмента фінансового ринку. На першому етапі необхідно внести зміни до Положення “Про торгівлю банківськими металами”, а саме: дозволити здійснювати операції з ними на позабіржовому міжбанківському ринку; відмінити поділ клієнтських операцій із банківськими металами на роздрібні й оптові та встановити граничний розмір роздрібних операцій; закріпити вимогу щодо розрахунків за зобов'язаннями за операціями з банківськими металами на внутрішньому ринку виключно у національній валюті. Для нормативного забезпечення операцій банків зі знеособленим металом необхідно розробити Порядок здійснення операцій та ведення обліку банківських металів на металевих рахунках клієнтів.

На наступних етапах НБУ слід вирішити питання про виконання функцій депозитарію банківських металів та розробити нормативну базу розрахунків за операціями з ними на міжбанківському позабіржовому ринку. Нормативна база ліквідного та конкурентного ринку має містити положення про банки-маркет-мейкери ринку банківських металів та порядок здійснення операцій НБУ щодо підтримання їх ліквідності.

Реалізація зазначених заходів, на нашу думку, допоможе перетворити ринок банківських металів у струнку та логічну систему. □

Література.

1. Рышков Д.А., Савицкий С.В., Холиной В.А. Изменения в структуре официальных валютных резервов стран мира в 1970—1990-е годы // Деньги и кредит. — 1997. — № 10.
2. Оптимальна модель ринку дорогоцінних металів в Україні // Вісник НБУ. — 1997. — № 12. — С. 44.
3. Шаров А. Золотые дни возвращаются // Мир денег. — 1999. — № 8—9. — С. 21.

Монети України /

Про введення в обіг ювілейної монети “Білгород-Дністровський”

Національний банк України, продовжуючи серію “Стародавні міста України”, 29 травня 2000 р. ввів у обіг ювілейну монету номінальною вартістю 5 гривень, присвячену 2500-річчю Білгорода-Дністровського. Це місто-державу, відому в історії під назвою Тіра, заснували у VI ст. до н. е. давні греки. Тривалий час воно було головним культурним та економічним (зокрема емісійним) центром Північного Причорномор'я.

Монету виготовлено з нейзильберу, вага — 16.54 г. Діаметр монети — 35.0 мм, якість виготовлення — звичайна, тираж — 50 000 штук.

На лицьовому боці (аверсі) монети в обрамленні давньогрецького візерунка та гербового картуша зображено малий Державний герб України і розміщено стилізовані написи: **2000, УКРАЇНА, 5, ГРИВЕНЬ**. Уперше на аверсі української ювілейної монети розміщено

логотип Монетного двору Національного банку України.

На зворотному боці (реверсі) монети угорі зображено Акерманську фортецю XV ст., зокрема — Цитадель та Комендантську вежу; внизу півколом — герб Акермана і монети Тіри IV ст. до н. е. — III ст. н. е., а також — стилізовані написи: **БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ та 2500 / РОКІВ**.

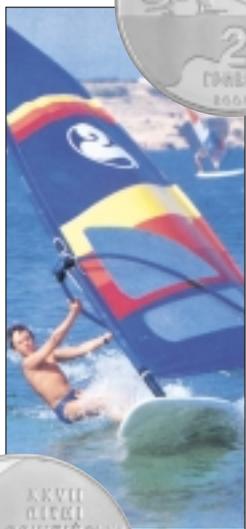
Гурт монети — рифлений.

Художник і скульптор — Володимир Дем'яненко.

Ювілейна монета “Білгород-Дністровський” номінальною вартістю 5 гривень є дійсним платіжним засобом України і обов'язкова до приймання за її номінальною вартістю без будь-яких обмежень до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Вітрильний спорт”

Національний банк України, продовжуючи серію “Спорт”, 31 травня 2000 р. ввів у обіг пам'ятну монету номінальною вартістю 2 гривні “Вітрильний спорт”, присвячену XXVII Олімпійським іграм (Сідней-2000).

Монету виготовлено з нейзильберу, вага — 12.8 г. Діаметр монети — 31.0 мм, якість виготовлення — звичайна, тираж — 50 000 штук.

На лицьовому боці (аверсі) монети на тлі розгорнутого полотнища, яке перетинає стрічка з елементами видів спорту, розміщено малий Державний герб України та написи: **УКРАЇНА / 2 / ГРИВНІ / 2000**.

На зворотному боці (реверсі) монети

розміщено зображення яхтсмена та написи: **СІДНЕЙ 2000 і XXVII / ЛІТНІ / ОЛІМПІЙСЬКІ / ІГРИ**.

Гурт монети — рифлений.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук, Віталій Козаченко. Скульптор — Володимир Атаманчук.

Пам'ятна монета “Вітрильний спорт” номінальною вартістю 2 гривні є дійсним платіжним засобом України і обов'язкова до приймання за її номінальною вартістю без будь-яких обмежень до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Аспект проблеми /

Резервування та відновлення роботи банківських систем

**Микола
Дорундяк**

Заступник начальника управління телекомунікаційних систем департаменту інформатизації Національного банку України

**Вікторія
Михайлова**

Завідуюча сектором відділу електронних міжбанківських розрахунків департаменту інформатизації Національного банку України

Департамент інформатизації НБУ постійно dbae про безперерйне функціонування системи електронних платежів Національного банку України (СЕП). Останнім його здобутком є впровадження системи резервування та відновлення функціонування СЕП у разі порушення її роботи або виникнення надзвичайних ситуацій.

Але безперерйна робота СЕП є лише одним із аспектів нормального функціонування банківської системи країни в цілому. Автори статті пропонують розглянути проблему ширше – в ракурсі загальних принципів підвищення надійності функціонування інформаційно-обчислювальної мережі будь-якого підприємства, у тому числі й банківської установи.

Термін “резервування” означає створення надлишкових запасів ресурсів, які можуть стати у пригоді в екстремальних ситуаціях. Нам не раз доводилося чути про резервування місць у готелі, квитків на транспорті, товарів на складах. Але значно складнішим та дорожчим є резервування систем, які забезпечують функціонування постійно діючих обчислювальних, транспортних, енергетичних та комунікаційних мереж. Безліч непередбачуваних подій можуть порушити роботу цих мереж. Тому необхідно спланувати свої дії, аби попередити збої у мережах, а якщо збоїв уникнути не вдалося — оперативно відновити функціонування мереж.

Головна мета резервування — добитися безперервності робочого процесу в установах чи організаціях, а в разі аварії — мати можливість якомога швидше відновити їх роботу.

Обчислювальні мережі мають певну специфіку. Комп’ютерна мережа стала частиною структури корпорації, головною магістраллю руху інформаційного потоку в організації. Обчислювальна мережа забезпечує підключення персональних комп’ютерів до файлових серверів та інших джерел даних; вона не є окремою інформаційною службою, а органічно влітається у функціональну структуру організації. Такі мережі об’єднують безліч різнотипних пристроїв, часто у них працюють сотніприкладних програм. Вони підключають користувачів до джерел інформації, розміщених у системі, а іноді й за її межами.

Керівники різних рівнів, багатьох підрозділів або робочих груп здійснюють управління і контроль. Вони мають різні погляди й цілі. Внаслідок такої великої кількості взаємопов’язаних елементів обчислювальної мережі часто дуже чутливі до впливу навіть

незначних чинників. Найменша зміна в одній зоні може вплинути на всю систему.

При плануванні заходів щодо ліквідації наслідків аварій в обчислювальних мережах доводиться мати справу не лише з комп’ютерними системами, а й з усіма підрозділами, які їх використовують. Адже турбуватися про надійність роботи та подолання аварійної ситуації слід не тоді, коли проблеми вже виникли, а заздалегідь, розробляючи схему діяльності підприємства.

Попередження збоїв і відновлення після них роботи — це не просто послідовність заходів, а спосіб мислення. Створюючи систему, необхідно розглянути і можливі порушення її функціонування, і наслідки цих порушень. Як можна запобігти збоєм або хоча б знизити до мінімуму заповідяну ними шкоду? У кого шукати допомоги за надзвичайних обставин? При певному досвіді такий спосіб мислення стає другою натурою. Отож, приймаючи якийсь управлінське рішення, обов’язково слід поставити собі ці питання, а далі — шукати на них відповіді.

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ПІДПРИЄМСТВА

Система автоматизації установи повинна виконувати три основні задачі щодо надійності:

- 1) підтримувати систему в працездатному стані;
- 2) забезпечувати цілісність, доступність і захищеність даних;
- 3) швидко і з максимальним ступенем автоматизованості відновити систему після збою.

Без проблем підтримувати в працездатному стані можна лише грамотно сплано-

вану, спроектовану і встановлену обчислювальну мережу. Належно виконавши монтаж фізичної мережі (проводка, хаби, файлові сервери, шлюзи і маршрутизатори), можна уникнути багатьох прикроців, а в разі потреби полегшити пошук і діагностику несправностей.

Із тих же причин необхідно належно спроектувати програмне забезпечення, яке має поєднувати:

- ефективну логічну структуру з належним захистом даних і управлінням доступом (захист не лише запобігає несанкціонованому доступу до даних, а й знижує ризик випадкового знищення файлів і поширення вірусів);

- ретельний автоматизований контроль як вхідних даних системи, так і тих, що передаються між її компонентами;

- зберігання критичних даних із належною кількістю резервних копій на носіях, відокремлених і логічно, і фізично;

- автоматизовані засоби поновлення баз даних із резервних копій у разі руйнування “основної” бази даних;

- засоби запобігання випадковому або самовільному руйнуванню даних, до яких належать:

- автоматизовані засоби постійного поточного контролю цілісності та несуперечності баз даних;

- механізм “транзакцій”¹, що забезпечує або внесення цілісних і несуперечливих

¹ **Транзакція.** В базах даних і файлових системах — виконання елементарної цілісної операції над даними (наприклад, постановка, видалення або модифікація запису), протягом якої база даних або файлова система перебувають у нестійкому стані.

(Для порівняння: **Транзакція** — 1) банківська операція щодо переведення коштів з одного рахунку на інший, зокрема й за кордон; 2) угода, договір, що супроводжується взаємними поступками, знижками ціни) — **Авт.**

змін до бази даних, або підтверджує відсутність змін узагалі;

— обмеження “ручного” втручання до баз даних системи;

— захист на кількох рівнях від невірних дій персоналу.

Усі ці функції та механізми — невід’ємна складова системи автоматизації. Система не повинна дозволити пересічному користувачеві за своїм бажанням відключати їх.

Звісно, тут наведено далеко не повний перелік компонентів, спрямованих на забезпечення надійності системи та своєчасне виявлення негараздів. Творчі здобутки її розробників заслуговують на повагу й захоплення з боку замовників.

Система, яка відповідає зазначеним вимогам, — досить стійка стосовно несправностей обладнання, “стрибків” живлення, помилок оператора тощо. Коли ж цим елементам життєдіяльності не приділяється належної уваги, будь-який збій переростає у “надзвичайну” ситуацію.

Крім програмно-технічного забезпечення системи, велику роль відіграє *організація роботи*. Добре організований інформаційний центр характеризується чіткою структурою з жорстким управлінням доступом, прикладними програмами і порядком користування. Він функціонує в установі відокремлено, що дає змогу керувати ним як самостійною одиницею. Нові програмно-технічні комплекси зазвичай впроваджуються тільки після ретельного тестування та періоду дослідної експлуатації; всі зміни в системі планують заздалегідь, користувачів повідомляють про них задовго до ввезення.

ПЛАН ДІЙ НА ВИПАДОК АВАРІЇ

Щоб розробити ефективний план дій на випадок аварії, необхідна допомога всієї організації, особливо її вищого керівництва. Йдеться не просто про схвалення й обіцянки, а про співпрацю, надання фінансової та іншої реальної допомоги.

Аварія може статися несподівано. Її причини можуть бути найрізноманітнішими: вихід з ладу технічних і програмних засобів, наприклад, руйнування диска, проблеми з операційною системою і прикладними програмами; помилки оператора; випадкове вилучення файлу; шкідництво (внесення вірусів і вандалізм); стихійні лиха (пожежі, повені, землетруси й урагани); проблеми з електроживленням; забруднення довкілля; розкрадання; навіть пошкодження кабелів мишами або проникнення тарганів усередину комп’ютерного обладнання. Оскільки передбачити всі причини катаклізмів неможливо, потрібно бути готовим до будь-яких несподіванок.

Як і при страхуванні, від усіх проблем відновлювальні заходи не врятують, або ж порятунок обійдеться дуже дорого. Роз-

робляючи план, слід подбати про надійний захист від простою і втрати інформації, що дає, крім іншого, впевненість у можливості своєчасного відновлення системи в разі аварії.

Для розробки ефективного плану необхідна повна інформація про систему, її функції та користувачів.

Зважаючи на складність та динамічну природу обчислювальної мережі, класти на випадок аварії вичерпний план, який враховував би кожний елемент мережі й усі очікувані прикросці, як правило, неможливо. По-перше, він буде неосяжним, а по-друге, застаріє ще до завершення. Тому план відновлення слід розглядати як су-

Коли важливим елементам життєдіяльності системи не приділяють належної уваги, будь-який збій переростає у “надзвичайну” ситуацію

купність рекомендацій, а не як сталі й неперушні вказівки. До складу команди з відновлення повинні входити фахівці з достатніми знаннями, здібностями та повноваженнями, які зможуть реалізувати план у конкретній критичній ситуації. Однак він повинен мати чіткий, добре формалізований та впорядкований перелік дій, при належному виконанні яких підвищується ймовірність збереження після аварії найцінніших елементів системи працездатними.

Рекомендовані заходи

Розробляючи план, не слід перелічувати всі ймовірні надзвичайні ситуації. До того ж це просто неможливо. Слід оцінити ступінь можливого ризику в кожному елементі системи, визначити її критичні ланки, яким належить приділяти першочергову увагу при відновленні діяльності системи. Достатньо усвідомити, що всі вони можуть бути класифіковані за такою схемою (за підвищенням ступеня складності):

■ збій у роботі частини обладнання, що не впливає на цілісність інформації;

■ руйнування обладнання та/або втрата певної частини інформації, аж до втрати інформації у системі в цілому;

■ таке руйнування приміщення та/або системи, яке унеможливує її використання у звичному місці.

Перша ситуація досить проста. Усунення збоїв потребує певної кількості “запасного” обладнання або в крайньому разі плану термінового перерозподілу наявної техніки з метою забезпечення функціонування робочих місць, які є критичними для роботи.

Друга ситуація передбачає наявність резервних копій інформації та правил, за якими бази даних поновлюються із цих копій. Сучасні системи управління банківською діяльністю (СУБД Informix, Oracle тощо) та

мережеві операційні системи мають широкий спектр функцій, що забезпечують ведення “дзеркальних” копій на дублюючому комп’ютері та автоматизоване відновлення даних. Тим розробникам, які користуються засобами попереднього покоління, слід самостійно створити механізми копіювання та поновлення.

Виходом із третьої ситуації може бути лише відновлення діяльності в іншому місці. Є п’ять основних підходів до цього:

■ мати про запас обладнані робочі місця на іншій території;

■ використати для відновлення інший офіс компанії;

■ укласти з іншою компанією угоду про взаємну допомогу, щоб у разі аварії забезпечити одне одного обладнанням;

■ використати чужі робочі місця на комерційній основі;

■ використати орендовану площу, а обладнання постачати в міру необхідності.

Природно, що для відновлення роботи в іншому місці слід і там також мати резервні копії даних.

У банківській сфері час, необхідний для відновлення роботи, обмежений граничним терміном виконання доручень клієнтів. Отже, слід орієнтуватися на те, що навіть за найскладніших обставин робота критичних ділянок банківської системи має бути налагоджена до початку наступного банківського дня.

Прагнення максимально скоротити простій є природним. Але слід пам’ятати, що кожний додатковий крок у напрямі прискорення призведе до ускладнення процесу відновлення, а отже, підвищить його вартість, збільшить ймовірність неповного аналізу ситуації та виникнення помилок.

Обов’язковою вимогою під час відновлення роботи є відображення у балансі всіх операцій, виконаних установою “в зовнішньому світі” (тобто через платіжні системи, учасником яких є ця установа).

Документація

Документація до системи, що експлуатується, повинна містити такі відомості:

■ конфігурація програмних та апаратних засобів;

■ основні дані про користувачів, перелік “критичних” користувачів, діяльність яких слід забезпечити насамперед;

■ способи діагностики й усунення несправностей;

■ процедури резервного копіювання і відновлення;

■ заходи щодо ремонту та заміни обладнання;

■ інформація про гарантію та обслуговування;

■ списки постачальників і їхні контактні телефони.

Не слід цілковито покладатися на сучасну стандартну експлуатаційну доку-

ментацію до системи. Керівництва з експлуатації програмних та апаратних засобів корисні для передбачуваних користувачів, але вони, по-перше, не містять відомостей про специфіку організації та конфігурації системи в конкретній установі, по-друге, спрямовані в основному на опис штатної експлуатації, а не нестандартних ситуацій. Відомості ж, необхідні саме для відновлення діяльності, зазвичай вкраплені в окремі розділи документації. Отож, на стадії впровадження системи (а не тоді, коли вже щось трапилося) слід ретельно вивчити наявну документацію та зробити для себе вибірку саме тієї інформації, яка потрібна для відновлення роботи. Якщо відомостей бракує — їх слід знайти.

На випадок аварійних ситуацій необхідно для кожного з наведених випадків створити конкретний план відновлення діяльності та задокументувати його. Він повинен бути чітким, конкретним, коротким, містити вичерпний перелік конкретних дій.

У плані слід зазначити осіб, відповідальних за кожну дію (або ж підрозділи організації). Сюди ж рекомендуємо вписати телефони відповідальних виконавців; доцільно передбачити можливі заміни виконавців у межах їх компетентності, а з “незамінними” працівниками слід забезпечити цілодобовий зв'язок.

План треба підготувати у письмовому вигляді. Кожного занесеного до плану співробітника слід ознайомити з його роллю. Потому план необхідно перевірити в дії (наприклад, організувати “тренування” у вихідний день).

Планування має здійснюватися “згори донизу”. В рамках загального плану кожний із виконавців мусить детально продумати послідовність своїх дій і задокументувати у зручному для роботи вигляді. Кожний із поєднаних мережею підрозділів розробляє власний план.

Надзвичайно важливо, щоб і власне експлуатаційна документація на систему, і план відновлення діяльності повсякчас лишалися актуальними. До плану слід періодично вносити зміни та доповнення відповідно до змін, що відбуваються в організації.

Необхідно визначити й оприлюднити місце зберігання документації — в разі потреби вона повинна бути легкодоступною. На випадок аварії її копії зберігають в іншому приміщенні.

Персонал

Основний обсяг роботи щодо створення, перевірки та впровадження плану лягає на користувачів системи. Відтак до персоналу висувається ряд вимог.

1. Компетентність та обізнаність. Крім виконання своїх щоденних обов'язків, працівники повинні розуміти загальні засади функціонування автоматизованої систе-

ми, взаємодію власного робочого місця з усією системою.

2. Дисциплінованість, чітке виконання посадових обов'язків (що зменшить імовірність виникнення проблем) та організоване виконання плану відновлення роботи системи в аварійних ситуаціях.

3. Належне ставлення до заходів, спрямованих на підвищення надійності системи. Не секрет, що часто надають перевагу щоденній поточній роботі, а стратегічні цілі поліпшення функціонування системи автоматизації, які до того ж вимагають капіталовкладень (наприклад, організація віддаленого копіювання даних), і керівництво, і безпосередні виконавці розцінюють як зайве навантаження.

РЕЗЕРВУВАННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ РОБОТИ СЕП НБУ

Що ж уже зроблено для запобігання надзвичайним ситуаціям? НБУ створив власну систему резервного електроживлення (на базі джерел безперервного електроживлення та дизель-генераторів) у всіх своїх територіальних управліннях, будівлі центрального апарату НБУ та Центральній розрахунковій палаті (ЦРП).

Розроблено й затверджено постановою Правління НБУ від 10.01.2000 р. № 7 “Правила резервування та відновлення функціонування системи електронних платежів у разі порушення її роботи або виникнення надзвичайних ситуацій”. Цими правилами визначено заходи, яких слід ужити учасникам СЕП у разі виникнення надзвичайних ситуацій, щоб із мінімальною втраченою інформацією та часом відновити роботу платіжної системи.

Радимо кожному банківському працівнику, залученому до виконання платежів чи обслуговування системи автоматизації банку, ретельно вивчити цей документ і заздалегідь визначити, як діяти у надзвичайних ситуаціях.

Ми розподіляємо надзвичайні ситуації на три категорії і відповідно передбачаємо три рівні резервування СЕП.

Перший — **“гарячий”**. Надзвичайні обставини полягають у руйнуванні комп'ютера АРМ-2 в розрахунковій палаті (РРП) або повній чи частковій втраті накопиченої в ньому інформації. Робота АРМ-2 відновлюється негайно, в тій же РРП. Експлуатація АРМ-2 продовжується тими ж працівниками.

Другий рівень резервування СЕП — **“теплий”**. Він пов'язаний із серйознішими uszkodженнями комп'ютерної техніки чи будівлі територіального управління НБУ, коли неможливо у прийнятний термін (протягом двох годин) відновити на місці функціонування АРМ-2 РРП та територіального вузла електронної пошти. У цьому разі в Центральній розрахун-

ковій палаті оперативно розгортаються резервний АРМ-2 “зруйнованої” РРП та відповідний територіальний вузол електронної пошти, створюються бази даних АРМ-2. Подальша експлуатація цих програм здійснюється у ЦРП силами її персоналу.

Третій — **“холодний”** — рівень резервування СЕП передбачений на випадок такого руйнування інформації, обладнання чи будівлі Центральної розрахункової палати, за якого неможливо у прийнятний термін відновити функціонування АРМ-1 і АРМ-2, що знаходяться у ЦРП, та її головного вузла електронної пошти. Метою “холодного” резервування є відновлення робочого стану баз даних програмних комплексів, які функціонують у ЦРП, та коректне закінчення банківського дня, протягом якого у ЦРП сталася аварія. Відновлення роботи здійснюється на території центрального апарату НБУ силами персоналу департаменту інформатизації.

Для реалізації потреб резервування СЕП департаментом інформатизації розроблено спеціалізоване програмне забезпечення СЕП:

АРМ “гарячого резерву” є “дублером” кожного АРМ-2 та АРМ-1 СЕП. До його функцій входить:

- копіювання баз даних АРМ-2 на окремий комп'ютер у тій же РРП;

- передача до ЦРП критичної інформації про платежі в обсязі, необхідному для відновлення баз даних цього АРМ-2;

- у разі відмови діючого АРМ-2 — поновлення баз даних АРМ-2 на іншому комп'ютері та продовження роботи РРП.

АРМ “теплого резерву”, що працює в ЦРП, забезпечує відновлення роботи будь-якого АРМ-2 на території ЦРП. Його функції:

- збирання критичної інформації про платежі від АРМ-2 всіх РРП та ЦРП;

- передача до пункту “холодного” резервування критичної інформації про платежі та про роботу АРМ-1;

- у разі потреби — відновлення роботи будь-якого АРМ-2 на території ЦРП — створення баз даних цього АРМ-2 за наявною інформацією про платежі.

Банк, що обслуговується у “пошкодженому” АРМ-2, теж відчуває на собі наслідки руйнування. Природно, цей вплив залежить від рівня резервування.

За використання “гарячого” резервування проблеми стосуються практично тільки працівників РРП. Найгірше, що може “трапитися” з банком, — це втрата ним на “резервному” АРМ-2 кількох файлів, оброблених “основним” АРМ-2 безпосередньо перед руйнуванням; ця проблема вирішується досить легко, оскільки система автоматизації банку згідно з вимогами до неї повинна звіряти всі технологічні файли, які надходять до неї від АРМ-2.

При “теплому” резервуванні, залежно

від місця та часу пошкодження, в ході відновлення роботи в ЦРП може бути втрачено частину файлів, отриманих від банків. Отож першою дією "відновленого" АРМ-2 в ЦРП є розсилання всім своїм банкам довідок про файли, які успішно поновлено. Банку слід переналадити роботу свого АРМ-НБУ для зв'язку із ЦРП (замість своєї розрахункової палати) та звірити надану довідку про оброблені файли з відповідною інформацією в САБ. Виявивши "загублені" файли, банк повинен їх повторити. Алгоритм його дії визначено "Правилами..." Отже, в разі переходу на "тепле" резервування слід ретельно дотримуватися інструкцій та оперативних вказівок ЦРП.

Перехід на "холодне" резервування, з погляду банку, — аналогічний переходу на "тепле" резервування. Але, наголосимо, "холодне" резервування передбачено на

випадок вкрай складних обставин. Коли вже довелось до нього вдатися, значить трапилося щось дуже серйозне. Тому руйнування, що призвели до переходу на схему "холодного" резервування, можуть бути підставою для глобальної тимчасової зміни регламенту і навіть для припинення обслуговування певної групи банків у СЕП (це можуть бути "форс-мажорні" обставини). Природно, НБУ докладатиме всіх зусиль, щоб забезпечити роботу платіжної системи. Але необхідні дії диктуватиме конкретна ситуація. Отже, при переході на "холодне" резервування оперативні інструкції для банків розроблятимуться на місці і доводитимуться до адресатів електронною поштою.

Одною з головних, на наш погляд, є проблема дисциплінованості банків, своєчасне і точне виконання ними інструкцій та

оперативних вказівок НБУ. Банк повинен:

- провести всі підготовчі роботи, передбачені "Правилами...";

- взяти участь у всіх тестових роботах, організованих НБУ;

- подати номер телефону та пейджер до довідника, за яким НБУ сповіщатиме банки у разі виникнення надзвичайних ситуацій, та негайно повідомляти про зміну цих номерів (до речі, в банку за цим номером телефону повинен постійно чергувати фахівець, який знає, що робити в разі надходження "аварійного" повідомлення від НБУ);

- скласти власний план резервування та відновлення діяльності САБ банку.

І останнє. Хотілося б побажати і собі, і всім банкам, щоб усі ці плани не довелось застосовувати в реальному житті... □

Нові технології /

Банківська інформаційна система "Грант"

Одним із найважливіших напрямів розвитку акціонерного східноукраїнського біржового банку "Грант" в останні роки було вдосконалення банківської інформаційної системи (БІС) "Грант". У цій системі пріоритет надався зниженню поточних витрат банку, підвищенню оперативності укладення контрактів і залученню нових клієнтів — юридичних осіб, для яких надійність операцій, а також зручний доступ до рахунків є визначальними. Завдяки вдосконаленню БІС значно зросла кількість клієнтів банку — в основному за рахунок представників малого й середнього бізнесу. Так, лише в 1999 році кількість клієнтів, які користуються послугами підсистеми "Клієнт — банк", збільшилася на 74%. А з удосконаленням карткової підсистеми масових електронних платежів "Грант-карт" в 1.6 рази зросла кількість фізичних осіб, зацікавлених у послугах банку. За результатами роботи банку, ця тенденція зберігається і в нинішньому році.

У банківській інформаційній системі "Грант" реалізовано більшість універсальних операцій, необхідних для функціонування комерційного банку. Та оскільки кожний банк має специфічний набір операцій, форм вихідних документів і технологічних ланцюжків обробки інформації, БІС "Грант" була втілена як відкрита і настроювана інформаційна система. Забезпечується можливість оперативного підключення специфічних додатків, що автоматизують аналітичні і депозитарні інтерфейси з іншими платіжними системами. Підтримується також можливість підключення зовнішніх додатків безпосередньо до самої БІС "Грант" і управління технологією об-

робки інформації без застосування програмування.

Концепція БІС (свідоцтво НБУ SEPO № 00001 і SEPK № 0001 від 12.12.1995 р.) складається із промислових рішень, які широко застосовуються у світовій практиці побудови сучасних інформаційних систем. Для неї характерні:

- ◆ принцип поетапності інвестицій в апаратні і програмні засоби за відсутності принципних обмежень на застосування прийнятих рішень;

- ◆ відкритість інформаційної системи (ІС) і незалежність її реалізації від апаратної платформи;

- ◆ використання виключно ліцензійних базових програмних продуктів і об-

Саркіс
Симов'ян

Президент банку "Грант"

ладнання провідних виробників;

- ◆ розподілена ієрархічна модель ІС, яка функціонує в гетерогенній обчислювальній мережі з можливістю використання різноманітних операційних систем у різних функціональних вузлах;

- ◆ технологія "клієнт — сервер", яка забезпечує високий рівень масштабованості та незалежність від апаратних засобів;

- ◆ гомогенність властивостей ІС — можливість роботи з даними визначається не фізичним розташуванням користувача, а наданими йому привілеями;

- ◆ використання об'єктно-орієнтованої моделі даних, яка гарантує оперативну адаптацію системи до роботи у мінливих економічних умовах, а також, при необхідності, автоматичне створення операцій прикладного рівня;

- ◆ надійність збереження і достовірність інформації;

- ◆ високий рівень захищеності системи.

Базовими програмними засобами БІС "Грант" є багатозадачна, з багатьма користувачами ОС UNIX, яка дає змогу застосовувати широкий спектр серверного обладнання — від персо-

нальних комп'ютерів до потужних і високонадійних RISC-кластерів — з гарантією ефективного використання наявних ресурсів, і реляційна СУБД Oracle, що забезпечує контроль цілісності й несуперечності даних і має розвинуті засоби захисту, збереження й відновлення інформації.

БІС "Грант" побудована за тривірневою архітектурою: термінал — сервери додатків — сервер бази даних. Переваги такого підходу полягають у мінімальних вимогах до робочих місць і відсутності потреби в їх адмініструванні. Мінімізується мережевий графік, а централізоване зберігання інформації на одному сервері бази даних підвищує її захищеність від несанкціонованого доступу, дає змогу забезпечити цілісність даних у межах цієї системи з використанням вбудованих засобів СУБД Oracle, значно спрощує і прискорює процедури адміністрування, резервного копіювання та відновлення. Завдяки широкому масштабуванню системи можна з мінімальними затратами гнучко управляти конфігурацією корпоративної мережі банку в процесі його розвитку, починаючи від фізичного суміщення серверів бази даних і додатків на одній машині до збільшення кількості серверів додатків і нарощування потужності серверу бази даних із розвитком банку.

Загальні характеристики БІС "Грант":

- робота в реальному режимі часу;
- можливість ведення як централізованої, так і розподіленої бази даних;
- можливість централізованого адміністрування;
- ефективне функціонування середини ІС принципово мережевих додатків, задач щодо збирання та обробки розподіленої у мережі інформації, а також засобів централізованого контролю та управління віддаленими підрозділами банку;
- проста інтеграція фізично віддалених один від одного підрозділів банку в єдину корпоративну мережу зі спільним використанням ресурсів;
- неможливість доступу до системи в обхід чітко розмежованих привілеїв на операції з даними;
- гнучкість, що забезпечується таблично керованими алгоритмами і дає змогу модернізувати систему без модифікації прикладних програм;
- масштабованість, що дає змогу з однаковим успіхом застосовувати БІС "Грант" в банках, де кілька або сотні робочих місць;
- слабка залежність реактивності від обсягу використаної інформації, що забезпечує успішну роботу з наборами

даних у кілька десятків і сотень гігабайт;

- відкритість.
- У цілому функціональні можливості БІС "Грант" характеризуються складом її основних підсистем:
- ◆ клієнти і рахунки;
 - ◆ введення і проведення документів;
 - ◆ ведення договорів;
 - ◆ валютні операції:
 - управління коррахунками;
 - зовнішні платежі;
 - біржові операції;
 - експортно-імпортні контракти;
 - неторговельні операції;
 - переоцінка;
 - ведення заявок на купівлю-продаж валюти і робота на міжбанківському валютному ринку;
 - контроль валютної позиції;
 - ◆ кредити і депозити:
 - нарахування відсотків з урахуванням принципу нарахування і правил оподаткування;
 - підтримка календарів нарахування і сплати відсотків за кожним договором з автоматичним контролем строків погашення заборгованості;
 - можливість нарахування відсотків як за одним, так і за кількома договорами;
 - можливість настроювання схем генерації та оплати платіжних документів при нарахуванні відсотків;
 - ◆ звітність:
 - бухгалтерська;
 - ◆ статистична:
 - формальний, таблично настроюваний опис файлів звітності та їх розрахунків на основі цих описів;
 - автоматична обробка звітності філій і формування звіту по банку;
 - можливість опису, розрахунку й обробки власних файлів звітності;
 - можливість повторного одержання звіту за будь-який період;
 - репозитарій первинних економічних показників;
 - податкова:
 - зведена;
 - внутрішня;
 - ◆ управління низкою документів;
 - ◆ внутрішня бухгалтерія банку (кадри, заробітна плата, основні кошти);
 - ◆ інтерфейс із СЕП НБУ з підтримкою мультивалютних платежів;
 - ◆ управління філіями з підтримкою 0-ї, 1-ї і 4-ї моделі роботи кореспондентського рахунку;
 - ◆ клієнт — банк;
 - ◆ ведення штафелів;
 - ◆ контроль безпеки;
 - ◆ адміністрування, архівування та настроювання.
- Розроблено спеціалізовані інтерфейси — для взаємодії з локальною пла-

тійною підсистемою "Грант-карт" (контактна смарт-карта) і локальною платіжною підсистемою "Аргус-карт" (безконтактна смарт-карта). Інтерфейс із платіжною системою СВІФТ планується розробити і впровадити протягом 2000 року. Завершено розробку й тестування інтерфейсу з Національною системою масових електронних платежів, що забезпечило повноправне членство банку "Грант" у цій платіжній системі.

За три роки реальної експлуатації платіжних підсистем "Грант-карт" і "Аргус-карт" організовано десятки банківських пунктів обслуговування і продажу карток на різних торговельних підприємствах Харкова, Києва і Львова. В ході створення підсистем "Грант-карт" і "Аргус-карт" широко використовувався п'ятирічний досвід розробки та експлуатації БІС "Грант", всі основні технологічні рішення.

Підсистеми "Грант-карт" і "Аргус-карт" надають такі послуги:

- ◆ паралельне використання кількох типів карт, що забезпечує свободу вибору функціональних можливостей карти;
- ◆ введення нових типів карт із розширеними можливостями, з урахуванням поточних вимог банку;
- ◆ підтримка гнучкої та оперативної системи знижок при обслуговуванні карток;
- ◆ нарахування відсотків за залишками на рахунках власників карток;
- ◆ підтримка кредитних операцій у пунктах продажу з особливими умовами внеску;
- ◆ наскрізне кодування товарів і послуг у межах усієї платіжної системи;
- ◆ підтримка товарних гарантів.

Реалізовано як багатоміментну модель картоквої системи зі сільним процесингом, так і автономну модель, у якій банк-емітент одночасно виконує функції банка-еквайера і процесингового центру. Те, що немає потреби в постійному зв'язку з торговельними пунктами, як при застосуванні магнітних карток, забезпечує просту й дешеву реалізацію інфраструктури картоквих підсистем.

Правильно вибрані технічні рішення та використання банку "Грант" як полігону для відпрацювання і комплексних польових випробувань дали змогу впровадити БІС "Грант" у багатьох комерційних банках України. Нині ця система успішно експлуатується і супроводжується у дев'яти комерційних банках України з 59 філіями. Крім того, її використовують у трьох університетах для підготовки спеціалістів із банківської справи. □

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у травні 2000 р.

Механізми та обсяги рефінансування Національним банком України комерційних банків у 2000 р. та травні 2000 р.

Показники	Відсотки	
	2000 р.	У тому числі за травень
Випущено в обіг платіжних засобів для рефінансування комерційних банків, усього	100	—
У тому числі через:		
— кредитні аукціони	—	—
— ломбардне кредитування	100	—
— операції РЕПО	—	—
— інші механізми	—	—

Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, наданими комерційним банкам у 2000 р. та травні 2000 р.

Показники	Відсотки	
	2000 р.	У тому числі за травень
Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, всього	32.3	—
У тому числі за:		
— аукціонними кредитами	—	—
— ломбардними кредитами	32.3	—
— операціями РЕПО	—	—
— іншими інструментами	—	—

Процентні ставки комерційних банків за кредитами та депозитами у національній валюті у травні 2000 р.*

Показники	Відсотки річних	
	Травень 2000 р.	
<i>На міжбанківському ринку:</i>	за кредитами, наданими іншим банкам	6.9
	за кредитами, отриманими від інших банків	6.8
	за депозитами, розміщеними в інших банках	3.5
	за депозитами, залученими від інших банків	3.6
<i>На небанківському ринку:</i>	за кредитами	40.0
	за депозитами	12.0

* За щоденною звітністю банків.

Темпи зростання грошової маси у січні — травні 2000 р.

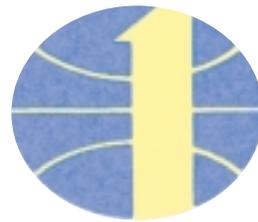
Агрегати грошової маси	01.01.2000 р.	01.02.2000 р.	01.03.2000 р.	01.04.2000 р.	01.05.2000 р.	01.06.2000 р.
Готівка. Гроші поза банками						
Грошова маса (M0), % до початку року	100.0	91.6	93.5	98.8	111.0	108.2
M0 + кошти до запитання та на розрахункових і поточних рахунках у національній валюті						
Грошова маса (M1), % до початку року	100.0	94.8	98.7	103.6	110.9	115.3
M1 + строкові депозити та інші кошти в національній та іноземній валютах						
Грошова маса (M2), % до початку року	100.0	98.8	102.4	107.2	112.3	116.7
M2 + цінні папери						
Грошова маса (M3), % до початку року	100.0	99.9	104.1	109.7	113.7	118.0

Примітки. Облікова і ломбардна ставки Національного банку України у травні 2000 р. не змінювалися і становили відповідно 29% і 34% річних.
 Норма формування комерційними банками обов'язкових резервів у травні 2000 р. не змінювалася і становила 15%.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Досвід /

Перший український міжнародний банк на ринку пластикових карток

Перший український міжнародний банк (ПУМБ) був серед тих українських банків, які не лише довели перспективність карткового бізнесу в банківській діяльності в Україні, а й зайняли провідні позиції, виробивши на базі накопиченого досвіду власну стратегію на ринку пластикових карток. На початку роботи у сфері пластикових карток в Україні не було процесингового центру, який міг би забезпечити швидку й надійну обробку операцій ПУМБу з використанням цього засобу платежу. Тому керівництво банку вирішило створити власний процесинговий центр — нині один із найпердовіших і швидко зростаючих проєктів в Україні.

Ще кілька років тому лише деякі банки відважувалися розвивати послуги з використанням пластикових карток — стримували жорсткі вимоги платіжних систем до українських партнерів, значні витрати, пов'язані із цією справою, та брак персоналу відповідної кваліфікації. Однак в останні три роки інтерес до пластикового бізнесу значно зріс. Річ у тім, що випуск карток дає змогу інтегруватися у світову платіжну систему банківських послуг, підняти свою ділову репутацію, завоювати ринок і привабити клієнтуру. Участь у міжнародній картковій системі — це шлях до оволодіння найновішими банківськими технологіями, використання гігантської інфраструктури для виконання розрахунків у глобальних масштабах.

Із часом змінилися мотиви придбання пластикових карток. Раніше на українському ринку їм надавали перевагу здебільшого люди, які часто виїжджають за кордон. Нині цей засіб безготівкових розрахунків став уже досить звичним явищем: за допомогою карток отримують заробітну платню, оплачують поточні, представницькі витрати підприємств, розраховуються за відрядження, придбані товари та послуги.

Сьогодні Перший український міжнародний банк має значний досвід роботи з пластиковими картками, підтвердження чому — історія розвитку нашого карткового проєкту. 1993 року ПУМБ разом із компанією Interpay Netherlands випустив першу в Україні кредитну картку Eurocard/MasterCard Gold (U-Card), 1997-го — розпочав емісію карток VISA Business, обробка операцій за якими здійснювалася через найбільший у

Німеччині процесинговий центр В+S Card Service. Крім того, було впроваджено зарплатні проєкти з використанням карток міжнародних платіжних систем на заводах-гігантах України. Власне, цей проєкт є зручною і вигідною схемою видачі заробітної платні працівникам підприємств, адже відтак їх адміністрація економить на витратах на інкасацію, депонування, роботу додаткових касирів, доставку цінностей тощо. Банк же, у свою чергу, використовує залишки на карткових рахунках та одержує комісію за касове обслуговування. Наприкінці травня 1997 року підписано угоду з компанією Arksys на поставку програмного забезпечення, і вже на початку серпня отримано першу готівку з банкомата ПУМБу в Горлівці. З вересня того ж року працівники тамтешнього концерну “Стирол” почали регулярно отримувати заробітну платню через мережу банкоматів ПУМБу. За порівняно короткий час банк здійснив зарплатні проєкти на 173 підприємствах України. Серед них, крім горлівського концерну “Стирол”, — ВАТ “Азовсталь”, “Азовське морське пароплавство”, “Азовмаш”, Николаївський глиноземний завод, Шахта імені А.Ф. Засядька, Управління Донецької залізниці. Нині активно впроваджується зарплатний проєкт на заводі імені Малишева та у ВАТ “Мотор-Січ”. Банк випустив понад 157 тисяч карток; кількість установлених POS-терміналів та імпринтерів зросла до 600, банкоматів — до 51.

У 1998 році процесинговий центр ПУМБу сертифіковано компаніями VISA і Europay International. Сьогодні він виконує повний спектр операцій, необхідних для роботи з пластиковими картками. Це авторизація і процесинг

транзакцій за картками як власними, так і банків-партнерів, ведення й супроводження бази даних рахунків власників пластикових карток, формування даних для персоналізації карток, управління мережею банкоматів, POS-терміналів, цілодобова голосова авторизація.

Відтак у Першого українського міжнародного банку з появою процесингового центру є змога обслуговувати й інші банки. Ми підключаємо їх незалежно від того, мають чи не мають вони власну інфраструктуру; а також ті, які, маючи власний процесинговий центр, потребують певних послуг.

Як свідчить досвід, процес отримання членства в міжнародних платіжних системах — тривалий і витратний. Тому ПУМБ пропонує банкам на першому етапі попрацювати в ролі банку-агента. Це дає змогу оцінити ситуацію на ринку пластикових карток України і набути необхідного досвіду для подальшого розвитку проєкту. З нами йдуть на співпрацю, адже, не вкладаючи великих коштів, банк отримує повний спектр карткових послуг для своїх клієнтів і повну свободу у визначенні власних правил роботи кожного карткового продукту, що є величезним плюсом, бо дає змогу втілити власні бізнес-ідеї. Крім того, банк-партнер отримує доступ до досить розгалуженої інфраструктури POS-терміналів і банкоматів та може сподіватися на консультативно-інформаційну підтримку персоналу ПУМБу. Ми також здійснюємо ефективні розслідування шахрайських операцій, керуємо ризиками. Як принциповий член міжнародних платіжних систем VISA та Europay International, ПУМБ пропонує українським банкам підтримку щодо вступу до цих систем.

Розвиток власної карткової платіжної системи дав змогу швидко перейти від зарплатних проєктів до випуску та обслуговування повного спектра міжнародних і локальних пластикових карт, включених до системи масових платежів в Україні з виходом на міжнародні платіжні мережі VISA та Europay. □

Вадим Щигольєв,

начальник процесингового центру Першого українського міжнародного банку.